

**TÜRKİYE'DE İHRACATI TEŞVİK
POLİTİKASININ EKONOMİK ETKİNLİĞİ**

Oktay ÜSTÜN
(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir-1996

T.C.
ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**TÜRKİYE'DE İHRACATI TEŞVİK POLİTİKASININ
EKONOMİK ETKİNLİĞİ**

Oktay ÜSTÜN

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Danışman Yrd.Doç.Dr. Erol KUTLU

ESKİŞEHİR

Eylül 1995

İÇİNDEKİLER

ÖZGEÇMİŞ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLolar LİSTESİ	x
ÖZET	xi
ABSTRACT	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM
İHRACATIN EKONOMİK
ETKİLERİ

A. İHRACAT VE EKONOMİK BÜYÜME	3
1. Teorik Çerçevdeki Yaklaşımlar	3
1.1. İhracatın Ekonomik Büyüme Üzerinde Olumsuz Etki Göstereceğini İleri Süren Yaklaşımlar	3

1.2. İhracatın Ekonomik Büyüme Üzerinde Olumlu Etki Gösterebileceğini İleri Süren Yaklaşımlar	5
2. Ampirik Çalışmalar	8
B. İHRACAT VE SANAYİLEŞME	10
1. İthal İkameci Sanayileşme ve Sonuçları	10
1.1. İthal İkameci Sanayileşme	10
1.2. İthal İkameci Stratejinin Uygulama Sonuçları	12
2. Dışa Açık Sanayileşmeyi Zorunlu Kılan Unsurlar ve İhracata Yönelik Sanayileşme	14
2.1. Dışa Açık Sanayileşmeyi Zorunlu Kılan Unsurlar	14
2.1.1. Ölçek Ekonomilerden Yararlanılması	14
2.1.2. Döviz Kazancının Gösterdiği Önem	16
2.1.3. Sanayileşmede Rekabetin Getireceği Prodüktiviteden Yararlanmak	16
2.2. İhracat ve Sanayileşme	17
C. İHRACATI TEŞVİK POLİTİKASI İLE İTHAL İKAMESİ POLİTİKASININ MUKAYESESİ	20
D. İHRACAT VE MİLLİ GELİR	22

* İKİNCİ BÖLÜM

İHRACATI TEŞVİK POLİTİKASI

A. İHRACAT TEŞVİKLERİNİN GENEL MAHİYETİ	24
1. İhracatı Teşvik Politikasının Teorik Temeli	24
2. İhracat Teşviklerinin Genel Karakteri	25
B. İHRACAT TEŞVİKLERİNİN GEREKÇESİ	28
1. İhracat Sektörlerinin Nötral Statüye Kavuşturulması	28
2. Ekonomiye Rekabet Edebilme Yeteneği Kazandırılması	33
C. İHRACAT TEŞVİKLERİNİN BAŞARISI	37

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE'DE İHRACATI TEŞVİK
POLİTİKASI UYGULAMASI

A. TÜRKİYE'NİN DIŞA AÇILMA SÜRECİ	41
1. 1980'li Yıllara Kadar Uygulanan İthal İkameci Stratejinin Özellikleri ve Sonuçları	41
2. Türkiye'nin Dışa Açılması	43
B. 1980 SONRASI İHRACATA YÖNELİK DIŞ TİCARET POLİTİKASININ BAŞARISI	45
1. Dış Ticaret Göstergeleri	45
2. Diğer Gelişmeler	48
C. TÜRKİYE'DE UYGULANAN İHRACATI TEŞVİK TEDBİRLERİ	51
1. İhracat Kredileri	51
1.1. Kısa Vadeli İhracat Kredileri	51
1.1.1. 1985 Öncesi Dönem	51
1.1.2. 1985-1986 Dönemi	52
1.1.3. 1987 ve Sonrası Dönem	52
1.1.4. Orta Vadeli İhracat Kredileri	55
1.1.5. İhracat Prefinansman Kredileri	56
1.1.6. İhracat Kredi Sigorta Kapsamındaki Ülke Kredileri	57
1.1.7. İhracat Kredi Sigortası	57
2. Vergi İadesi	59
3. D.F.İ.F. Ödemeleri	62
4. Vergi Resim ve Harç İstisnası	62
5. Gümrük Muafiyetli İthalat İçin Döviz Kullanımı	63
6. Enerji Teşviki	64

7. Gümrük Vergisi ve Fon Muafiyeti	64
8. İhracat Sayılan Satış ve Teslimler ile Hizmet Faaliyetlerinde Tanınan Gümrük Muafiyetli İthalat ve Vergi Resim Harç İstisnası	65
9. Konut Fonu Muafiyeti	66
10.İhracat Dövizlerinden Mahsup	66
11.KDV İstisnası	66
12.K.K.D.P	67
13.Navlun Primi	67
14.Kurumlar Vergisi İstisnası	67
D. 1980 SONRASI İHRACATTA GÖRÜLEN BAŞARININ DEĞERLENDİRİLMESİ	68
1. İhracatta Görülen Artışların Teşvik Dışı Nedenleri	68
1.1. İç Talep Düşüklüğü	68
1.2. Düşük Döviz Kuru Politikası	69
2. İhracat Teşviklerinin İhracat Artışına Etkisi	69

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİNDE İHRACATI TEŞVİK POLİTİKASI

A. GATT ÇERÇEVESİNDE DEVLET YARDIMLARI	76
B. OECD UZLAŞMASI ÇERÇEVESİNDE DEVLET YARDIMLARI	77
C. A.B.D'DE İHRACAT YARDIMLARI	78
D. AB ÜYE ÜLKELERDE İHRACATI TEŞVİK TEDBİRLERİ	79
1. Fransa	79
1.1. İhracat Kredileri ve Döviz Sübvansiyonu	79
1.1.1. İhracat Sübvansiyonu	79

1.1.2. Faiz Sübvansiyonu	79
1.2. İhracat Kredi Sigortası ve Garantisi	80
2. Almanya	80
2.1. İhracat Kredileri	80
2.2. İhracat Kredi Sigortası ve Garantisi	81
2.3. İhracatta KDV İstisnası	82
3. İtalya	82
3.1. İhracat Kredileri ve Faiz Sübvansiyonu	82
3.1.1. İhracat Kredileri	82
3.1.2. Faiz Sübvansiyonu	83
3.2. İhracat Kredi Sigorta ve Garantisi	83
4. İngiltere	84
4.1. İhracat Kredisi	84
4.2. İhracat Kredi Sigortası ve Garantisi	84
5. Belçika	85
5.1. İhracat Kredisi	85
5.2. İhracat Kredi Sigortası ve Garantisi	86
6. Lüksemburg	87
6.1. İhracat Kredileri ve Faiz Sübvansiyonu	87
6.1.1. İhracat Kredileri	87
6.1.2. Faiz Sübvansiyonu	87
7. İspanya	88
7.1. İhracat Kredileri ve Faiz Sübvansiyonu	88
7.1.1. İhracat Kredileri	88
7.1.2. Faiz Sübvansiyonu	88
7.2. İhracat Kredi Sigortası	89
7.3. KDV İstisnası	89
8. Portekiz	90
8.1. İhracat Kredisi ve Faiz Sübvansiyonu	90

8.1.1. İhracat Kredisi	90
8.1.2. Faiz Sübvansiyonu	90
8.2. İhracat Kredi Sigorta ve Garantisi	90
9. İrlanda	91
9.1. İhracat Kredisi ve Para Sübvansiyonu	91
9.1.1. İhracat Kredisi	91
9.1.2. Döviz Sübvansiyonu	91
9.2. İhracat Kredi Sigortası ve Garantisi	92
10.Hollanda	92
10.1. İhracat Kredisi ve Faiz Sübvansiyonu	92
10.1.1. İhracat Kredisi	92
10.1.2. Faiz Sübvansiyonu	93
10.2.İhracat Kredi Sigorta ve Garantisi	93
11.Danimarka	93
11.1. İhracat Kredisi	93
11.2. İhracat Kredi Sigorta ve Garantisi	94
13.Yunanistan	94
13.1. İhracat Kredileri	94
13.2. İhracat Kredi Sigortası	95
E. AB ÜYE ÜLKELERDE İHRACAT SÜBVANSİYONLARI	95
F. AB'DE VE TÜRKİYE'DE UYGULANAN İHRACAT TEŞVİKLERİNİN MUKAYESESİ	98
SONUÇ	101
KAYNAKÇA	105

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo: 1	Dış Ticaret Göstergeleri.....	46
Tablo: 2	Ana Sektörlere Göre İhracat	50
Tablo: 3	İhracat Kredileri (Milyon TL)	58
Tablo: 4	Eximbank Kredileri	59
Tablo: 5	İhracatta Vergi İade Tutarları	61
Tablo: 6	Çeşitli Teşvik Tedbirleri ile Sağlanan Sübvansiyon Oranları (%)	72
Tablo: 7	Toplam Teşviklerin İhracata Oranı	74
Tablo: 8	Artış Oranları	75
Tablo: 9	Avrupa Birliği İhracat Sübvansiyonları 1988-1990 Yıllık Ortalama Milyon ECU	96
Tablo: 10	Avrupa Birliği'ne Üye Ülkeleri İhracatı (Milyon Dolar)	97

ÖZET

Bir ülkede ihracatın artması sadece ekonomik büyümeye yardımcı olmakla kalmaz kaynak tahsisinde rasyonelliği ve optimum ölçekli işletmelerin kurulmasını da mümkün kılar. Bu sayede elde edilecek verimlilik sektörlerin rekabet gücünü arttırmış olur.

İhracat teşviklerinin amacı ihracatın artmasını sağlamaktır.

Türkiye’de 1980 sonrasında toplam ihracatta ve toplam ihracat içerisinde sanayi ürünlerinin payının artmasında, ihracatı teşvik politikasının önemli etkisi olmakla birlikte, düşük döviz kuru politikası ve iç talep daraltılmasında rolü bulunmaktadır.

İhracat teşvikleri içerisinde, en önemli iki teşvik aracı olarak vergi iadesi ile ihracat kredileri gelmektedir. İhracat kredilerine nazaran rekabet gücü kazandırma özelliği daha zayıf olan ihracatta vergi iadelerinin 1990 yılında kaldırılması ihracatı teşvik sistemi içerisinde önemli ve isabetli bir karar olmuştur.

İhracatı teşvik sistemleri açısından Avrupa Birliği’ne üye ülkeler ile Türkiye arasındaki önemli fark, teşvik araçlarının ağırlıklı olarak uygulanmasından ileri gelmektedir. Türkiye’de kaldırıldığı döneme kadar vergi

iadesi, Avrupa Birliği'ne üye ülkelerde ise ihracat kredi ve sigorta sistemleri etkili olmuştur.

İhracatı teşvik politikasında önemli olan husus, teşvik tedbirlerinin, ülkenin dış ticarete nötral statüye ulaşincaya kadar sürdürülmesi, süreklilik arz etmemesidir.

ABSTRACT

That the export has increased in a country provides not only economic growth but also rationalism in source allocation and establishment optimum scale firm. Productivity obtained from this way increases competition power of sectors.

The aim of the export promotion in to increase export.

Post 1980 in Turkey, export promotion policy engendered an increase in total export and share of the manufacturing in total export. Yet, also lower currency policy and reduced domestic demand has been effective in increase of total export.

Major export incentives in Turkey are tax rebate and export credit. That tax rebate which has lower competitive effect than export credit, was repealed in 1990 has been important and appropriate decision.

Difference between member countries of European Union and Turkey results from carrying out incentives means regarding export promotion system.

Although export credit has been effective in European union, tax rebate has highly been important until its abrogation in Turkey.

Main aim in export promotion and incentive policy is to implement until arriving neutral statutes in foreign trade. This fact is important for developing country as well as Turkey.

GİRİŞ

İhracatı teşvik politikalarının ekonomik etkinliğini ölçmede ilk aşama, ihracat artışlarının bu politikalar paralelinde nitelik ve nicelik yönünden gösterdiği değişmeyi tesbit etmektir.

İhracatı teşvik politikasının, ihracatta meydana getirdiği olumlu değişiklik hem toplam ihracatın, hem de toplam ihracat içerisinde sanayi ürünleri payının artmasıdır.

İhracatı teşvik politikasının ekonomik etkinliğini, Türkiye ve mukayeseli olarak Avrupa Birliği ülkeleri üzerinde genel olarak araştıran bu çalışmanın birinci bölümünde ihracatın ekonomik etkileri teorik ve yapılan ampirik çalışmalar yönünden ele alınmış, ihracat ve sanayileşme ilişkisi üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde ihracatı teşvik politikası, teorik temeli, genel karakteri ve gerekçesi ile birlikte incelenmiş ve ihracat teşviklerinin nihai gayesi olan “ekonomiye nötral statü” kazandırılmasının önemi vurgulanmıştır.

Üçüncü bölüm Türkiye’de ihracatı teşvik politikası uygulaması işlenmiştir.

Bu bölümde Türkiye'nin dışa açılma süreci açıklanmış ve 1980 sonrası ihracata yönelik dış ticaret politikasının başarısının değerlendirilmesi yapılmıştır. Tarihi seyri içerisinde, Türkiye'de uygulanan ihracatı teşvik tedbirlerinin açıklamasının da yapıldığı bu bölümde, teşviklerin ihracat artışına etkisi araştırılmıştır.

Dördüncü bölüm Avrupa Birliği'nde ihracatı teşvik politikasına ayrılmıştır. Avrupa Birliği'ne üye ülkeler bazında yapılan araştırmalarda, bu ülkelerde özellikle ağırlıklı olarak uygulanan ihracat kredileri ve faiz sübvansiyonu ile ihracat kredi sigorta ve garantilerinin uygulama biçimleri açıklanmıştır.

Türkiye ve Avrupa Birliği'nde uygulanan ihracatı teşvik tedbirlerinin mukayesesi de bu bölümde belirtilmiştir.

Çalışmanın sonucunda ihracat teşviklerinin ihracat üzerindeki etkileri açıklanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İHRACATIN EKONOMİK ETKİLERİ

A. İHRACAT VE EKONOMİK BÜYÜME

1. Teorik Çerçevdeki Yaklaşımlar

1.1. İhracatın Ekonomik Gelişmeye Olumsuz Etki Gösterebileceğini İleri Süren Yaklaşımlar

İhracatın ekonomik gelişme üzerinde olumsuz etki gösterdiğini ileri süren iktisatçılara göre dış ticarete dayalı ekonomik kalkınma modelinin geçerliliği yoktur.

Fakirleştiren büyüme teorisine göre sabit dış ticaret hadlerinde büyümenin sağladığı reel gelir artışı dış ticaret hadlerinden doğan kayıptan büyük olmadığı durumda söz konusudur. Bu durumda büyümenin sağladığı reel gelir artışı bu kayıpla fazlası ile elimine ediliyor demektir ki bu süreç ülkeyi “fakirleştiren büyüme” götürür.¹

¹ Gülten KAZGAN. *Ekonomide Dışa Açık Büyüme*, Altın Kitaplar, İstanbul, 1985, s.51.

Fakirleştiren büyümeye yol açan temel faktör ülkede sabit dış ticaret hadlerinde dış talebin esnek olmamasıdır.

İhraç mallarının dış talebinin esnek olmaması, şu nedenle ihracattan kaynaklanan fakirleşmeye yol açar: ihraç edilen miktar arttıkça fiyat dış pazarda miktar artışından daha büyük oranda düşer. İhracat geliri karşılığı (miktar x fiyat) olduğundan bu ihracat miktarı arttıkça ülkenin bu kaynaktan sağladığı döviz geliri azalır. Ülke bu durumda ihracatı arttıkça fakirleşecek demektir.

Gelişmekte olan ülkeler gelişmiş ülkelerin tüketim kalıplarını taklit ederler. Bu ithalatı artırır, sermaye birikimini azaltır. Bu ithalat artışını karşılamak için ülke, talep esnekliği düşük, talep artış hızı yavaş olan geleneksel tarım ürünleri ve hammadde ihracatını artırmaya hız verir. Bu durumda dış ticaret hadleri aleyhe döner ve ülke reel gelir kaybına uğrar.²

G.Myrdal'da karşılaştırmalı üstünlüğe karşı çıkmıştır. Nedeni de gelişmekte olan ülkelerin büyük bölgesel farklılaşma göstermesidir. Bölgeler arasında teknoloji düzeyi ve gelir esnekliği değişik ürünlerin üretilmesi ile beliren farklar, ekonominin ikili yapı göstermesine yol açar. Bu ikili yapı ekonomi dış ticarete açılınca daha da şiddetlenir. Çünkü, ihracat imkânları zengin bölgenin daha da zenginleşmesini sağlar. Bu bölge üretim girdilerine daha yüksek fiyat ödeyebildiği için hem sermayeyi hem de işgücünün en vasıflı olanlarını kendine çekerek büyür. Dış ticaret serbestleştirilmesinde az gelişmiş ülkeler sermaye ve vasıflı işgücünü zengin sanayi ülkelerine kaçıır.

Prebisch'de dış ticaret hadlerinin az gelişmiş ülkelerin aleyhine işleyeceğini, bu ülkelerin ihrac edebileceği ilkel maddelere karşı, gelişmiş ülkelerin daha az ihtiyaç göstermesi nedeni ile kalkınmada ihracata dayalı modelin geçerli olamayacağını ileri sürmüştür.³

² KAZGAN, a.g.e., s.53.

³ Rıdvan KARLUK. Türkiye'de İhracata Yönelik Dış Ticaret Politikası ve İhracatın Yapısal Analizi, E.T.İ.A. Yayın No: 237/158, Eskişehir, 1981, s.51-55.

1.2. İhracatın Ekonomik Büyüme Üzerinde Olumlu Etki Gösterebileceğini İleri Süren Yaklaşımlar

İhracatın ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkisi üzerinde duran bazı iktisatçılar “ihracat güdümlü büyüme” modelleri adı verilen teoriler geliştirmişlerdir. Bu modellerin literatürdeki en meşhurları A.Lamfalussy, W.Beckerman ve C.P. Kindleberger modelleridir.

Bu modellerin özelliklerini özetlemeden evvel, ihracat güdümlü büyüme kavramını açıklamak gerekir.

İhracat güdümlü büyüme kavramı bir ekonomide hızlı büyümeyi harekete geçiren kuvvetin uluslararası ticarete rekabet avantajını yakalama fırsatına dayandığını ifade etmektedir. Bu avantaj sayesinde ülkede sermaye birikimini mümkün kılan dövizde, sermaye hasıla katsayısında, verimlilikte ve yeni yatırımlarda kaydedilen artış ile büyüme sağlanır.⁴ Bu avantajı yakalayarak büyüme motorunu çalıştıran kuvvet ihracat olmaktadır.

Beckerman ve Lamfalussy modelleri dış ticaretle büyüme arasındaki ilişkiyi, ihracat kazançlarını esas alarak geliştirdikleri makro büyüme modeli sayılabilecek yaklaşımla açıklamışlardır.

Beckerman, ihracattaki artışın ekonomide verimlilik ve hasıla artışı sağlayacak olan sermayenin oluşumunda etkin olacağını vurgulamıştır. Beckerman'a göre yüksek sermaye birikimi ile elde edilecek teknolojik yenilikler verimlilikte ve hasılda artış sağlar. Bu sermaye birikimini sağlayan etken ise ihracat büyümesidir. Verimlilikteki artışın büyüme sürecinde önemli bir faktör olduğunu vurgulayan Beckerman, verimliliğin dış ticaret dengesinin kurulmasına da yardımcı olacağını belirtmiştir.

Lamfalussy ise Beckerman yaklaşımında yer alan ihracat artışı-sermaye oluşumu ilişkisine ilaveten, tasarruf ve yatırım unsurlarını da dikkate almıştır.

⁴ Richard E. CAVES. *Export-led Growth: Post War Industrial Setting, Induction, Growth and Trade*, Oxford, 1970, s.235.

Lamfalussy modelinde ihracat artışının sağladığı gelir artışı, tasarruf ve yatırım bağlantısı ile büyüme mekanizmasını çalıştırır.⁵ Lamfalussy'e göre uluslararası sermaye hareketlerinin olmadığı durumda ihracatın ithalattan fazlalığı dahilde tasarrufun yatırımlardan fazlalığına eşit olmalıdır. Tasarruf artışı yatırım artışını karşılarsa başlangıçtaki dış ticaret dengesi de korunmuş demektir.

Kindleberger modeli de ihracatın ekonomide öncü sektör olması esasına dayanır. Bir ülkenin ihracatına karşı talebin artması gelir artışına yol açar. Bu Harrod-Domar mekanizması içinde yeni tasarruf ve artan miktarlarda yatırımların yapılmasını sağlar. Böyle bir gelir artışı tam istihdam durumunda ithalat talebinin artması veya üretim maliyetlerinin düşmesinin bir sonucu olduğu kabul edilir. Noksan istihdam durumunda ise ihracat miktarının artması ihracatçı endüstrilerle ilgili yan sektörlerle kaynak aktarılmasına, kapasite yükselmesi ile içsel tasarruflardan yararlanmasına imkân tanır.⁶

Kindleberger'e göre ihracat artışı hem üretim artışına katkı sağlayan girdiler bakımından hem de üretim faktörleri gelirlerinin artan bir sonucu olarak yeni taleplere yol açar. Ölçek ekonomilerin işletilmesi ile yeni üretim teşvik edilir. İç kapasite baskısı teknolojik gelişmeyi teşvik ederek müteşebbislerin dikkatini yeni yatırım fırsatlarına çeker. Yatırım seviyesinin yükselmesi ise büyümenin esasıdır.⁷

İhracata güdümlü büyüme modelleri, etken faktör olarak "talebin öngörülmesi" ile geliştirilmiş talep kaynaklı büyüme modelleridir.

İhracatın ekonomik kalkınmayı sağladığı görüşüne katılan iktisatçıların yaklaşımları paralellik arzetsede, konuyu ele alış biçimleri veya önem verdikleri etken farklıdır.

⁵ CAVES, a.g.e., s.236-237.

⁶ Çelik KURDOĞLU. **Dış Ticaret ve Teknik Seçim**, SBF Yayın No: 381, Ankara, 1981, s.78-82.

⁷ C.P. KINDLEBERGER. **Foreign Trade and National Economy**, Greenword Press, Connecticut, 1974, s.197.

David Robertson, büyüme sürecinde ihracatın çifte rol oynadığını, bir taraftan atıl kapasitenin kullanılmasını mümkün kılan mekanizmayı çalıştıracığını, diğer taraftan ödemeler dengesi eşitsizliğini ortadan kaldıracığını belirtmiştir.⁸

Michalopoulos ve Jay ihracatın ekonomik kalkınmayı ıslah ettiği, rasyonel kaynak dağılımını sağladığı ve üretimde verimliliği artırdığı hususlarını vurgulamaktadır. Michalopoulos ve Jay'a göre ihracat ile üretim artışı arasındaki ilişki, ihracatın sağladığı uzmanlaşma ve rekabet ile ekonominin uluslararası ticarete açılması neticesinde oluşan verimlilikten kaynaklanmaktadır.⁹

Bela Balassa, ihracata yönelik politikaların mukayeseli avantaja göre kaynak tahsisine yol açtığı, daha büyük kapasite kullanımına imkân verdiği, ölçek ekonomilerin kurulmasını sağladığı ve dış rekabete cevap verebilecek teknolojik gelişmeyi hızlandırdığı gibi önemli unsurlara dikkat çekerek bu hususların ekonomik kalkınmada etken olacağını vurgulamıştır.¹⁰

Feder'e göre de ihracat artışı ekonomik büyümeyi hızlandırır. Çünkü ihracat sektörü ihracat dışı sektörden daha üretken olmakla kalmayıp bu sektörün üretkenliğini de artıran dışsal etkiler sağlar. Artan ihracatın sağladığı dışsal etkiler ve faktörlerin daha üretken sektör olan ihracat sektörüne kayması ile ekonomi genelinde üretkenlik ve buna bağlı üretim artışı olur.¹¹

Kavoussi ise konuya teknoloji açısından bakmıştır. Ona göre milli hasıla artışı üretim faktörleri ve teknolojinin gelişimi ile sağlanır. Kaynakların hızla

⁸ David ROBERTSON. "The Role of Exports in the Process of Economic Growth", **International Trade**, Macmillian Press, Essex, 1972, s.65.

⁹ F.Şahin HOROZ. **İhracat Büyümesi Ekonomik Kalkınma İlişkisi**, Maliye Bakanlığı APK Yayın No: 1993/336, s.11.

¹⁰ Bela BALASSA. **Export and Economic Growth Journal of Economic Development**, 12 (1978), s.59-73.

¹¹ Gershon FEDER. **On Exports and Economic Growth Journal of Development Economics**, 12 (1982), s.59-73.

gelişmediği ve teknolojik ilerlemenin yavaş olduğu ortamda ihracat artışı tek başına ekonomik kalkınma için yeterli değildir.¹²

2. Ampirik Çalışmalar

İhracat artışının ekonomik kalkınmaya yardım ettiğini gösteren bir çok çalışma mevcuttur.

Emery (1967), Michalopoulos ve Jay (1973), Balassa (1978), Tyler (1981), Feder (1982), Rana (1988)'nin en küçük kareler yöntemini kullanarak yaptıkları çalışmalarda ihracat performansı ile ekonomik kalkınma arasında pozitif ilişki olduğu gösterilmiştir.

Balassa'nın 1978, Tyler'in ise 1981'de yaptıkları çalışmalarda sermaye ve işgücünün yanı sıra ihracatında üçüncü bir faktör olarak dahil edildiği Cobb-Douglas üretim fonksiyonu ile ihracata yönelik üretim ve satışların ölçek etkileri ve dışsallıklar açıklanmaya çalışılmıştır. Tyler'e göre ihracat pazarındaki rekabet nedeni ile ihracat dışı ürünler daha verimli üretilerek kaynakların yeniden tahsisi ile artan üretkenlik büyümeye önemli katkılar sağlamaktadır.¹³

Michaely kendisinden önce yapılmış olan ampirik çalışmalarda kullanılan modelleri tenkit etmiştir. Michaely'e göre ihracat milli gelirin bileşenlerinden birisi olduğu için otokorelasyon zaten mevcuttur. Bu nedenle ihracat artışı ile milli gelir arasındaki bağlantı fazla bir mana ifade etmez. Anlamli olan ihracatın sağladığı dışsal etkiler nedeni ile milli gelirin büyümesine kendi hacminden daha fazla bir katkı sağlamasıdır. Bunun için ihracatın milli gelirdeki payının

¹² Rostom KAVOUSSI. *Export and Economic Growth Journal of Development Economic*, 14 (1984), s.241-250.

¹³ William G. TYLER. "Growth and Export Expansion in Developing Countries", *Journal of Development Economics*, 9 (1981), s.121-130.

değişim oranı ile milli gelirdeki artış arasında kurulacak pozitif ilişki ihracat-büyüme ilişkisini daha iyi açıklar.¹⁴

Chenery ve Strout (1966) ile Mc Kinnon (1964) iki aralık modeli (two-gap model) adı verilen formülasyonu ortaya koymuşlardır. İhracatın artırılmadığı durumda dış yardımın önemini göstermek için kurulan bu modele göre gelişmekte olan ülkelerin sanayileşme çabaları döviz yetersizliği nedeni ile sınırlanabilir. Büyümenin bu şekilde duraklaması dış finansmanın, bir unsur olarak hesaba katılmasını gerektirir. Dış ticaret açığı ve tasarruf açığı olarak kurulan model 1960 ve 1970'lerde gelişmekte olan ülkelerde dış yardım taleplerini tahminde kullanılmıştır.¹⁵

İhracat ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi göstermek amacı ile yapılan çalışmalarda sonuç olarak müşterek bir formülde uzlaşamamasının nedenleri,

a.Seçilen başlangıç yılının baz alınan değerinin düşük olması dolayısı ile ihracattaki büyüme oranlarının aşırı yüksek çıkması¹⁶,

b.Yatırımların mahiyeti, kullanılan değişkenlere ait bilgilerin sıhhati ve politik havanın sonuçları etkilemesi¹⁷, sayılabilir.

Bu tesbitler, ekonomik büyümeyi salt ihracata bağlama hususunda bütün ülkeler için geçerli olabilecek ortak formülde uzlaşılmasını mümkün kılmamaktadır. Hatta, ihracat artışı ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişkinin yönünü test eden bir çalışmada¹⁸, ihracatın ekonomik kalkınmayı değil, ekonomik kalkınmanın ihracatı artırdığı sonucuna varılmıştır.¹⁹

¹⁴ Michael MICHAELY. "Exports and Growth: An Emprical Investigation", **Journal of Development Economics**, 4 (1977), s.52-53.

¹⁵ KAZGAN, a.g.e., s. 42-43; HOROZ, a.g.e., s.8.

¹⁶ BALASSA, **Export...**, s.185.

¹⁷ Bela BALASSA, **Export "Incentives and Export Performance in Developing Countries: A Comparative Analysis"**, **The World Bank**, Washington D.C., 1977, s.

¹⁸ Konu edilen çalışma literatürde Granger Testi olarak bilinen nedensellik araştırmasına dayanmaktadır.

¹⁹ HOROZ, a.g.e., s.30.

Bununla birlikte, yapılan ampirik çalışmalar göstermiştir ki ihracat artışı ile milli gelir artışı arasında doğru yönlü pozitif bir ilişki mevcuttur.

B. İHRACAT VE SANAYİLEŞME

1. İthal İkameci Sanayileşme ve Sonuçları

1.1. İthal İkameci Sanayileşme

Kalkınan bir ülkenin dış ticaretinde arzu edilen dengeyi sağlamak amacı ile sarfedilecek gayretler başlıca üç alana yöneltilir.²⁰

- a. Geleneksel tarım ve ilkel madde ihracatını artırmak
- b. İthal ikamesine dayanan sanayileşme politikasını yürütmek
- c. İhracata yönelik sanayileşmeyi tesis etmek.

Geleneksel tarım ve ilkel madde ihracatına birçok faktör engel olmaktadır. Bunların başında bu ürünleri için talebin fiyat ve gelir esnekliğinin düşük olması ve tarımsal üretimin yapısal rijitliği gelmektedir.²¹ Bu nedenle ilkel ve tarım ürün ihracatı kalkınmanın motoru olma özelliğini kazanamamaktadır.

İthal ikamesine dayanan sanayileşme politikası daha önce yurt dışından ithal edilmekte olan malların, uygulanan koruyucu ve özendirici önlemlerle yurt içinde üretilmesini öngören stratejiye dayanır.²²

²⁰ Necdet SERİN. *Kalkınma ve Dış Ticaret*, SBF Yayın No: 310, Ankara, 1972, s.225.

²¹ Mitchell TODORA. *Economics for a Developing World*, Longman Essex, 1982, s.314.

²² Halil SEYİDOĞLU. *Türkiye’de Sanayileşme ve Dış Ticaret Politikası*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1982, s.31.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gelişmekte olan bir çok ülke ithal ikamesine dayanan sanayileşme politikasını benimsedi. İthal ikamesine dayanan sanayileşme stratejisinin benimsenmesinin politik ve ekonomik sebeplerinin başında literatürde Singer-Prebisch tezi olarak bilinen yaklaşım geliyordu.²³ Tez, dış ticaret hadlerinin, tarım ürünleri ve maden ihracatçısı olan az gelişmiş ülkeler aleyhine gelişeceğini ve bu ülkelerin sanayi malları ihracatının dış piyasalarda rekabet edemeyeceğini ileri sürmekteydi.

1950 ve 1960'lı yıllarda Arjantin, Brezilya, Meksika gibi ülkelerde popüler olan ithal ikamesi, içe dönük sanayileşmenin en geçerli teşvik yöntemi olarak kabul edildi.²⁴

Yurt dışından ithal edilme imkânı olan bazı malların uygulanan koruyucu ve özendirici önlemlerle yurt içinde üretilmesini öngören ithal ikameci politikanın temeli "genç endüstriler" tezine dayanır. Kaynağı Frederick List'e kadar uzanan bu görüşe göre, sanayileşmenin başlangıcında sınai üretimde parça başına maliyetlerin yüksek olması kaçınılmaz olduğu için yeni kurulan sanayilerin belli bir süre dış rekabetten korunması gerekir. Ancak zamanla optimum ölçekli işletmeler kurulup kitlesel üretime geçilince içsel ve dışsal ekonomilerden yararlanılacak parça başına maliyetlerin düşeceği ve bir müddet sonra da ihracata yöneleceği ümit edilir.²⁵

İthal ikamesi uygulamasında ilk aşamaya tüketim malları endüstrileri ile başlanır. Giderek ara ve yatırım malları da ithal ikamesinin kapsamına alınır. İlk aşamada korunan gıda ürünleri, elbise, ayakkabı, okuma, deri, ağaç gibi tüketim ve dayanıksız tüketim malları, miktar kısıtlamaları ve yüksek gümrük tarifeleri ile korunurken, ara malı ve yatırım malı ithalatı da gümrüksüz veya düşük tarifeye tabi olur.

²³ Emin ÇARIKCI. *Yarı Gelişmiş Ülkelerde ve Türkiye'de Sanayileşme Politikaları*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1983, s.18-19.

²⁴ Robert J. CORBIUGH. *International Economics*, California, 1992, s.192.

²⁵ ÇARIKCI, a.g.e., s.19.

İthal ikamesinin ikinci aşamasında, sanayileşmenin gelişebileceği iki yön vardır. Birincisi dış piyasalara açılmaktır. Nitekim, Güney Kore ve Tayvan gibi önce ithal ikamesinden başlayıp sonra ihracatın teşvikine yönelen ülkeler bu yola gitmişlerdir. İkinci yol ise sanayileşmenin kapsamını ara ve yatırım mallarına doğru genişletmektir.²⁶

1960'lı yılların başlarından itibaren sanayileşmede uzun süre ithal ikamesi politikalarında ısrar edilmesinin ortaya çıkardığı hayal kırıklığı İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ithal ikamesini benimseyen bir çok gelişmekte olan ülkeleri sanayileşme stratejileri konusunda yeni politikalar izlemeye yöneltmiştir.

İthal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisine eleştiri uygulamada elde edilen sonuçlar belirgin hale geldikten sonra yoğunlaşmıştır.

1.2. İthal İkameci Statejinin Uygulama Sonuçları

a. Kaynakların Rasyonel Kullanılmaması

İthal ikameci politikanın gerektirdiği tarife ve miktar kısıtlamalarının uygulamasından başka büyük ölçekli endüstrilerin düşük maliyetli kredilerden faydalandırılması, bu ülkelerde sanayi sektörünün genişlemesine katkıda bulunmuştur. Ancak ekonomik kaynakların tahsisinde "etkisizlik" şeklinde kendini gösteren ekonomiye maliyet yükünü de beraberinde getirmiştir.²⁷

Etkisizlik üretim teknikleri ile özel üretimin özel ve sosyal kârlılığı arasında sınır doğuran faktör fiyatları ve ürünlerdeki bozulmadan kaynaklanmıştır.

Aşırı korumanın verdiği atalet, ucuz döviz ve negatif faiz politikasından dolayı firmalar kaynak tasarrufuna zorlanamazlar. Neticede aynı miktar girdi

²⁶ SEYİDOĞLU, a.g.e., s.32-34.

²⁷ Bela BALASSA. *Reforming the System of Incentives in Developing Countries*, Pergamon Press, USA, 1978, s.8-9.

ile daha az üretim söz konusudur. Verimliliği düşüren bu sonucun teknik sebebi marjinal sermaye hasıla oranının yükselmesidir.

İthal ikamesi politikasında verimlilik göstergesi olan marjinal sermaye-hasıla oranındaki değişimler, kaynakların etkin kullanılıp kullanılmadığının da ölçüsüdür. İmalat sektörü lehine ve ihracat sektörü aleyhine çalışan politikalar kaynak dağılımında etkinliği ve verimliliği azaltmıştır.

İthal ikamesinde sermaye/hasıla oranının yüksek olması,

-işletmelerde düşük kapasite kullanılması,

-ölçek ekonomilerden yararlanılmaması,

-teknolojik gelişmenin engellenmesi,

-çıktı başına makine maliyetinin yüksek olması,

sonuçlarını doğurmuştur.

b. Döviz Tasarrufunun Dış Dengeyi Sağlamaya Yetmemesi

Uygulanan tedbirler ihracat artışını engellerken ithal ikamesinin sağladığı döviz tasarrufunun, makine ve ithal girdiler zarureti gözönüne alındığında çok küçük olduğu görülmüştür.

Kapasite altında çalışmaktan mütevellit, çıktı başına makine maliyetinin yüksekliği, dünya piyasa fiyatında negatif katma değer doğurmuştur. Negatif katma değer, ithal ikamesinin ekonomik maliyetinin aşikâr bir durumu olup, ihraç yolu ile bir dolar kazanmak için gerekli olan kaynaklardan daha fazla miktarda, tasarruf edilen dolar başına iç kaynak kullanılması demektir.²⁸ İç kaynak kullanmanın maliyeti dolar başında daha fazla olmaktadır. Bu da döviz tasarrufunun dış dengeyi sağlamaya yetmemesine yol açmaktadır.

c. Dışa Bağımlılık Gerektirmesi

İthal ikamesi, ulusal ekonominin dışa bağımlılığının artmasına neden olmuştur. İthal ikamesi politikaları, ithalatın toplam hacminden çok bileşimini

²⁸ BALASSA, *Reforming...*, s.9.

etkiler. Bu politikalar sayesinde tüketim malları ithalatı azalmıştır. Buna karşılık ara malların, yatırım mallarının ve ileri teknolojinin ithali artar. Tüketim mallarının içeride üretilmesini öngören aşamada ithal malı olan girdilere olan talep büyük ölçüde genişler. Ara ve yatırım mallarının ülkede üretilmesi ile gerekli olan makina, donatım ve öteki hammaddeler dışarıdan ithal edileceği için dışa bağımlılık azalmayıp daha da artmaktadır.²⁹

İthal ikamesine rağmen ekonominin dışa olan bağımlılığı devam ettikçe, başka bir deyişle tamamlanmamış mal üretiminin gerektirdiği girdiler yurt içinden temin edilmedikçe, başlangıçta sağlanan döviz tasarrufu da dolaylı yoldan kaybedilmektedir. Bu durumda dış ödemeler dengesi açıklarının devalüasyon yolu ile kapatılması imkânında ortadan kalkmaktadır. Çünkü yurt içinde kurulmuş bulunan makine ve yedek parça bakımından dışa bağlı bulunan endüstrilerin üretimi kısılmadan ithalatı kısmanın da imkânı olmayacaktır.³⁰

2. Dışa Açık Sanayileşmeyi Zorunlu Kılan Unsurlar ve İhracata Yönelik Sanayileşme

2.1. Dışa Açık Sanayileşmeyi Zorunlu Kılan Unsurlar

2.1.1. Ölçek Ekonomilerden Yararlanılması

Dışa açık sanayileşme politikası sayesinde ölçek ekonomilerinden yararlanma ve optimum ölçekli işletmelerin çalıştırılması önem kazanmaktadır.

²⁹ SEYİDOĞLU, a.g.e., s.35.

³⁰ Cem ALPAR. *Az Gelişmiş Ülkelerin Dış Ticaret Sorunları ve Sanayileşme*, A.T.İ.A. Yayın No: 195, Ankara, 1982, s.88.

Dış ticaret politikalarının ekonominin verimlilik performansları üzerindeki etkileri hakkında ileri sürülen hipotezlerden birisi olan Verdoorn tezine göre verimlilik artışları, üretim artışlarına bağlı olup, piyasa genişlemesinin sağlayacağı ölçek ekonomilerinin etkin çalışmasını sağlamaktadır.³¹

Ölçek ekonomileri üretim ölçeği büyüdükçe birim maliyetlerin düştüğünü gösteren bir kavramdır. Ölçek ekonomileri iç pazar sınırlarının ihracat yolu ile aşılaraq daha düşük birim maliyetle üretim yapılabilmesi için gerekli olan üretim kapasiteleri ve teknolojiler kullanılmasını mümkün kılarak ekonomilerin verimlilik performanslarını olumlu yönde etkiler.

Birim başına üretim maliyetlerini değiştirecek toplam kârı maksimize edecek üretim faktörlerinin biraraya getirilmesi optimum ölçekli ekonomileri oluşturur.³²

İthal ikameci sanayileşmede sınai kesimin karşılaştığı problemlerden birisi endüstrilerin optimum ölçeğin altında kalmalarıdır. Bu durum firmaların maliyet yapılarını bozmakta ve üründe suni fiyat artışlarına sebebiyet vererek tüketici refahını engellemektedir.

Optimum ölçeğe ulaşmak için firma veya sanayi dalında tesisleri genişletecek üretim fonksiyonunu değiştirecek, maliyetlerde sağlanan düşüşle prodiktivitenin artırılması gerekir.³³ Bu şekilde belli bir üretim hacmine ulaşan firma ölçeğe göre artan verimler ile çalışıyor demektir.

³¹ Ahmet HAŞİM KÖSE. **Büyüme ve Verimlilik**, MPM Yayın No: 471, Ankara, 1982, s.75.

³² Akın İLKİN. **Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi**, İ.Ü. İşletme İktisadi Enstitüsü Yayın No: 93, Ankara, 1988, s.231.

³³ Rıdvan KARLUK. **Uluslararası Ekonomi**, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 1992, s.255.

2.1.2. Döviz Kazancının Gösterdiği Önem

Gelişmekte olan ülkelerdeki mevcut kapasitenin tümü ile kullanılmasını engelleyen temel öge döviz kıtlığı karşısında ara ve yatırım malı ithalatında karşılaşılan tıkanıklıklardır. Yatırım ve üretimde tamamlayıcı niteliğe sahip olan bu malların döviz darboğazı dolayısı ile ithal edilememesi üretimin yavaşlamasına ve durmasına yol açar. Dolayısı ile döviz kaynağını artıran ara ve yatırım malları ithalatını kolaylaştıran bir politika olması sebebi ile ihracata yönelik sanayileşme önem kazanmaktadır.³⁴

Dışa dönük sanayileşme ithalat liberasyon ile mevcut kapasite kullanımının artması ve daha geniş bir pazar için üretim yapması sürekli ve yeterli döviz miktarının sağlanması ile mümkündür.

2.1.3. Sanayileşmede Rekabetin Getireceği Verimlilikten Yararlanmak

Uluslararası rekabet maliyet avantajı kullanılan prodüktif üretimle yürütülür.

Nisbi fiyat avantajları iki alandan kaynaklanabilir:³⁵

a. Bir malın üretiminde kullanılmaları gereken üretim faktörleri, bir ülkede diğerine oranla daha bol ve daha ucuz olarak mevcuttur.

b. Üretim faktörlerini, hammaddeler ve yarı mamuller gibi üretim sürecine giren girdilerden bir ülke diğerlerine oranla daha verimli olarak yararlanmaktadır.

³⁴ KÖSE, a.g.e., s.76.

³⁵ Jorg BEYFUSS. "Verimlilik ile İhracat Arasında Etkileşim, Dış Ticaret Politikası Açısından Bir Yorum", **Verimlilik Kalkınma Sempozyumu**, MPM Yayın No: 351, Ankara, 1987, s.177.

İkinci olan dışa açık sanayileşmede verimliliği rekabetin sağladığını göstermektedir. Bu sayede ihracat artışları üretimin her aşamasında rasyonelleştirici etkilerde bulunarak verimlilik artışlarına yol açar. Verimlilik artışı kaynakların marjinal faktör verimliliğinin nisbi olarak yüksek olduğu alanlara kaymasını mümkün kılar.

2.2. İhracat ve Sanayileşme

İstikrarlı bir ekonomik büyüme iç talep artışının yanısıra dış ticaret imkânlarında oluşturacak şekilde üretim yapısının değişimini gerektirir.³⁶ Bu bakımdan ihracata yönelik sanayileşmede birinci amaç dünya pazarları için üretim ve ihracatın artması, ikinci amaç ise sanayi ürünlerinin genel ihracat içindeki payının yükseltilmesidir. İhracata yönelik sanayileşme sürecinde ihracat artışı ile birlikte ihracat yapısı da sanayi mallarına doğru kaydırılmak istenir. İhracat artışı ile endüstriyel gelişim arasında iki yönlü bir ilişki vardır. İhracat artışı oluşturduğu talep nedeni ile imalat sanayinin büyümesini sağlayarak sanayileşmeyi hızlandırırken gelişen imalat sanayi ihracatın daha hızlı artması için potansiyel sağlar.³⁷

ihracat endüstrilerindeki gelişmelerin ekonomilerin geri kalan sektörlerine yayılışı “önsel bağlılık” ve “gerisel bağlılık” kavramları ile açıklanabilir. İhracat kesiminde üretimin genişlemesi bir yandan bu kesimde girdi olarak kullanılan öteki kesimlerin üretimine talep sağlarken diğer yandan da bu kesimde çalışanların tüketim taleplerinin artmasına yol açar. Bu da ekonominin geri kalan kesimlerinde üretim hacminin büyümesine ve ileri teknolojinin kullanılmasına neden olur. İhracattaki büyümenin bu yolla tüm

³⁶ Hollis CHENERY. “Interaction Between Industrialization and Export”, *AER*, No:2, 1980, s.281.

³⁷ Peter C.Y. CHOW. “Causality Between Export Growth and Industrial Development”, *Journal of Development Economics*, 26 (1987), s.55.

ekonomiye yayılmasına ihracat kesiminin gerisel bağıllığı denir. Öte yandan ihraç edilebilir malların arzının bollaşması, kalitesinin yükselmesi ve fiyatının düşmesi bu malları hammadde ve ara malı olarak kullanan diğer endüstrilerin kurulmasına ve gelişmesine katkıda bulunur. Bunlar da önsel bağıllığı ifade etmektedir.³⁸

Gelişmekte olan ülkelerin sadece basit mamulleri ve başlangıç aşamasında bulunan teknoloji ürünlerini ihraç etme potansiyelinde sabit kalması, mevcut üretim biçimini devam ettirme manasına gelmektedir. Bu bakımdan ihracat, döviz geliri sağlama amacı yanında teknolojik gelişmeye uyuracak yeni üretim biçimlerini değiştirecek etkili bir araç olma özelliği de taşımaktadır. Bu durum ise teknoloji yoğunluğunun önemini vurgulamaktadır.³⁹

Üretimde teknoloji önem taşıyınca, üretilen mamulün sınai olma özelliğinin tesbitide önem kazanmaktadır.

UNCTAD'ın Total A diye bilinen sınıflamasına göre, sınai işleme sürecinden geçtiği kabul edilen ürünler (örn: işlenmiş et-balık, konserve, margarin, içki, tütün mamulleri, doğal kaynaklı ürünler ve kompleks imalat aşamasından geçmiş tam sınai ürünler) ile Total B tanımı kapsamına giren yarı mamul türü ürünler sınai ürün olarak nitelendirilmiştir.

Birleşmiş Milletler İstatistik Bürosu'nun geliştirdiği Uluslararası Ticaret Sınıflaması (SITC) tek ondalıklı düzeyde dört alt grubu sınai ürün olarak sınıflandırılmıştır. Buna SITC 5 (Kimya ürünleri)- SITC 6 (materyale göre sınıflanmış ürünler), SITC 7 (Makine ve taşıt), SITC 8 (çeşitli sınai ürünler) grupları içerisinde yer alan tüm ürünler sınai ürün olarak tanımlanmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerin bazıları (Arjantin, Brezilya, Hong-Kong, Hindistan, Güney Kore, Meksika, Singapur, Tayvan (ki bugün bunların bir kısmı sanayileşmiş ülke konumundadır) 1960'lardan sonra sınai ürün ihracatları

³⁸ Halil SEYİDOĞLU. *Uluslararası İktisat*, Turhan Kitabevi, Erzurum, 1978, s.178.

³⁹ Raul PREBISCH. *Kalkınma İçin Yeni Bir Ticaret Politikasına Doğru*, Çeviren: Erden öney, Sevinç Matbaası, Ankara, 1973, s.96.

nisbi olarak artış gösterirken bu ülkelerin ihracat ürünleri SITC 6 (temel sınai ürünler), SITC 7 (makine ve ulaşım araçları), SITC 8 (diğer sınai ürünler) gruplarında nisbi olarak artış göstermiştir. Ancak SITC 5 (kimya ürünleri), 1960-1977 döneminde SITC 6, SITC 7, SITC 8 gruplarının başarısını gösterememiştir.⁴⁰

Bu durum bu ülkelerde, belirtilen tarihler arasında faktör donatımının hangi kaynaklara yöneltildiğini ve dinamik karşılaştırmalı üstünlüklerin seçiciliğinden yararlandığını da göstermektedir.

İthal ikamesinin ilk aşamasından sonra ihracata yönelik sanayileşme politikası uygulayan Güney Kore, Singapur ve Tayvan sanayi ürünleri ihracatına ilave teşviklerle destekli olan ve serbest ticaret rejimi gerektiren uygulamaları yürürlüğe koymuştur.⁴¹

İhracata yönelik büyüme stratejisinin temel ögesi sanayileşme ve büyüme için gerekli dürtülerin iç talepten çok dış talepten yani mal ve hizmet ihracından geldiği bir yapılanmadır.

ABD Milli İstatistiki Araştırmalar Bürosu (NBER) çerçevesinde on ülke üzerinde 1974'e kadar olan yüksek konjonktür dönemini kapsamak üzere yapılan araştırmada, ihracat gelirlerinde %10 oranındaki yıllık artışın G.S.M.H.'da %1'lik artışa sebep olduğunu göstermiştir.

1960-1978 döneminde ihracata yönelik sanayileşme politikası uygulayan ülkelerin ihracatlarındaki sanayi mamullerinin payları şöyledir.⁴²

⁴⁰ Taner BERKSOY. *Az Gelişmiş ülkelerde İhracata Yönelik Sanayileşme*, Turhan Kitabevi, Belge Yayınları, İstanbul, 1982, s.63.

⁴¹ BALASSA, *Export Incentives*, s.37.

⁴² KAZGAN, *a.g.e.*, s.92-94, 272-370.

Ülkeler	1960	1978
G.Kore	14	85
Tayvan	-	49
Hong-Kong	80	96
Singapur	26	44
Portekiz	55	70
Yugoslavya	37	69
Yunanistan	10	50
İspanya	22	71
İsrail	61	80
Brezilya	3	26
Meksika	12	29
Arjantin	4	25

Türkiye'nin ihracatında, sanayi ürünleri payı 1960-1965 döneminde %21, 1976-1980 döneminde %32,4 olmuştur.⁴³

C. İHRACATI TEŞVİK POLİTİKASI İLE İTHAL İKAMESİ POLİTİKASININ MUKAYESESİ

İthal ikamesi sanayileşme modelinde ekonominin büyümesi, üretim ve istihdamın büyük dalgalanmalara konu olmadan devam ettirilebilmesi, her şeyden çok yatırım ve ara malı ithalatına bağlıdır. Bu modelde paranın dış değerinin çeşitli başlıklarla gereğinden yüksek tutulmuş ihtimali vardır ve sık sık döviz kıtlığı ile karşılaşılması kaçınılmazdır.⁴⁴

⁴³ KAZGAN, a.g.e., s.370.

⁴⁴ Tuncer BARAN. "Türkiye'nin Sanayileşmesi ve Sanayi Politikaları", Türkiye Ekonomisinin Dışa Açılma Sorunu Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferansı, İstanbul, 1979, s.195.

İhracata yönelik modelde ise döviz akımının devam ettirilmesi daha kolay olup, ihracat yapan sanayilerde faaliyetler yavaşladığı zaman ülkenin tüm döviz talebide kendi kendine kısıtlanmış olmaktadır.

İhracata yönelik sanayileşmenin sağladığı yoğun dış ticaret aktiviteleri sayesinde ithal ikameci sanayileşme döneminde yurt içinde pahalı üretilen yerli ürünlerin yerini fiyat ve kalite yönünden daha uygun özellikler gösteren yabancı ürünler yer alır. Bu malların yurt içinde üretilmesinden vazgeçilmesi sonucu serbest kalan üretim faktörleri ülkenin nisbi olarak daha ucuz maliyetle üretim yaptığı dallara yönelir. Ticaretin serbest hale gelmesi ile ortaya çıkan reel kaynak artışı, ithal ikameci politikaya göre olumlu istihdam etkileri göstermesinden başka ülkenin sosyal hasılasını ve dolayısı ile refahını yükselmesini sağlar.

İthal ikamesi rejiminde yerli sanayileri geliştirmede başvurulan temel araçlar korumacılık önlemleridir. Dış rekabete karşı devlet tarafından korumaya alınmış olan yerli sanayi dalının sürekli şekilde yabancı rekabetin tahribatından koruma mecburiyetini savunma ve kabul ettirme eğilimi vardır. Bu nedenle ülke her sanayi dalını verim düşüklüğü ölçüsünde koruma altına almaya götüren bir korumacılık çıkması ile karşı karşıya kalabilir.

İhracatı geliştirme rejiminde keyfi hükümet müdahaleleri ithal ikamesi rejimine oranla sınırlıdır. Uluslararası ticareti düzenleyen anlaşmalar, ihracat sübvansiyonlarının aşırı ölçüde kullanılarak ticarete rekabeti bozmamasına izin vermemektedir.

İthal ikamesine dayanan sanayileşmede maliyetler tüketicilerin ve firmaların sırtına yüklenir. Tüketicilerin kolayca örgütlenip etkili baskı grupları oluşturmaları zor olduğundan korumacılık eğilimleri arttığı zaman ortaya çıkan maliyetlere kısa sürede direnç gösterebilecek baskı grupları doğmaz. Halbuki sübvansiyonlar yolu ile ihracatı geliştirmenin aşırı ölçülere çıkarılması

durumunda teşviklerin yol açtığı maliyetler kamuoyunca görülebilir ve aşırı teşviklendirmeye karşı ülke üzerindeki etkili güçler baskı grupları oluşturabilir.

İhracatı teşvik rejiminde uluslararası rekabet şartları altında üretim yapan ve sürekli yenilik peşinde koşan girişimciler, ithal ikamesi rejimine göre daha yüksek bir ekonomik büyüme hızı sağlama eğilimi taşır. İthal ikamesi rejiminde ise iç piyasaya egemen olan büyük firmalar yenilik aramak, üretimi artırmak, verimliliği yükseltmek yerine genellikle monopol rantlarını koruma ve artırma çabası içinde olurlar.

D. İHRACAT VE MİLLİ GELİR

İhracat milli ekonomide üretilen mal ve hizmetlerin başka ekonomiler tarafından talep edilmesi demektir. Bu sebepten milli ekonomiye ait harcamalara ihracatın eklenmesi ile milli gelir hesaplanabilir.

$$Y = C + I + G + X$$

Y = Milli Gelir C = Tüketim I = Yatırım G = Kamu harcamaları X = İhracat

Açık ekonomide milli gelir denge seviyesi toplam arz toplam talep eşitliği yönünden ele alınınca ihracatın toplam talebe ilavesi gerekir.

$$Y = C + I + G + X \quad Y + C + S + V + M \text{ olduğu için}$$

$I + G + X = S + V + M$ olur. Yani açık ekonomide milli gelir denge seviyesi, yatırım (I), devlet harcamaları (G) ve ihracat (X) toplamının tasarruf (S), vergiler ve ithalat (M) toplamının eşit olduğu seviyede teşekkül eder.

İhracat, ihracat çarpanı etkisi ile milli geliri artırır.

İhracat çarpanı

$$\Delta Y = k \cdot \Delta X \quad k = \frac{\Delta Y}{\Delta X} \text{ dir.}$$

$\Delta Y =$ Milli gelirdeki değişme (artış)

$\Delta X =$ ihracattaki artış (artış)

$k =$ ihracattaki artışın milli geliri ne kadar artıracığını gösteren katsayıdır.

İhracat artışının sebep olacağı tek değişme, sadece dış ticaret yolu ile gelir seviyesinde meydana gelecek değişme değildir.

İhracat artışı sebebi ile gelir artarken tasarruf, ithalat ve vergi gibi gelirin fonksiyonu olan diğer unsurlarda artar. Bu durumda tasarruf ve vergilerde arttığı için gelirdeki artışın tamamı ithalat artışına aksetmez. Bu durumda $X > M'$ dir. Ancak aynı gelir seviyesinde

$S + V + M = I + G + X$ olduğu için eşitliğin sağlanabilmesi için $S + V > I + G$ olmalıdır. Demek ki denge gelir seviyesinde mutlaka ihracatın ithalata eşit olması, teknik deyimle ödemeler bilançosunun denk olması gerekmez. Mevcut fark tasarrufla yatırım veya devlet harcaması ile vergiler arasında meydana gelecek farklı kapatılır. Fakat neticede denge seviyesinde daima $S + V + M = I + G + X$ eşitliği sağlanmış olur.

İhracat artışı ile milli geliri teşkil eden diğer unsurlar arasındaki bu ilgi aynı zamanda milli ekonomi ile diğer yabancı ekonomiler arasındaki ilgiye aydınlatır. Milli ekonomide yatırımların devlet harcamalarının veya her ikisinin birden artışı milli gelir seviyesini ve onunla birlikte ithalat miktarını artırır. Bir ekonominin ithalatı bu malları temin eden ekonominin ihracatını teşkil ettiği için ithalat artışı diğer ekonominin milli gelirin artmasına sebep olur.

İKİNCİ BÖLÜM

İHRACATI TEŞVİK POLİTİKASI

A. İHRACAT TEŞVİKLERİNİN GENEL KAPSAMI

1. İhracatı Teşvik Politikasının Teorik Temeli

İthal ikamesinin alternatifi olarak kabul edilen ihracatı teşvik politikası dinamik üstünlüklere uygun sanayileşme modeli öngörür. Statik karşılaştırmalı üstünlükler teorisi ekonomiye hiç bir müdahalenin yapılmadığı, yani özel maliyetlerin sosyal maliyetlere eşit olduğu ve ekonomik yapıda bir değişiklik olmadığı durumlardaki iş bölümünün yararını belirtir. Teoriyi bu şekilde az gelişmiş ülkelere uygulama imkânı yoktur. Çünkü böyle bir yorumlama az gelişmiş ülkelerin geleneksel tarım ürünleri ihracını sürdürmeden sanayi mamullerini dışardan almaları anlamına gelir. Bu da kalkınma gerçeklerine ters düşer. O halde karşılaştırmalı üstünlükler ancak dinamik anlamda ele alınca uygulanabilir hale gelir.¹

¹ Halil SEYİDOĞLU. Türkiye’de Sanayileşme..., s.38.

Gelişmekte olan ülkelerin statik mukayeseli üstünlüklerden yararlanmasını engelleyen veya avantajları azaltan faktörler şöyle özetlenebilir:²

1. Gelişmekte olan ülkelerde faktör fiyatları fırsat maliyetlerini doğru bir şekilde yansıtmaması

2. Üretim faktörlerinin kalite ve miktar olarak üretim prosedürü içerisinde zaman içerisinde değişebilmesi

3. Üretimde zamanla ölçek ekonomileri ortaya çıkması.

Bu faktörler nedeni ile piyasa mekanizması, üretim faktörlerinin üretim dalları arasında maksimum refahı oluşturacak, uluslararası uzmanlaşmaya yol açacak şekilde dağılmalarını sağlayamaz.

Ülkelerin üretim faktörleri yoğunluğu yanında zaman içinde gelişmekte olan faktör fiyatlarındaki değişiklikleride yakından izleyerek üstünlüğe sahip olabilecekleri üretim dallarını buna göre seçerek dış ticaret politikası izlemelidir.³

2. İhracat Teşviklerinin Genel Karakteri

İhracat teşviklerindeki temel özellik, ihracatın üreticiler ve pazarlamacılar için cazip hale getirilmesidir.

Mikro ekonomi bazında ele alındığında üretim birimlerinin kısa ve uzun dönem maliyetlerini aşağıya çekerek yani maliyetleri düşürerek, veya doğrudan firma hasılatını yükseltecek, her türlü “kârlılık artırıcı” veya “rekabet gücü kazandırıcı” kamu desteği teşvik olarak tanımlanabilir.⁴

² KARLUK, *Türkiye’de İhracata Yönelik...*, s.22-28.

³ KARLUK, *Türkiye’de...*, s.31.

⁴ Hasan PARILTI. *İhracatı Teşvik Politikaları ve Tekstil Hazır Giyim Sektörünün Teşviği*, T.C.Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı İstanbul Tekstil ve Konfeksiyon İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği, İstanbul, 1984, s.2.

Teşvik olarak belirtilen kamu desteğinin asıl fonksiyonu sektörleri, serbest rekabet şartları altında dünya piyasalarında eşit şartlarda rekabet edebilir bir ortamı hazırlamaktır. Bu süreç endüstrilerin “nötral statüye” kavuşturulması ile mümkün bulunmaktadır.

“Nötral Statü” ile ifade edilmek istenen kavram dar anlamda, endüstrilerin dünya piyasalarında eşit şartlarda rekabet edebileceği durumu ifade etmektedir.

Ancak nötral statü ile ifade edilmek istenen ortam, ekonominin bütün parametrelerini (gerçekçi döviz kuru rejimi, tam rekabet şartları altında, faktör, mal ve hizmet, para ve kredi piyasalarının varlığı) ilgilendirmektedir. Bu ortama ulaşılmasının kısa dönemde mümkün olmadığı durumda hukuki ve ekonomik düzenlemeler şeklinde kendini gösteren teşvik mekanizmasının devreye sokulması gerekir.⁵

Bu şekilde düzenleme gerektiren ihracat teşvikleri genel olarak üç kategoride sınıflandırılabilir.

a.Parasal Teşvikler

b.Mali Teşvikler

c.Diğer Teşvikler

Parasal teşviklerin en yaygın olarak kullanılanları ihracattan önce veya sonra sağlanabilen kısa vadeli ihracat kredileri, orta veya uzun vadeli ihracat kredileri ile ihracat kredi sigortalarıdır.

Parasal teşvikleri cazip kılan etken bu kredilere uygulanmakta olan faiz oranlarıdır. Faiz oranları ne kadar düşük tutulursa parasal teşviklerin etkisi o kadar fazla olur. Ancak faiz haddinin de inebileceği bir asgari seviye vardır. İhracat kredilerinde faiz haddi normal seviyesinden aşağıda tutmak ihracatı

⁵ PARILTI, a.g.e., s.8, YUNG Whee Rhee. “A Framework Export Policy and Administration”, Washington D.C., World Bank Publication Industry and Finance Series, Vol.10’dan alıntı.

teşvik etmeye yönelik çabaları artırma uğruna, ekonominin kredi ve para piyasası dengelerinin bozulmasına yol açabilir.

Mali Teşvikler, vergiler ile ilgili teşviklerdir. İhracatı yapılan malların üreticilerine üretim aşamasında ödenen vergilerin kısmen veya tamamen iadesini öngören vergi iadesi ile, ihracat tutarının istisna kabul edilerek matrahtan indirilmesini mümkün kılan kurumlar vergisi istisnası ve ihracat tutarının katma değer vergisi uygulamasında istisna kabul edilen K.D.V. istisnası mali teşviklerin en yaygın örneğidir.

Mali Teşvikler ihracatçılara, elde ettikleri gelire göre ödeyecekleri vergilerin kaldırılması veya daha önce ödemiş oldukları vergilerin iadesi şeklinde bir fayda temin ederek ihracatı cazip kılmayı amaçlamaktadır.

Mali Teşviklerin etkisi, vergi yükünün ve vergiye karşı direncin yüksek olduğu ülkelerde daha fazla olmakta ve önem kazanmaktadır.

İhracatı cazip hale getirme bakımından, parasal teşviklerin mi yoksa mali teşviklerin mi daha etkili olduğu, bu düzenlemelerin yapısından ziyade ülke ekonomisinin genel dengelerine bağlıdır. Hangi teşvik sisteminin daha etkin olacağı ülkede uygulanan:

- Kredi ve faiz politikasına
- Döviz rejimine
- Vergi sistemine ve vergi oranlarına

bağlıdır.

Vergi oranlarının yüksek olduğu bir uygulamada mali teşvikler, kredi faizlerinin düşük olduğu bir ortamda parasal teşvikler önem arz etmektedir.

Ancak ülkelerdeki genel uygulama parasal teşvikler ağırlıklı olmak üzere parasal ve mali teşviklerin birlikte uygulanmasıdır.

Diğer Teşvikler pazarlama ve dış tanıtım desteği, araştırma geliştirme yardımları, enerji indirimi gibi altyapı desteği sağlayan araçlardır.

B. İHRACAT TEŞVİKLERİNİN GEREKÇESİ

1. İhracat Sektörlerinin Nötral Statüye Kavuşturulması

Dar anlamda endüstrilerin eşit şartlar altında rekabet etmesini sağlayan ortam olan nötral statü, geniş anlamda tam rekabet şartlarında çalışan ticaret sisteminin ticaret serbestliğine doğru akışkanlığını ifade eder.

Nötraliteyi sağlayan ticaret serbestliğinin özellikleri şunlardır:⁶

a. Ticaret liberalizasyonu, tarifeler yolu ile resmi düzenlemeler şeklinde kendini gösteren fiyat mekanizması sınırlamasından kurtulan bir gelişmedir.

b. Nötraliteyi sağlayan gelişme efektif ve nominal koruma oranlarını indirir ve bu oranların sistem içindeki dağılımını azaltır.

c. Ticaret serbestliği gerçek döviz kuru ve sektörel gerçek efektif döviz kurunun izafi olarak istikrarlı kaldığı ve bozucu dalgalanmaların olmadığı gelişmedir.

İhracat teşviklerinde temel gerekçe çeşitli ülkelerin ihracat endüstrilerinin maliyetler açısından eşit şartlarda bulunmayışıdır. Diğer dünya ülkelerindeki endüstriler gerçekçi ve fleksibil bir döviz kuru rejimi, girdi ve çıktılarda serbest ticaret, rekabetçi para ve finans piyasası, rekabetçi ilkel girdi piyasası ve iç vergilerde çarpıklığın olmadığı koşullar altında rekabet ederken, bir ülkenin ihracat endüstrileri bunlardan mahrumsa nötral statü söz konusu değildir.⁷ Nötral Statü kazandırmak için bu şartların olumlu duruma getirilmesi gerekir. Eğer bu şartlar olumlu duruma getirilemiyorsa, ihracat katma değerini sağlayan aktivitelere bu koşullardaki eksiklikleri telafi edici teşviklerin sağlanması ile nötral statüye kavuşulur.

⁶ Subidey TOGAN. *Foreign Trade Regime and Trade Liberalization in Turkey During The 1980's*. Aveburry Ashagate Publishing Company, England, 1994, s.XV.

⁷ PARILTI, a.g.e., s.8.

İthal ikamesi ve ihracat endüstrilerinin birlikte bulunduğu bir ülkede ithal ikamesi ve ihracat endüstrilerini eşit düzeyde teşvik edebilmek için ihracat endüstrilerini nötral statüye kavuşturduktan sonra ithal ikamesi endüstrilerine sağlanan efektif koruma oranı kadar ilave ek teşviklerle geniş anlamda nötral statü kazandırılmalıdır.

Nötral statü kazandıran araçların belli başlıları şöyle maddeleştirilebilir.⁸

- a. Gerçek döviz kuru
- b. İthal girdileri sağlamada serbest ticaret rejimi
- c. İthal vergilerini telafi edici önlemler
- d. Etkili ihracat finansman imkânları
- e. İç piyasa akreditif sisteminin çalıştırılması

a. Gerçekçi Döviz Kurunun Önemi

Bir ülkede ulusal para aşırı değerlendirildiği zaman ithal malların ulusal para cinsinden fiyatları nisbi olarak ucuzlarken ihraç malların yabancı para cinsinden nisbi olarak fiyatları pahalılaşır. Bu, ithalatı artırıcı ve ihracatı azaltıcı etki yapar.

Ülkenin ihracat endüstrilerine rekabet gücü kazandırmanın önemli bir şartı, döviz kurlarının gerçekçi bir düzeyde tutulmasıdır.

Gerçekçi döviz kuru, satın alma gücü paritesine (purchasing power parity) göre ayarlanmış döviz kurudur. Satın alma gücü paritesi en basit anlatımı ile iç piyasa fiyat indeksinin ticaret ortağı ülkelerin fiyat indekslerine oranı şeklinde bir ilişkidir. Satın alma gücü paritesi değiştiği zaman sabit bir reel döviz kurunu muhafaza etmek için döviz kuru, ulusal parayı iç enflasyon oranının ticaret yapılan ülkenin enflasyon oranı karşısındaki fazlalık nisbetinde değerlendirecek (açık varsa düşürecek) şekilde ayarlanmalıdır.⁹

⁸ PARILTI, a.g.e., s.11.

⁹ PARILTI, a.g.e., s.10, YUNG Whee Rhee "A Framework for Export Policy and Administration", Washington D.C., World Bank Publication Industry and Finance Series, Vol.10'dan alıntı.

Bir ülkede uygulanan döviz kuru sistemi ne olursa olsun ihracat endüstrilerine “nötralite kazandırma açısından, döviz kurlarının gerçekçi seviyede olması ideal bir durumdur.

b. Serbest İthal Girdilerini Mümkün Kılan Ticaret Rejimi

Gelişmekte olan ülkelerin ihracat endüstrilerini geliştirmeleri, onların ithal girdilere yüksek maliyetlerle karşılaşmadan serbest ulaşma imkanı sağlanmasına bağlıdır.

Miktar kısıtlamaları, kambiyo denetimi, maliyet artırıcı her türlü vergi, ihracat artışını mümkün kılan ithal girdilerin kolay temin edilmesini engelleyen unsurlardır.

Gümrüksüz hammadde ve ara malı kullanma imkânı sağlanmadığı sürece sanayi mamulleri ihracatı ülke içi kaynaklardan sağlanan hammaddeye bağlı kalır.

Girdilere yüklenen herhangi bir vergi ile ilgili ülkeyi uluslararası rekabetin dışına sürükleyebilmektedir. Ayrıca uluslararası rekabette fiyat kadar kalitede önemli olduğundan kaliteli ürünlerin üretilmesi kaliteli girdilerin kullanılmasını gerektirmektedir. Ülke içinde üretilen hammadde ve benzeri girdiler yeterli kalite ve vasıfta olmayabileceğinden, ithal girdilerinin gümrüksüz olarak sağlanması rekabet üstünlüğü açısından önem arz etmektedir.

c. İthal Vergilerini Telif Edici Önlemler

İthal vergilerini telif edici önlemlerin en önemlileri vergi iadesi sistemi ile serbest bölgeler uygulamasıdır.

Vergi iadesi, esas itibari ile ihraç edilen malın bünyesinde bulunan gümrük vergisi ve diğer ithal vergilerinin ihracatçılara iadesini öngörür.

İhraç edilen malın bünyesinde yer alan tüm dahili vergileri ihracatçıya iade etmek gayet doğaldır. Çünkü başka bir egemenlik alanında yaşayan tüketicilerin ihracatçı ülkenin iç vergilerine tabi olması oldukça anlamsızdır. Bunun yanında ihracatçı ülke normal koşullar altında, sözkonusu ithal malını aynen yurt içinde imal edilenler gibi dahili vergilere tabi tutacağından, söz konusu ithalatın yurt içinde herhangi bir haksız rekabete yol açması mümkün olmayacaktır. Bu malın fiyatı daha uygun ve kalitesi daha üstün olduğundan, yerli imalatçılar normal piyasa şartları altında rekabete yönelecekler, kendi mallarının kalitesini düzeltip, maliyetini düşürdükleri takdirde pazar paylarını koruyacaklar, aksi takdirde ekonomik hayattan çekileceklerdir.¹⁰

Serbest bölgeler ise bir ülkenin siyasi sınırları içerisinde olan ancak o ülkenin gümrük mevzuatının uygulanmadığı alanlardır. Serbest bölgelerin temel fonksiyonu gümrüksüz hammadde imkânı sağlanması, kâr ve kazançların vergi dışı tutulması ve diğer avantajlar yolu ile optimum ölçekli firmaların kurulması ve ihracat için ucuz üretimin gerçekleştirilmesini sağlamaktır. Bu açıdan serbest bölgeler ihracat endüstrilerine nötral statü kazandırılmış alanlar olmaktadır.

d. Etkin İhracat Finansman İmkanları

Gelişmiş ülkelerde gelişmiş ve rekabetçi para ve finans piyasaları vardır. Bu ülkelerin müteşebbisleri uluslararası piyasalarda her zaman bu avantajlardan yararlanmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde de amaç gelişmiş ve rekabetçi bir para ve finans piyasasına ulaşmaktır. Çünkü, ihracat endüstrilerini uluslararası piyasalarda nötral statüye getirmenin bir yolu da, rekabetçi bir para ve sermaye piyasasının varlığıdır.

Gelişmekte olan ülkelerin uzun vadeli amaçları genel ekonomi politikası içinde uzun dönemde rekabetçi bir para ve sermaye piyasasına ulaşmak

¹⁰ Murat SEMERCİGİL. "Dış Ticaretin Düzenlenmesi Yönünde Vergisel Yaklaşım", **Maliye Dergisi**, Sayı: 69, Mayıs-Haziran, 1984.

olmakla birlikte, bunu gerçekleştirenceye kadar, ihracat katma değerini sağlayan aktivitelere nötral statü kazandırıcı bazı tedbirlere başvurabilirler. Buna örnek olarak ihracat kredileri gösterilebilir.¹¹

e. İç Piyasa Akreditif (Domestic Letter of Credit) Sistemi ve İhracatın Teşviki

Gelişmekte olan ülkelerde ihracat endüstrilerinin nötral statüden uzaklaşmasına ve maliyetlerin yükselmesine neden olan sebeplerden birisi de doğrudan ihracatçılarla dolaylı ihracatçılar arasında aksayan ilişkilerdir. Direkt ihracatçılar, ihracatı fiilen gerçekleştiren ve kendi ürettiği ürünleri ihraç eden firmalar olabildiği gibi dolaylı ihracatçılardan sağladıkları ürünleri ihraç eden firmalardır. Dolaylı ihracatçılar ise kendileri belge üzerinde ihracatçı olarak görünmemekle birlikte ürettiği ya da temin ettiği mallar nihai ihracatçılar tarafından ihraç edilen gerçek anlamda ihracat katma değerini sağlayan firmalardır. Dolaylı ihracatçılar genel olarak ürünleri direkt ihracatçılar kanalı ile ihraç edilen üretici firmalardır.

Nihai ihracatçılarla dolaylı ihracatçılar arasında ileri geri bağılılığı artırarak, ihracata sağlanan bir teşviğin dolaylı ihracatçılara da yansması en iyi katkıyı sağlayan sistem iç piyasa akreditif (domestic letter of credit) sistemidir.¹²

İç piyasa akreditif sistemi bir ihracat akreditifine dayanarak arka arkaya yeni akreditifler açarak direkt ihracatçılarla dolaylı ihracatçılar arasındaki kredi ve teminat ilişkisini düzenlemeye ve akreditiflere bağlanan teşvikleri dolaylı ihracatçılara da yansıtan sistemdir.

¹¹ PARILTI, a.g.e., s.14.

¹² PARILTI, a.g.e., s.16.

2. Ekonomiye Rekabet Edebilme Yeteneği Kazandırılması

Bir ekonomik sistemin rekabet gücü ya da ekonominin gelişme gücü kavramı ülkenin üretken sektörlerinin dinamik olarak daha da geliştirilmesi ileriki yıllarda rekabet edebilirliğin sağlanması, bir bütün olarak ekonomide yaşam standardı ve reel ücret düzeyinin yükseltilmesi anlamına gelmektedir. Makroekonomik anlamda rekabet edilebilirlik kavramı ise; öncelikle, bir ülkenin uluslararası düzeydeki yapılanma sürecinden kaynaklanan şartlara yapısını uydurabilmesi ve böylece dış dengesini istikarlı biçimde devam ettirebilmesidir. Buna göre ulusal ekonomi politikası öyle tesbit edilmelidir ki bir yandan önemsiz üretim alanlarının etkinliklerine son verilirken diğer taraftan büyüme potansiyeli olan sektörlerin ve yeni üretim alanlarının üretime açılması için yapısal bir transformasyonun gerçekleştirilmesi gerekmektedir.¹³

Avrupa Yönetim Forumu, rekabet edilebilirlik ile ilgili raporunda, rekabet edilebilirliği belirleyen kriterleri şöyle ortaya koymaktadır.

Bunlar:¹⁴

- Ekonominin Dinamizmi
- Endüstriyel Etkinlik
- Pazar Dinamiği
- Mali Piyasaların Dinamiği
- Beceri Kazanmış İnsan Kaynağı
- Devlet Müdahalesinin Derecesi
- Doğal Kaynaklar
- Dışa Dönük İhracat Stratejisi

¹³ Hermin MÜEGGE. "Endüstriyel Kalkınmada ve Uluslararası Resabette Ortaya Çıkan Yeni Eğilimler", 1990'lı Yıllar İçin Ekonomik Kalkınma Stratejileri: Ülke Uygulamalarından Alınacak Dersler, TÜSİAD Yayın No: T/90.04.133, İstanbul, 1990, s.47.

¹⁴ MÜEGGE, a.g.e., s.48.

-Ekonomik İstikrar

-Buluş Yapma Yeteneği

sayılabilir.

Uluslararası rekabet sadece uluslararası büyük işletmeler yönünden değil, fakat ayrıca iç piyasaya yönelik mal üreten, daha büyük firmalara yedek parça ve ara malları sağlayan, küçük çaptaki firmalar yönünden de katı biçimde geliştiği için rekabet edilebilirliği mümkün kılan avantajlar ülkeden ülkeye değişen ihracatı teşvik tedbirleri ile sağlanmaktadır.

Bir ekonominin rekabet edebilme düzeyine ulaşmasının ön şartı olarak üretim faktörlerini “hareketli kılma ya da atıl tutma”ya yönlendirecek ve dolayısı ile kaynak ayırımında rasyonelliği sağlayan, iyi düzenlenmiş bir ekonomi politikası kapsamı içinde, böyle bir rekabet sisteminin bazı özel göstergeleri de şöyle sıralanabilir:¹⁵

a.Teknolojik Gelişme Düzeyi

b.Bilimsel Araştırma ve Geliştirme Harcamalarının Düzeyi

c.Firma Büyüklüğünün Önemi

d.Küçük İşletmelerin Rolü

e.Teknolojik Gelişme Düzeyi

Rekabet edebilirliğin birinci unsuru ekonominin bütününde teknolojik gelişme potansiyeli ve üretimin mevcut teknolojik düzeyinin yüksekliği olmaktadır. Rekabet edilebilirlik kavramının bu biçimde ele alınması, üretim sürecindeki teknolojik gelişme potansiyelinin değerlendirilmesini gerektirmektedir. Böyle bir değerlendirme kriteri olarak toplam imalat içinde “büyüme endüstrileri” olarak bilinen sektörün payındaki artış evreleri, teknolojinin ülke içindeki yayılma durumu ele alınmalıdır.

¹⁵ MÜEGGE, a.g.e., s.49.

Bir ülkede imalat endüstrilerinde kullanılan robotların ya da kurulan makine araç ve gereçleri fabrikalarının sayısı ülkenin teknolojik düzeyi ve rekabet gücünün göstergesi olarak kabul edilebilir.

b. Bilimsel Araştırma ve Geliştirme Harcamaları

Bilimsel araştırma ve geliştirme harcamaları rekabet edebilirliğin diğer göstergesidir. Bu amaçla kullanılan göstergeleri hükümetlerin ve firmaların araştırma ve geliştirme harcamaları ile şirketlerin söz konusu araştırma sonuçlarından yararlanma düzeyleri belirlemektedir. Bu sayede ulusal ekonominin araştırma kapasitesinden, endüstriyel üretimi artırma çabasından yararlanma imkânı doğmaktadır.

c. Firma Büyüklüğünün Önemi

Ekonomideki dinamik yapı çeşitli şirketler arasında karşılıklı ilişkilerin varlığını da gerektirmektedir. Böylece ölçek büyüklüğünden yararlanacak ekonomik kalkınmanın lokomotif rolünü oynayacak, büyük çapta araştırma, geliştirme programlarını uygulamaya koyacak, yeterli sayıda ve oldukça büyük firmaların varlığına ihtiyaç duyulmaktadır.

Büyük çaptaki firmalar uluslararası ilişkilerini devam ettirmede, pazarlama kapasitesini kullanmada iletişim ağlarından yararlanmada ve finansal imkânların değerlendirilmesinde etkili olmaları rekabet edebilme açısından önemli avantaj sağlamaktadır.

d. Küçük İşletmelerin Rolü

Küçük çaptaki işletmeler özellikle ürün geliştirmede önemli rol oynayıp, kolayca pazar bulabilmekte ve pazarların en küçük bölümlerine girebilmektedir. Bunun dışında küçük işletmeler gelecekteki endüstriyel

gelişiminde çekirdeği olma özelliği taşımaktadırlar. Bu nedenle küçük işletmelerin sağladığı dinamizm önemli bir kalkınma unsuru olduğundan bir çok ülkede küçük işletmeleri destekleyici nitelikte programları uygulanmaya konulmuştur. Bir çok gelişmiş ülkede küçük firmalar nitelikli mallar ve yedek parçalar üretmekte ayrıca büyük işletmelerin ürettiği mallar için yan hizmetler sunmaktadır.

Küçük çaptaki işletmelerin doğasında var olan özel esneklik ve teknik yetenek nedeni ile Japonya ve İsveç gibi bir çok sanayileşmiş ülkede olduğu gibi büyük işletmeler için oldukça ustalık isteyen malları üreten küçük işletmeler bir sanayi sektörünün tamamının rekabet edebilirliği yönünden temel bir unsur olmaktadır.

e. İnsan Unsuru

Son yıllarda endüstri için beceri kazanmış işgücü ihtiyacı oldukça artmış olup, bu faktör bir endüstrinin rekabet edebilirlik gücünü belirleyen önemli bir kaynaktır. Beceri kazanmış işgücüne olan ihtiyaç sadece imalat sanayiinde önemli olmayıp, sofistike mal üretiminde ve onun organizasyonunda daha da önemli olmaktadır.

Bir ülkenin rekabet edebilirlik gücünü kazanmasında rol oynayan eğitsel faktörler şöyle sıralanabilir:

- Etkin bir eğitim sistemi
- Profesyonel eğitim ve düzenli olarak yapılan bilgi ve beceri kursları.

İnsan sermayesinin kalitesini artırmak için eğitim sistemi, endüstriyel sektörlerin talebinde ortaya çıkabilecek değişmelere cevap verebilecek biçimde yeniden düzenlenmeli ve ekonomik açıdan etkin olması sağlanmalıdır. İyi işleyen bir eğitim sistemi ile endüstrinin yeniden yapılanması ve maliyetlerin düşürülmesi önemli ölçüde gerçekleştirilebilir.¹⁶

¹⁶ MÜEGGE, a.g.e., s.51-52.

C. İHRACAT TEŞVİKLERİNİN BAŞARISI

Teşvikler gerek koruyucu olup ithal ikamesine dayansın gerekse özendirici olsun temel mekanizmaları aynıdır. Teşvikler firmaların maliyet yapılarını ve birim satış fiyatlarını değiştirerek kârlılığı artıran mekanizmalardır. Dolayısı ile burada firmaların kısa veya uzun dönem maliyetlerini aşağıya çekecek, ya da firmaların satışlarından elde edeceği geliri artıracak her türlü kârlılık artırıcı veya rekabet gücü kazandırıcı ekonomi içi ve ekonomi dışı kamu desteği teşvik olarak adlandırılır.

Firmaların ya da bir endüstrinin ihracata yönelik olarak teşvik edilmesi ihracat yapmayı firmalar için cazip duruma getirme olayıdır. İhracatı firmalar için çekici duruma getirmenin yolu ise kısa ve uzun dönemde firmaların ihracattaki kârlılığını artırmaktan geçmektedir. Çünkü firmalar, ancak ihracatın kendileri için ödüllendirici olması durumunda ya da ihracatın iç piyasada üretilip satmaya kıyasla daha ödüllendirici olması durumunda ihracat için üretim yaparlar.¹⁷

Her endüstriyi ihracata yönelik olarak teşvik etmek mümkün değildir. Öncelik verilen bir sektöre harcanan her bir lira sonuçta ekonominin başka bir sektöründen çekilmiş bulunmaktadır.¹⁸ İhracata yönelik sektörlere verilecek her türlü teşvik sonuçta bir şekilde ihracat dışı sektörler yüklenir. Bu yüzden bir ekonomide ihracata yönelik olarak teşvik edilmesi düşünülen endüstrilerin bazı kriterlere uyması gereklidir. Bir endüstri uzun dönemde maliyetleri açısından uluslararası piyasalarda rekabet edebilir bir duruma gelme potansiyeline sahipse ve endüstri nötral statüye kavuşmamışsa telafi edici

¹⁷ PARILTI, a.g.e., s.2.

¹⁸ Geoffrey CARLINER. 1990'lı Yıllar İçin ekonomik Kalkınma Stratejileri: Ülke Uygulamalarından Alınacak Dersler, TÜSİAD Yayın No. T/90.04.133, İstanbul, 1990, s.20.

araçlarda teşvik edilmelidir. Ancak asıl teşvik endüstrinin nötral statüye kavuşturulmasıdır.¹⁹

Bir endüstrinin uluslararası piyasalarda rekabet gücü kazanıp kazanamayacağı endüstrilerin uzun dönem ölçüğe göre getiri koşullarına göre tesbit edilir. Bir endüstrinin ihracata yönelik olarak teşviğinin israfla sonuçlanmaması için endüstri uzun dönemde azalan maliyet koşullarında bulunmalı, diğer deyişle uzun dönemde uygun ölçekli, modern teknoloji firmaların kurulup gelişmesine uygun olmalıdır.

Teşvik edilecek sektörün kullandığı kaynaklar bakımından ekonominin zengin olması gerekir. Enerji yönünden zayıf olan bir ülkenin oldukça yoğun elektrik enerjisi tüketen endüstrileri genellikle desteklememesi gerekir. Bu bakımdan Japonya'nın geçmişte uyguladığı alüminyum endüstrisini yaşatma çabalarının başarısızlığa yol açan bir karar olduğu açıkça görülmektedir. Benzer bir biçimde iyi eğitilmiş bir işgücüne sahip olmayan bir ülkenin ise beceri kazanmış bir işgücünün kullanımını gerektiren bir sektörü öncelikle sektör olarak desteklememesi gerekir. Bu açıdan da Brezilya'nın bilgisayar sektörünü geliştirmeye yönelik kararının yanlış olduğu görülmektedir.²⁰

Yine endüstrilerin uluslararası katı rekabet koşullarına dayanmasında sağlanması gerekir. Gerçekten yeni endüstride yer alan firmalar, yeni üretim koşullarına uyum sağlamaya çalışırken, diğer ülkelerde uzun zamandan beri aynı malı üreten firmalarda başarılı bir biçimde rekabet edemeyebilirler. Bu nedenle gelişmesine öncelik verilen yeni sektörde yer alan firmaların birbirleri ile rekabet etmeye zorlanmaları gerekmektedir. Bu tür bir rekabet firmaları kaynakları daha etkin kullanmaya, sermaye ve işgücünü daha verimli

¹⁹ PARILTI, a.g.e., s.3 Yung Whee Rhee, "A Framework for Export Policy and Administration" Washington D.C. World Bank Publication, Industry and Finance Series, Vol.10'den alıntı.

²⁰ CARLINER, a.g.e., s.20.

çalıştırmayı öğrenmeye ve üretilen malların kalitesini yükseltmeye zorlayacaktır.²¹

Bela Balassa geliştirmekte olan ülkelere uygun bir teşvik politikasının ana hatlarını şöyle özetlemektedir.²²

a.Sağlıklı bir ihracatı teşvik politikası, ihracat artışı ve kaynak tahsisi ile sosyal kârlılığın gereklerine uyum göstermelidir. Sosyal kârlılık ihracat ve ithal ikamesine eşit teşvikler sağlanmasını gerektirir.

b.İhracata yönelik sanayi ürünlerinde kullanılan hammadde ve ara malı üreten alt-sanayi kolları üretim aşamasında teşvik edilmelidir.

c.Nitelikli işgücü yetiştirilmesi ve teknolojik gelişmeye katkısı yönünden imalat sanayi sektörü ihracatı teşvik tedbirlerinden yüksek ölçüde yararlandırılmalıdır.

d.İdeal ihracatı teşvik politikasında ihracattan kazanılan bir dolar, ithal ikamesi yolu ile sağlanan bir dolara eşit olmalıdır.

Gelişmekte olan ülkelerde ihracatın hangi aşamada teşvik edilmesi gerektiği tartışılan konulardan birisidir. İhracat katma değeri hammaddenin üretiminden fiili ihracata kadar bir çok katma değer toplamından meydana gelmektedir. İhracatı gerçekleştiren firmalara devlet bütçesinden bir teşvik primi ödemek bir ihracat teşviği olduğu gibi ihraç malın üretiminde kullanılan girdilerin daha ucuz maliyetle ihracat üretimini gerçekleştiren kesimlere sağlanmasında bir ihracat teşviğidir. İhracat aşamasında verilen bir teşvik genelde geriye doğru yansımaz. Örneğin dokuma kumaştan yapılmış elbiseler ihraç eden bir firma ihraç ettiği her takım başına verilen nakdi bir teşvik primi sadece ihracatı gerçekleştiren firmayı ödüllendiren bir sistemdir. İhracatçı firmanın geri bağlantıları olan elbise üreticileri, kumaş ve iplik üreticilerine ihracat aşamasında verilen teşviklerden bir fayda yansımaz. Ancak iplik ve

²¹ CARLINER, a.g.e., s.21.

²² BALASSA, *Export Incentives*, s.48.

kumaş üretimini daha fazla gerçekleştirmeyi sağlayan üretim aşamasındaki bir teşviğin maliyet etkilerinin ileriye doğru yansımaları mümkündür.²³

İyi bir teşvik sisteminin özelliği ihracat katma değerinin sağlanmasında payı olan bütün kesimleri sağladığı katma değer nisbetinde ödüllendirmesidir.

---

²³ PARILTI, a.g.e., s.15.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE İHRACATI TEŞVİK POLİTİKASI UYGULAMASI

A. TÜRKİYE'NİN DIŞA AÇILMA SÜRECİ

1. 1980'li Yıllara Kadar Uygulanan İthal İkameci Stratejinin Özellikleri ve Sonuçları

Türkiye'de diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi ithal ikameci dönemin ilk yıllarında gıda, dokuma, giyim gibi tüketim mallarının yerli üretimini sağlamaya yönelik sanayileşme aşamasından sonra dayanıklı tüketim mallarının üretimini öngören ikinci aşamaya geçilmiştir. Özellikle tarım kesiminin büyümesi ve pazara açılması, kentleşme ve tüketim kalıplarının değişmesi dayanıklı tüketim mallarının üretimine imkân verecek talep şartlarını da beraberinde getirmiştir. Planlı ya da 1960 sonrası döneminde özel kesim genellikle tüketim ve dayanıklı tüketim mallarına yönelirken, kamu kesimi Kamu İktisadi Teşebbüsleri aracılığı ile ara malı üretimine ağırlık vermiştir.

Türkiye’de ithal ikameci sanayileşme stratejisinin uygulandığı bütün dönem boyunca tüketim malları dışında kalan ithalat sürekli artmış, yerli bir çok sanayi kurulurken ve çalışırken bunların ayakta kalmaları için kaçınılmaz bazı yatırım ve ara malı girdilerinin ithalat yolu ile karşılanması dış ticaret açığını artırmıştır.¹

İthal ikamesinin sanayi sektörünün büyümesine olan katkısı 1963-1968 arası pozitif olmasına rağmen 1968-1973 döneminde bu katkı olumsuz olmuş ve ithal ikamesinden tasarruf edilen döviz iç ekonomiye pahalıya mal olmuştur.²

İthal ikamesi uygulamaları ile başgösteren dış ticaret açığının önemli nedenlerinden birisi aşırı değerlenmiş kur politikasıdır. Uygulanan sabit kur politikası ihracatı teşvik amacı ile 1970 yılında gerçekleştirilen devalüasyonun ödemeler dengesine olumlu katkılar sağladığı 1970-1973 dönemi hariç, Türk lirasının aşırı değerlenmesine neden olmuştur. Bu durum ihracatı ve ihracata yönelik üretim yapısının gelişmesini olumsuz yönde etkilemiştir. Dönem boyunca kur politikasında yapılan düzenlemeler genelde katlı kur uygulamaları şeklinde olmuştur. İşçi dövizleri ve turizm gelirleri için dahi yüksek kur politikası uygulanırken tarım ürünleri ihracatı petrol ve gübre ithalatında daha düşük kur uygulanmıştır.

1978-1979 yıllarında OECD kredilerinin gecikmesi, borç ödemelerinin aksaması, uluslararası serbest piyasadan kredi temin edilememesi dolayısı ile ülke döviz darboğazı içerisine düşmüştür.³

1970’li yıllarda bir yandan iç talep artışı, bir yandan da içeride ve dışarıda negatif reel faiz hadlerinden alınan krediler sanayii hızlandırmış ve büyüyen

¹ Yakup KEPENEK-Nurhan YENTÜRK. *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitabevi, 1994, s.318-320.

² Bela BALASSA. *The Newly Industrializing Countries in the World Economy*. Pregramon Press, USA, 1983, s.302.

³ KAZGAN, a.g.e., s.388.

sermaye gruplarına, sanayi şirketleri yanında pazarlama şirketleri de eklenmişti. Bu süreç Türk ekonomisinin dışa açılma kapasitesini artıran etkenlerden birisi olmuştur.

Türkiye’de ithal ikameci sanayileşme stratejileri ile kurulan bir çok üretim birimi maliyetleri düşürecek bir optimum ölçekte olmamış ve düşük ölçeğin neden olduğu yüksek fiyat imalat sanayinin en önemli özelliği durumuna gelmiştir. Bir çok sektörde yapılan yatırımlar atıl kalmış ve belirli bir üretim seviyesine ulaşamadığı için teknoloji yoğun yatırımlar pahalı kabul edilerek emek yoğun yatırımlar ön plana çıkmıştır.⁴

1974’den itibaren dış ticaret hadleri gerileyen tarım ürünleri ihracatı ile Türkiye’nin döviz ihtiyacını karşılaması mümkün olmamıştır. Bir yandan 1978’de ertelenen borçların 1980’li yıllardan itibaren vadesi gelmeye başlamıştı. Bunları düzenli ödeyebilir duruma gelmedikçe, borçları ertelemenin ve kredi bulmanın yolu kapanmıştı.⁵

2. Türkiye’nin Dışa Açılması

1970’li yılların sonlarına doğru ekonomi, özellikle ithalatın finansmanı için yeterli dış kaynak sağlanamaması nedeni ile bunalıma girmiştir. Enflasyonu kontrol altına almak, dış kaynak açığını kapatmak, kıtlıkları önlemek ve ekonomiyi yeniden işler hale getirerek uluslararası rekabete uygun bir yapıya kavuşturmak için 1980 yılından itibaren ekonomik istikrar programı uygulanmaya başlanmıştır.

24 Ocak kararları adı ile anılan önlem paketi ile dış ticaret politikası yön değiştirmiş, iç pazara yönelik ithal ikamesi modeli yerine ihracata yönelik sanayileşme modeli benimsenmiştir.

⁴ KEPENEK, a.g.e., s.319.

⁵ KAZGAN, a.g.e., s.390.

İhracata yönelik düzenlemeler ile programda büyük ölçüde desteklenen sektör ihracat olmuştur.

Türkiye’de 1990 yılından sonra uygulanmaya başlanan ihracatı artırma politikalarının dayandığı uygulamalar temel olarak dört başlık altında toplanabilir.⁶

- a. Devalüasyonlarla paranın değerinin düşürülmesi
- b. İç talebin ve işgücü maliyetlerinin düşürülmesi
- c. Gümrük duvarlarının ve korumacılığın azaltılması
- d. İhracata sağlanan doğrudan parasal destekler

1980 sonrasında, döviz kurlarının ihracatın rekabet gücünü koruyacak, pazardaki eğilimleri yansıtacak ve çapraz kur değişmelerini dikkate alacak biçimde belirlenmesi temel ilke olmuştur. Ayrıca orta vadede ekonomik yapının ihracat ve döviz kazandırıcı hizmetler ağırlıklı olması, kısa vadede ithal talebinin azaltılması için kur politikasından yararlanılmıştır. Katlı kur uygulamaları kaldırılarak esnek kur sistemine geçilmiş ve çeşitli teşvik politikaları uygulanmıştır.

1980 sonrasında, ihracatın yapısı içinde ayrıcalıklı önlemler getirilmiştir. Sanayi kesiminin ihracatı için sanayi yatırımlarından başlayarak üretim ve ihracata kadar bir özendirme sistemi söz konusudur. 1980 sonrasında geleneksel ürünler ihracatının ötesinde iç talebi kısılan sanayi ürünleri ihracatının teşvikine yönelik anlayış ihracatın terkihi üzerinde de etkisini göstermiştir.

1980’de dış ticaret rejiminden yapılan değişiklikten sonra, Türkiye’nin dış ticaretinde önemli artış ortaya çıkmıştır. 1980 ve 1988 yılları arasında Türkiye’nin ihracatı yıllık ortalama yüzde 17 oranında artarken, orta gelir

⁶ KEPENEK, a.g.e., s.321.

grubundaki bütün ülkelerde yıllık ihracat artışı yüzde 5,5 ve dünyada ise yüzde 3,4 olmuştur.⁷

Bu dönemde ihracatın yapısındaki değişiklik bariz olmuştur. 1979 yılında ihracatın yüzde 59'unu tarımsal ürünler, yüzde 35'ini endüstriyel mallar oluşturmaktaydı. 1988 yılına kadar ise tarımsal ürünler, ihracatın yüzde 20'sini, endüstriyel mallar ise yüzde 77'sini oluşturmuştur. Böylece 1979 ile 1988 yılları arasında endüstriyel mal ihracatı dolar cinsinden yaklaşık 11 kat kadar önemli artış göstermiştir.

B. 1990 SONRASI İHRACATA YÖNELİK DIŞ TİCARET POLİTİKASININ BAŞARISI

1. Dış Ticaret Göstergeleri

Türkiye'de ihracat 1971 yılında gayri safi milli hasılaya oranı %3,5 iken bu oran 1980 yılından sonra artmış, 1981'de 6,6 1983'de 9,3, 1985'de 11,7 olmuştur.

1971-1994 yılları arasında ithalat, ihracat değerleri ile ihracatın ithalatı karşılama oranı ve ihracatın gayri safi milli hasıla içindeki payı Tablo:1'de gösterilmiştir.

Tablonun tetkikinden de görüleceği üzere 1980 sonrasında;

- İhracat tutarının
- Dış ticaret hacminin
- İhracatın ithalatı karşılama oranının
- İhracatın gayri safi milli hasıla içindeki payının arttığı görülmektedir.

Tablo:2 sanayi malları ihracatının 1980'li yıllardan sonra toplam ihracat içindeki payının yükseldiğini göstermektedir.

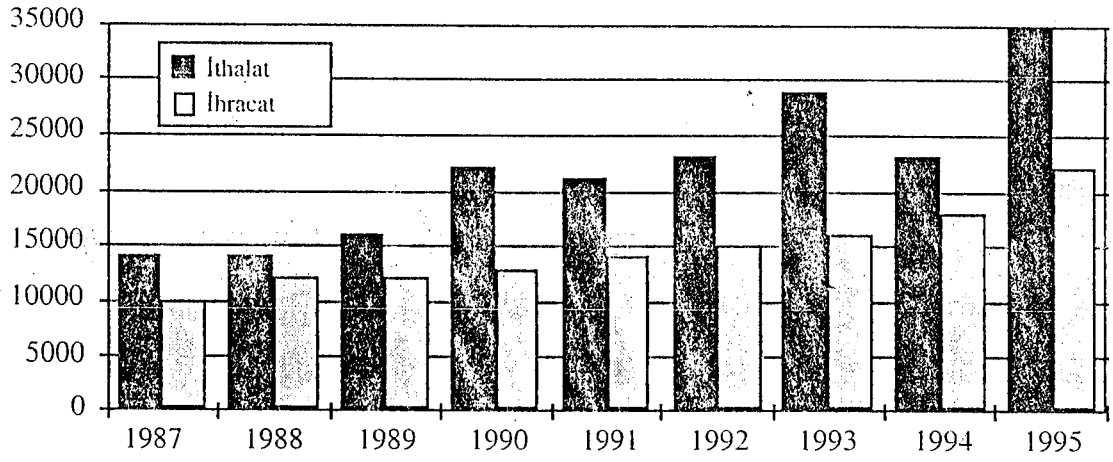
⁷ CARLINER, a.g.e., s.17.

Tablo: 1
Dış Ticaret Göstergeleri

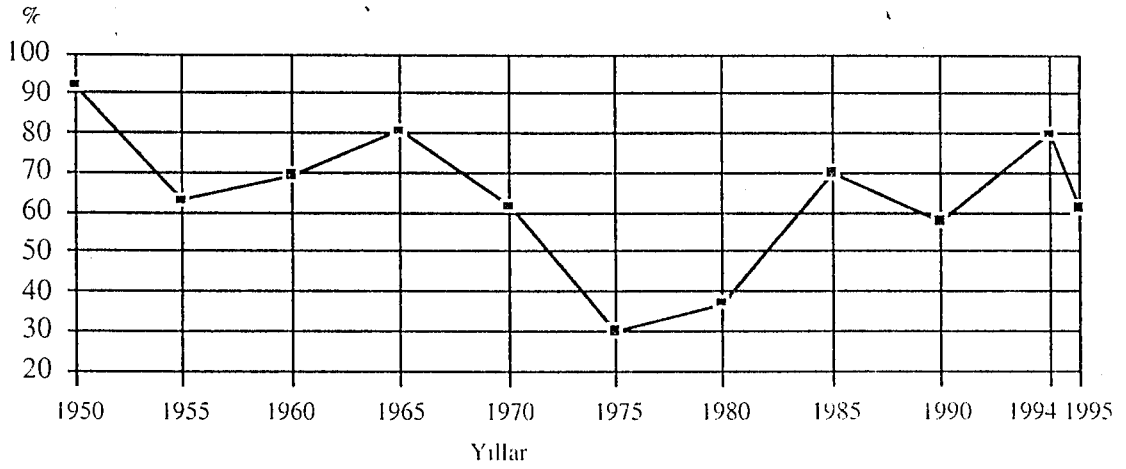
Yıl	İthalat (milyon \$)	İhracat (milyon \$)	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı	İhracatın GSMH Oranı
1977	5.796	1.753	-4043	7549	30.2	2.8
1978	4.599	2.288	-2.311	6.887	49.7	3.4
1979	5.069	2.261	-2.808	7.330	44.6	2.7
1980	7.909	2.910	-4.999	10.819	36.8	4.2
1981	8.933	4.703	-7.230	13.636	52.6	6.6
1982	8.843	5.746	-3.097	14.589	65.0	8.8
1983	9.235	5.728	-3.507	14.963	62.0	9.3
1984	10.757	7.134	-3.623	17.891	66.3	11.8
1985	11.343	7.958	-3.385	19.301	70.2	11.7
1986	11.105	7.457	-3.648	18.562	67.1	9.8
1987	14.158	10.190	-3.968	24.348	72.0	11.8
1988	14.335	11.662	-2.673	25.997	81.4	13.0
1989	15.792	11.625	-4.167	27.417	73.6	10.8
1990	22.302	12.959	-9.343	35.261	58.1	8.6
1991	21.047	13.593	-7.454	34.640	64.6	9.0
1992	22.871	14.715	-8.156	37.586	63.8	9.2
1993	29.428	15.345	-14.083	44.773	51.7	8.6
1994	23.270	18.106	-5.164	41.376	80.4	14.1
1995	35.709	21.637	-14.072	57.346	60.6	18.4

Kaynak: D.İ.E.

Tablo: 1a İhracat Grafikleri

İhracatın İthalatı Karşılama Oranı

2. Diğer Gelişmeler

Türkiye'nin 1950-1979 döneminde izlediği ithal ikameci kalkınma politikasının sonucunda marjinal sermaye hasıla oranı artmış ve büyüme hızının maliyeti yükselmiştir. Yapılan hesaplar 1963-1967 döneminde 1,6 olan marjinal sermaye hasıla oranının 1968-1972 döneminde yüzde 50 artarak 2,4'e yükseldiğini göstermektedir. 1973-1976 döneminde hasılanın yüzde 6.9 oranında büyümesi, faktör girdilerinin yüzde 5.1 gibi çok yüksek oranda artması ile mümkün olmuştur. Faktör girdilerindeki artış 1977-1980 döneminde de devam etmiş ve bu dönemde büyüme hızının %1,3'e gerilemesine karşın faktör girdilerinin artışı yüzde 31 olmuştur. Bu suretle toplam faktör verimliliği gerilemiştir. 1978 yılında üretici fiyatları ile imalat sanayi katma değerinin artış hızı yüzde 3.2'ye gerilemiştir. 1979'da da aynı gerileme devam etmiş, 1979'da yüzde 6.1 oranında ve 1980'de yüzde 3.9 oranında ciddi gerilemeler gözlenmiştir.⁸

Türkiye'nin dışı açılması ile imalat sanayinin büyümesi 1981'de tekrar başlamış ve bu eğilim 1988 yılının ilk üç ayına kadar sürmüştür. Bu dönem zarfında ortalama büyüme hızı yüzde 8.4 olarak belirlenmiştir. Ancak 1982, 1985 ve 1988 yıllarında üçer yıllık aralarla büyüme hızında nisbi gerilemeler görülmüştür. İmalat sanayi 1982'de yüzde 6.4, 1985'de yüzde 5.4, 1988'de 1.8 oranında büyüebilmiştir.⁹

1980-1988 döneminde özel imalat sanayindeki büyüme yüzde 8.1 oranında olmuştur.

⁸ Demir DEMİRGİL. "Türkiye'nin Endüstriyel Kalkınma Stratejisi", 1990'lı Yıllar İçin Ekonomik Kalkınma Stratejileri: Ülke Uygulamalarında Alınacak Dersler, TÜSİAD Yayın No: 1990 T/90.04.133, İstanbul, 1990, s.104.

⁹ DEMİRGİL, a.g.e., s.105.

1980 sonrasında ihracat artışının büyümeye katkısı istisnasız tüm sektörlerde 1980 öncesine göre olağanüstü yüksektir. Bu kuşkusuz 1980 sonrasında izlenen ihracatı teşvik politikalarının doğal bir sonucudur.¹⁰

1971-1988 döneminin tamamı dikkate alındığında ithal ikamesinin büyümeye katkısı negatiftir.

İhracat artışının sektörel büyümeye görelî katkısı ile T.F.V.'deki değişme arasında dokuma-giyim-deri sanayi dışındaki tüm sektörlerde pozitif ilişki olduğu tesbit edilmiştir.

Nishimizu ve Robinson'un (1984) 1963 ve 76 dönemi için Türkiye imalat sanayinin 13 alt sektörü için yaptığı çalışmada ihracat artışı ile T.F.V.A. arasında kağıt sektörü dışında tüm sektörlerde pozitif iki sektör dışında (kimya, tekstil) istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler olduğu, buna karşılık ithal ikamesinin etkisinin beş sektörde pozitif (kağıt, lastik, temel metaller, metal eşya, ulaşım), geriye kalan sekiz sektörde negatif olduğu tesbit edilmiştir.

---

¹⁰ Osman AYDOĞUŞ. "Türkiye İmalat Sanayiinde İthal İkamesi, İhracat Artışı ve Toplam Faktör Verimliliği İlişkileri: 1971-1988", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 20 (4), 1993, s.464.

Tablo: 2
Ana Sektörlere Göre İhracat

Yıl	A.Değer (Milyon \$)			B. Toplam İçindeki Payı (%)			
	Toplam	Tarım		Madencilik		Sanayi	
	A	A	B	A	B	A	B
1963	368	284	77.2	11	3.0	73	19.8
1964	411	312	75.9	15	3.6	84	20.4
1965	464	352	75.9	21	4.5	91	19.6
1966	491	379	77.2	23	4.7	88	17.9
1967	522	420	80.5	21	4.0	81	15.5
1968	496	406	81.9	26	5.2	64	12.9
1969	537	405	75.4	35	6.5	97	18.1
1970	588	443	75.3	45	7.7	100	17.0
1971	677	491	72.5	49	7.2	137	20.2
1972	885	607	68.6	50	5.6	228	25.8
1973	1317	832	63.2	56	4.3	429	32.6
1974	1532	852	55.6	88	5.7	592	38.6
1975	1401	793	56.6	106	7.6	502	35.8
1976	1960	1254	64.0	110	5.6	596	30.4
1977	1753	1041	59.4	126	7.2	586	33.4
1978	2288	1543	67.4	124	5.4	621	27.1
1979	2261	1344	59.4	132	5.8	785	34.7
1980	2910	1672	57.5	191	6.6	1047	36.0
1981	4703	2219	47.2	194	4.1	2290	48.7
1982	5746	2141	37.3	175	3.0	3430	59.7
1983	5728	1881	32.8	189	3.3	3658	63.9
1984	7134	1749	24.5	240	3.4	5145	72.1
1985	7958	1719	21.6	244	3.1	5995	75.5
1986	7457	1886	25.3	247	3.3	5324	71.4
1987	10190	1853	18.2	272	2.7	8065	79.1
1988	11662	2341	20.1	377	3.2	8944	76.7
1989	11625	2126	18.3	413	3.6	9.086	78.2
1990	12959	2388	18.4	331	0.0	10240	79.0
1991	13593	2726	20.1	286	2.1	10581	77.8
1992	14715	2259	15.4	264	1.8	12.192	82.9
1993	15344	2381	15.5	238	1.6	12.726	82.9
1994	18107	2470	13.6	270	1.5	15.369	84.9
1995	21601	2313	10.7	406	1.9	18886	87.4

Kaynak: D.İ.E.

C. TÜRKİYE'DE UYGULANAN İHRACATI TEŞVİK TEDBİRLERİ

1. İhracat Kredileri

1.1. Kısa Vadeli İhracat Kredileri

İlk önce 16.9.1968 tarih ve 6/10649 sayılı İhracatın Teşviki ve Geliştirilmesi Esaslarına Dair Karar ile uygulamaya giren kısa vadeli ve düşük faizli ihracat kredilerini kronolojik olarak üç başlık altında toplamak mümkündür.

- a.1985 öncesi dönem
- b.1985-1986 dönemi
- c.1987 sonrası dönem

1.1.1. 1985 Öncesi Dönem

1985'e kadar olan dönemde uygulanan ihracat kredileri şöyle sıralanabilir:¹¹

a.İhracatı Hazırlık Kredileri: Belgeli ve belgesiz ihracat kredileri olarak iki şekilde kullanılmıştır. 1980 yılında kabul edilen 8/182 sayılı Karar ile belgeli, 1981 yılında yürürlüğe giren 8/887 sayılı Karar ile belgesiz kredi esasları belirlenmiştir. Belgeli ihracat kredisi, İhracatı Teşvik Belgesi almak sureti ile T.U.D.'nin uygun gördüğü projelerin finansmanı için kullanılan ihracat kredileridir. Belgesiz ihracat kredisi ise hiç bir makamdan belge almaksızın ihracatçıların aracı bankalar kanalı ile Merkez Bankası kaynaklarından kullanılan kredilerdir.

¹¹ Hansın DALBAYRAK. "İhracatı ve Yatırımları Teşvik Düzeni Beklenen Etkiyi Sağlıyor mu?", **Hesap Uzmanları Kurulu Konferansları**, Maliye Bakanlığı A.P.K. 1993/3, s.81.

Belgeli ihracat kredilerinin son kez uygulandığı 1984 yılında bu kredi sadece vergi iade listelerinde yer alan ürünler için kullanılmıştır.

b.İhracat Bedellerinin Tahsili ile İlgili Krediler: Vesikalı senet kredileri olarak adlandırılan ve ihraç mallarının gümrükten çıktıktan sonra bedellerinin önceden tahsili ile ilgili kredilerdir.

c.Tütün Finansmanı: Tütünün üreticiden alınarak işlenmesi ve ihracata hazır hale getirilmesi için tütün ihracatçılarında bankalar ve Merkez Bankası tarafından verilen kredilerdir.

d.İhracatı Teşvik Fonu: 24 Ocak 1980 Kararları çerçevesinde kurulan bu Fon'un kaynakları ihracata yönelik olarak kullanılmıştır.

1.1.2. 1985-1986 Dönemi

Ocak 1985-Kasım 1986 tarihleri arasında ihracata yönelik işlerliği olan yeni bir kredi programı uygulamaya konulmamıştır.

1.1.3. 1987 ve Sonrası Dönem

a.İhracat Reeskont Kredisi: 20 Kasım 1986 tarihinde yayınlanan Merkez Bankası Tebliği ile uygulamaya konulmuştur. İhracat Reeskont Kredisi daha önce ihracat yapmış ihracat belgesi veya ruhsatnamesi sahibi firmalara, kanun, kararname ve tebliğlerle ihracı yasaklanan malların dışında kalan Türk menşeli bütün malların serbest dövizle kesin olarak ihraç taahhüdü karşılığı kullanılmak üzere aracı bankalara tahsis edilmektedir. 29 Kasım 1988 tarih ve 5 sayılı Tebliğ ile imalatçı ihracatçılar da bu tür krediyi kullanma hakkına sahip olmuşlardır.

b.Vesaik Mukabili Kredi: 20 Kasım 1986 tarihli Merkez Bankası'nın ihracat kredileri hakkındaki 1 sayılı Tebliğ ile 1.Aralık.1986 tarihinden itibaren

uygulanmaya başlanılmıştır. İhraç vesaikinın tahsile gönderildiğini gösteren belge karşılığında Türk Parasının Kıymetini Koruma Mevzuatında öngörülen döviz getirme sürelerinin içinde kalmak kaydı ile en fazla 45 gün süre ile kullandırılan bir kredidir.

Merkez Bankası 1989 yılı sonunda ihracat kredileri uygulamasına son vermiş, bu tarihten sonra Eylül 1987 yılında kurulmuş olan Türk Eximbank ihracat kredilerinde ağırlık kazanmıştır.

c.Özel İhracat Reeskont Kredisi: İhracat faaliyetleri ile ilgili sevk öncesi ve sevk sonrası finansman ihtiyaçlarının karşılanmasını teminen Türk Eximbank aracılığı ile yılda 100 milyon dolardan fazla ihracat yapan Dış Ticaret Sermaye Şirketlerine ihracat performansı bazında kullandırılmaktadır.

d.Sevk Sonrası İhracat Kredisi: İhracatçıların sevk sonrasındaki finansman ihtiyacını karşılamak amacı ile, Türk Eximbank tarafından ticari bankalar aracılığı ile kullandırılan bir kredidir. Nisan 1986'dan sonra uygulamaya konulmuş ve 1990 yılı Mart ayında tasfiye olmuştur.

e. Sevk Öncesi İhracat Kredisi: İhracatçının ihracata hazırlık aşamasındaki finansman sorunlarına yönelik olarak Mart 1989 tarihinden itibaren Türk Eximbank tarafından ticari bankalar aracılığı ile kullandırılmaktadır.

Kredi tutarı, taahhüt edilen FOB ihraç tutarının, sanayi ürünleri ihracatı ve tarım ve madencilik ürünleri için %50'sidir. Bu oran, gıda sanayi ihracatı, el halısı, kilim ihracatı, cam ve seramik ihracatı için %70'dir.

Sanayi ürünleri, tarım ve madencilik ürünleri cam ve seramik ürünleri için kredi vadesi 120 gündür. Gıda sanayi ürünleri, el halısı, kilim ve kesme çiçek için kredi vadesi 180 gündür.

Bir firmanın kullanmakta olduğu kredilerin toplamı 50 milyar TL.'sını aşmamaktadır.

f.Ülke Alıcı Kredileri: Bazı Türk ihraç mallarının belirli ülkelere ihracatının finansmanı amacı ile, söz konusu ülkeler ile Eximbank arasında imzalanan kredi çerçevesinde kullanılan kredilerdir.

Bu çerçevede bugüne kadar açılan krediler şöyledir:

Bulgaristan: 50 milyon \$

Romanya: 50 milyon \$

Arnavutluk: 15 milyon \$

Cezayir: 100 milyon \$

Suriye: 15 milyon \$

Tunus: 40 milyon \$

S.S.C.B. (1989): 300 milyon \$

S.S.C.B. (1991) 300 milyon \$

Macaristan: 50 milyon \$

Nahçıvan: 10 milyon \$

g.İlk Adım İhracat Kredisi (İlk Kez İhracat Yapacak Girişimciler Kredisi): İlk defa ihracat yapacak olan girişimcilere ve iç piyasaya yönelik olarak çalışmakta iken ihracata dönük olarak çalışmayı planlayan firmalara, ihracata hazırlık aşamasında Sevk Öncesi ve Hedef Pazar İhracat Kredilerine ve İhracat Döviz Kredisine bağlı olarak kullanılır.

Bir firmanın kullanmakta olduğu kredilerin toplamı 15 milyar Türk lirası ve İhracat Döviz Kredisi kapsamında en fazla 1 milyon ABD dolarıdır.

Kredi tutarı FOB ihracat tutarının %75'i karşılığı TL olarak, %40'ı TL bazında, %60'ı ise İhracat Döviz Kredisi programı kapsamında %75 İhracat Döviz Kredisi kapsamında kredilendirilir.

h.Kalkınmada Öncelikli Yörelere Kredisi: Türk Eximbank, Sevk Öncesi ihracat Kredisi Programında özel bir uygulaması olarak kalkınmada öncelikli yörelerde ve Gaziantep ilinde yerleşik ihracatçılar için özel bir kredi hattı oluşturmuştur.

Bu kredinin kullanımı, faiz oranı dışında tümü ile sevk öncesi ihracat kredisi gibidir.

ı.KOBİ İhracat Kredisi: Küçük ve Orta Boy İşletmeler İhracat Kredisi, küçük ve orta ölçekli imalatçı ve imalatçı-ihracatçı firmaların ihracatın faaliyetleri ile ilgili sevk öncesi ve sonrası finansman ihtiyaçlarını karşılamaya yöneliktir.

Halk Bankası aracılığı ile kullanılan KOBİ ihracat kredisi tutarı taahhüt edilen FOB ihracat tutarının %60'ı olup vadesi 180 gündür.

i.Hedef Pazar İhracat Kredisi: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması kapsamında kalan ülkeler, Japonya ve Güney Afrika Cumhuriyeti'ne tekstil, konfeksiyon, saraciye, ayakkabı ve deri ürünleri ihracatı için verilen kredilerdir. Kredi FOB ihracat tutarının %70'idir. Kredinin azami süresi 180 gündür.

k.Dış Ticaret Sermaye Şirketleri Kısa Vadeli Döviz Kredisi: İhracat faaliyetleri ile ilgili sevk öncesi ve sevk sonrası finansman ihtiyaçlarının karşılanması amacı ile kredi verilen Dış Ticaret Sermaye Şirketlerinin bu krediyi esas ihracat projelerine sağlanmakta olan finansman imkânlarının Eximbank kaynaklarından sağlanacak döviz kredisi ile artırılması amaçlanmaktadır. Firmaların bir önceki yıl ihracat performanslarının 1/4 tutarının azami %7'sini aşmamak üzere firma limitleri belirlenmektedir. Kredinin vadesi 90 gündür.

1.1.4. Orta Vadeli İhracat Kredileri

a.İhracat Garantili Yatırım Kredisi: Donatım, özel maksatlı ve özel yapılı gemi, çekici ve treyler alımları kredilerinden ibaret olup, Bankalar ve Merkez Bankasınca teşvik belgesine dayanarak en çok sekiz yıl vadeli olarak verilmektedir.¹²

¹² DALBAYRAK, a.g.e., s.

b.Yatırım Malları imalatçı Satıcı Kredisi: 26.10.1985 tarihinde yayınlanan 85/9967 sayılı B.K.K. ile uygulamaya giren bu krediler, yatırım malları üreten firmaların ürettikleri yatırım mallarının kredili satışına imkân tanınmaktadır.

1.1.5. İhracat Prefinansman Kredileri

Bazı krediler 7.7.1984 tarih ve 30 sayılı B.K.K.'nın yürürlüğe girmesi ile ihracat ve döviz geliri sağlayan hizmetlerin finansmanı için verilebilen en çok bir yıl vadeli kredilerdir. Faiz, teminat ve alınan dövizlerin iadesi taraflar arasında serbestçe belirlenmektedir.

Türkiye'de ihracat kredileri, 1980'den sonra izlenen ihracatı teşvik politikalarının sonucunda hızla artmıştır. 1980'de toplam ihracat kredilerinin toplam krediler içindeki payı %6,9, 1983'de %21'e kadar çıkmış, daha sonra düşmüştür. Toplam ihracat kredileri içinde Merkez Bankası ihracat kredilerinin payı 1980'de %52.7'dir. Daha sonraki yıllarda bu oran küçülmüş ve 1986'da %023 olmuştur. Bunun nedeni 1985'de Merkez Bankası'nın kredi uygulamasına son vermesidir. 1986'dan sonra tekrar uygulamaya başlanması ile oran giderek yükselmiştir.

Belgeli ihracat kredilerinin payı 1981'de %35'e, 1983'de %80'e, 1985'de %100'e çıkmıştır. bu dönemde belgesiz ihracat kredilerinin toplam Merkez Bankası ihracat kredileri içindeki payı 1981'de %41'den 1985'te %0'a inmiştir. Bunun sebebi, belgesiz ihracat kredilerinde ticari bankaların zamanla önem ve işlemlerinin 1985 yılı itibari ile tamamen ticari bankalara yürütülmüş olmasıdır.

Tablo: 3
İhracat Kredileri (milyon TL)

Yıllar	Merkez Bankası İhracat Kredileri	Ticari Bankalar İhracat Kredileri	Toplam İhracat Kredileri
1980	48110	43180	91290
1981	113182	93729	206911
1982	100605	379157	479762
1983	181571	547170	728741
1984	33613	560904	594517
1985	6999	717943	742942
1986	3927	1690700	1694627
1987	54600	2142100	2196700
1988	342700	3049600	3392300
1989	589500	5726500	6316000
1990	229000	9528100	9757100

Kaynak: Sübidey Togan: 1980'li Yıllarda Türk Dış Ticaret Rejimi ve Dış Ticaretin Liberazasyonu.

Tablo: 4
Eximbank Kredileri

	1989	1990	1991	1992	1993	1994
Sevk öncesi ihracat kredisi (milyar TL)	1.113	3.190	5.589	10.520	19.423	22.201
İhracat Döviz Kredisi (milyon \$)	-	3.8	29.6	11.2	9.3	570
Dış Ticaret Şirketleri Reeskont Kredisi (milyar TL)	1.493	538	753	1.594	3.094	9.606
İhracat Kredi Sigortası ile Sevkiyat Tutarı (milyon \$)	15.5	27	57.3	872.2	1.444	1.780
Performans Döviz Kredisi (milyon \$)	-	-	-	-	-	44.7

Kaynak: Eximbank Faaliyet Raporları.

2. Vergi İadesi

Özellikle sınav ürün ihracını teşvike yönelik bir sübvansiyon (mali yardım) niteliğinde olan ve ihracı yapılan malların üreticilerine üretim süresince ödenmiş olan vasıtalı vergiler, gümrük vergilerini kısmen veya tamamen iade edilmesini öngören bir ihracatı teşvik tedbiridir.

Vergi iadesi konusundaki ilk kararname 5.12.1963 tarih ve 6/2453 sayılı kararnamedir.

Türkiye’de 1975 yılından önce ihracatta vergi iadesi her mal için ayrı ayrı hesaplanmıştır. 1975’ten sonra vergi iadesinden yararlanacak mallar, 11 listede toplanmış ve her liste için farklı vergi iade oranları belirlenmiştir. Zaman içinde

bu malların listedeki yerleri, listelerin sayısı ve vergi iade oranları yeniden düzenlenmiş, 1984 yılından sonra oranlar azaltılmıştır. 1987’de liste sayısı 10’dan beşe indirilmiş ve 1 Ocak 1989 tarihinde de vergi iadesi uygulamasına son verilmiştir.

Türkiye’de 1980’li yıllardaki vergi iadesi uygulaması esas olarak 16.9.1975 tarih ve 7/10624 sayılı “İhracatta Vergi İadesi Kararı” ve buna ek karar ve tebliğlere göre düzenlenmiştir. Kararname ile vergi iadesinden faydalanacak ürünler listeler halinde gösterilmiş ve söz konusu listelerdeki uygulanacak vergi iade oranları açık olarak belirtilmiştir.¹⁴

31.3.1988 tarih ve 88/12813 sayılı kararla, Nisan 1988 ayından itibaren yıl sonuna kadar her ay için vergi iade listesindeki yüzde miktarları 1/10 nisbetinde düşürülerek ödeme yapılmasına ve vergi iade uygulamasına 1.1.1989 tarihi itibari ile son verilmesine karar verilmiştir. Daha sonra bu karar değiştirilerek 15.4.1988 tarihi sonuna kadar bağlantısı yapılmış olanların 15.Nisan.1989 tarihine kadar ihraç edilmeleri halinde vergi iadesinden yararlanabilecekleri kararlaştırılmıştır.

Normal vergi iadesine “ek vergi iadesi” uygulaması 23 Nisan 1981 tarih ve 17319 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan 10 sayılı İhracatta Vergi İadesi Kararı ile yürürlüğe girmiş ve bu kararla ihracatın belli limitleri aşması durumunda ek ödeme yapılması kabul edilmiştir. Daha sonra 11 sayılı ve 1.12.1986 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanan karar ile vergi iade oranları değiştirilmiştir.

1987 bütçe kanununun 44.maddesine göre ihracatçılara bir yıl önceki vergi iadelerinin belirli bir oranın avansı olarak nakten bu firmalara ödenmesi sağlanmış, bu şekilde ihracatçılara sıfır maliyetle bir finansman imkânı tanınmıştır.

¹⁴ Rıdvan KARLUK. *Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Gelişim, Yapısal Değişim, Birlik Matbaası, Eskişehir, 1994, s.24.*

İhracatta vergi iadesi ile ilgili bilgiler Tablo:5’de verilmiştir.

1964’den 1989’a kadarki uygulama sonuçlarına göre vergi iadesine tabi ihracatın toplam ihracat içindeki payı, 1968’e kadar oldukça düşüktür. 1989 yılından sonra oran hızla artmış ve 1984’de en yüksek seviye olan %60.71’e ulaşmış, bu yıldan sonra giderek azalmıştır.

Tablo: 5
İhracatta Vergi İadesi Tutarları

Yıllar	İhracat (milyon TL)	Vergi İadesine Tabi İhracat (milyon TL)	Vergi İade Tutarı (milyon TL)	V.İadesine Tabi İhr. Toplam İhr. Oranı	Toplam İhr. Göre Vergi İade Oranı	Vergi İadesine Tabi İhr.Göre V.İade Oranı
1964	3696.94	103.60	12.2	2.80	0.33	11.70
1965	4173.64	303.45	29.31	7.27	0.70	9.66
1966	4414.57	219.67	27.55	4.98	0.62	12.54
1967	4701.01	250.40	24.89	5.33	0.53	9.94
1968	4467.77	247.83	57.87	5.55	1.30	23.35
1969	4831.50	1426.52	208.27	29.53	4.31	14.60
1970	6407.70	1732.89	290.10	27.04	4.53	16.74
1971	9090.05	1957.13	413.15	21.53	4.55	21.11
1972	11875.88	3209.69	718.89	27.03	6.05	22.40
1973	18.037.43	7379.80	1052.89	40.91	5.84	14.27
1974	21197.29	6479.31	919.51	30.57	4.34	14.19
1975	20075.75	7402.00	1385.58	36.87	6.90	19.72
1976	30775.46	14.433.90	3117.55	46.90	10.13	21.60
1977	31338.50	16563.06	3448.56	52.85	11.00	20.82
1978	55357.84	19727.32	2949.20	35.64	5.33	14.95
1979	75742.70	24579.41	3290.07	32.45	4.34	13.39
1980	221498.15	5503.98	4905.16	24.84	2.21	8.91
1981	530715.74	174220.42	24653.14	32.83	4.65	14.15
1982	937310.58	412611.81	86816.02	44.02	9.26	21.047
1983	1298945.23	667.930.82	148.989.91	51.42	11.47	22.31
1984	2608331.53	1583506.00	329059.00	60.71	12.62	20.78
1985	4152927.05	2268406.00	287238.00	54.62	6.92	12.66
1986	5012345.48	2761355.70	281959.60	55.09	5.63	10.21
1987	8844330.50	5183997.20	438475.30	58.61	4.96	8.46
1988	16809242.01	7902032.90	674802.22	47.01	4.01	8.54
1989	24819337.00	5202613.95	389516.70	20.96	1.57	7.49
1990	58141314.00	341494.76	24101.32	0.58	0.04	7.05

3. Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu Ödemeleri

Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu (D.F.İ.F.) belli ihraç ürünlerine doğrudan ödeme yaparak bu malların ihracatını pazarlamasını ihracata yönelik yatırımlarını ve ihracat sigorta sistemini desteklemek amacı ile oluşturulmuştur.

3.12.1986 tarih ve 86/23 sayılı Para Kredi Kurulu Kararı ile belirli mallara, malın ihracında genellikle ağırlığa, bazen adet ve m² başına göre değişen fon desteği getirilmiştir.¹⁵

D.F.İ.F. ödemeleri üzerinde muhtelif Para ve Kredi Kurulu Kararları ile değişiklik yapılmış, 1991 yılında yayınlanan kararlar D.F.İ.F. miktarları aşağıdaki takvime bağlı olarak tedricen azaltılmıştır.¹⁶

Fiili İhracat Tarihi	D.F.İ.F. Primi
1.10.1991 öncesi	%100
1-31.10.1991	%80
1-30.11.1991	%60
1-31.12.1991	%40
1-31.1.1992	%20

Fondan yapılan ödemeler 1992 Şubat ayından itibaren tümü ile kaldırılmıştır.

4. Vergi-Resim ve Harç İstisnası

İhracatın ve döviz kazandırıcı diğer faaliyetlerin finansmanında kullanılmak kaydı ile T.C. Merkez Bankası ve bankaların kullandıracağı krediler, Merkez Bankası ve bankaların, sigorta şirketlerinin ve diğer kuruluşların ihracatla ve döviz kazandırıcı diğer faaliyetlerle ilgili olarak yapmış

¹⁵ KARLUK, *Türkiye Ekonomisi...*, s.246.

¹⁶ DALBAYRAK, *a.g.e.*, s.91.

oldukları bütün hizmet ve işlemler dolayısı ile kendi lehlerine her ne nam ile olursa olsun nakden ve hesaben aldıkları paralar, ihracatı teşvik belgesine istinaden yapılacak ithalat, ihracat karşılığı ödenecek vergi iadeleri ve diğer ödemeler ile ihracatla ilgili diğer işlemler ve bu işlemler sebebi ile düzenlenen kağıtlar, Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisinden, Damga Vergisinden, Harçlar Kanunu gereğince alınan harçlardan, diğer kanunlarda yer alan vergi, resim ve harçlar ile 80 sayılı Kanuna göre alınan hal rüsumundan istisna edilir.

İhracat sayılan satış ve teslimler ile döviz kazandırıcı faaliyetlerin vergi, resim ve harç istisnasından yararlanabilmesi için ihracatı teşvik belgesi alınması zorunludur.

Vergi, resim ve harç istisnasından yararlandırılacak ihracat kredilerinden yararlanma süresi azami 12 aydır. Meyan kökü, kuru üzüm, kuru incir ve tütün ihracatının finansmanı amacı ile kullanılacak kredilerde bu süre 18 aydır.

5. Gümrük Muafiyetli İthalat İçin Döviz Kullanımı

İhracattan önce

Firmalara ihracatı teşvik belgeleri kapsamında ihracı taahhüd edilen mallarla ilgili hammadde, yardımcı madde, ambalaj malzemeleri ve işletme malzemeleri ile üretim konusu ile ilgili makine ve teçhizat ithali için döviz kullanılabilir.

Kullanılacak Döviz Oranları

a.1615 sayılı Gümrük Kanunu'nun 118. maddesi çerçevesinde düzenlenen bedelli geçici kabule ilişkin ihracatı teşvik belgelerinde %80

b.Global ve/veya proje bazında düzenlenen gümrük muafiyetine ilişkin ihracatı teşvik belgelerinde %60'dır.

c. Yurtdışında bina, fabrika vb. tesislerin yapımını üstlenen firmalara FOB ihraç taahhüdünün %50'si oranında döviz kullandırılabilir.

d. İmalatçı-ihracatçıların monte edilmemiş veya yedek parça şeklinde gerçekleştirecekleri ihracat taahhütleri ile ilgili ithal taleplerinde, döviz kullanım oranı %50 olup, değişikliğe tabi tutulmadan gönderilecek parçaların tutarı, bu oranın %25'ini geçemez.

İhracattan Sonra

8.7.1985 tarih ve 95/6997 sayılı kararın yayımı tarihinden itibaren yapılacak müracaatlara istinaden düzenlenen ihracatı teşvik belgeleri için ihracattan sonra döviz kullandırılmaz.

8.7.1995 tarihinden önceki müracaatlara istinaden düzenlenen ihracatı teşvik belgeleri için ihracattan sonra döviz kullandırılmaya devam edilebilir.

6. Enerji Teşviki

İmalatçı- ihracatçı firmalar ihraç edilen mamulün üretimi için sarfedilen elektriği Para ve Kredi Kurulu'nca belirlenen oranda indirimli olarak, fueloil'i ise Türkiye'deki rafinerilerden veya bunların pazarlama şirketlerinden gümrük vergisi ile ithalde alınan her türlü fondan (Akaryakıt Tüketim Vergisi ve KDV hariç) muaf olarak alabilirler.

Enerji indirimi veya muafiyeti için ihracatı teşvik belgesi aranmaz.

7. Gümrük Vergisi ve Fon Muafiyeti

İhracatı teşvik belgesine istinaden yapılacak ithalat gümrük vergisi ve fonlardan muaftır.

A.B.'ne ihraç edilen sanayi mamullerinin üretiminde kullanılan üçüncü ülke menşeli ithal hammadde, yardımcı madde ve ambalaj malzemeleri için

A.Birliği'nce üçüncü ÷lke menşeli mallara ortak Gümrük Tarifesi'nde belirtilen ve Müsteşarlık tarafından yayınlanacak tebliğler eki listelerde yer alan oranlarda uygulanmakta olan fark giderici vergi nisbetlerindeki meblağın, ihracat esnasında gümrük çıkış beyannamesinin tescil tarihindeki T.C. Merkez Bankası döviz satış kuru esas alınarak Hazineye irat kaydedilmek T.C. Merkez Bankası'na yatırıldığıının firmaca teşviki halinde ilgili çıkış gümrük müdürlüğünce ihracata müsaade edilir. Aksine bir durumun tesbiti halinde ödenmeyen meblağ, söz konusu maddelerin fiili ithal tarihi itibarı ile ceza, gecikme faizi ve gecikme zammı ile birlikte tahsil edilir.

8. İhracat Sayılan Satış ve Teslimler ile Hizmet Faaliyetlerinde Tanınan Gümrük Muafiyetli İthalat ve Vergi, Resim ve Harç İstisnası

İhracat teşvik belgesi almak şartı ile,

a.Yatırım programında yer alan kamu yatırımlarından uluslararası ihaleye katılanların ihalesini kazanan ve yabancı para ile finanse edilenlerin yapımını üstlenen firmaların, 95/7 nolu İhracatı Teşvik Tebliği'nde sayılan teslimleri,

b.Savunma Sanayi Müsteşarlığınca onaylanan Savunma Sanayi Projelerini üstlenmiş yerli imalatçı firmaların üreterek yapacakları satış ve teslimleri,

c.Gümrük Hattı Dışı Eşya Satış Mağazlarında imalatçılar tarafından üreterek yapılan satış ve teslimler,

d.Yatırım teşvik belgesi kapsamında yer alan yatırım mallarını üreterek yatırım teşvik belgesi sahibi yatırımcılara teslim eden imalatçı firmaların satış ve teslimleri,

e.95/7 nolu ihracatı teşvik tebliğinin 34/f, g, h, i, j, k, l, m, n, o, p bölümlerinde belirtilen teslimlerindeki çerçevesinde gümrük vergisi ve fon muafiyeti ile vergi resim ve harç istisnasından yararlanılır.

9. Konut Fonu Muafiyeti

İhracatı Teşvik Kararı'nın 9.maddesinde zikredilen petrol türevlerinin Türkiye üzerinden üçüncü ülkelere yönelik karayolu taşımalarında, gümrük giriş ve çıkışlarında yapılması gereken konut tahsilatı, ihracatı teşvik belgesi almak şartı ile muaf tutulmaktadır.

10. İhracat Dövizlerinden Mahsup

Türk Parasının Kıymetini Koruma Mevzuatı hükümleri çerçevesinde yayımlanan tebliğ hükümlerine göre ihracat bedelinden ithalat bedelinin mahsubu mümkündür.

Mahsub işlemleri ile ilgili döviz alım ve satım belgelerinin düzenlenmesinde işlem tarihindeki döviz alış kurları uygulanır. İthalat bedellerine mahsup edilen dövizler ihracat taahhütlerine sayılır.

11. K.D.V. İstisnası

3065 sayılı KDV Kanunu 11.maddesi ihracat teslimlerinin K.D.V.'den istisna edildiğini hüküm altına almıştır.

12. Kaynak Kullanımı Destekleme Primi

Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu 13.12.1984 tarihinde yayınlanan 84/8960 sayılı B.K.K. ile T.C.Merkez Bankası nezdinde kurulmuştur. Daha sonra 31.12.1984 tarihinde yayınlanan K.K.D.F. hakkında 1 sıra no'lu tebliğ ile ihracattan gelen net döviz gelirinin, KKDF tahsil edilen malların ihracında %2'si, teşvik belgeli ihracat sayılan satış ve teslimlerde diğer malların ihracında %4'ü kadar destekleme primi ödenmesi kararlaştırılmıştır.

24.4.1986 tarihinde bu oranlar sırası ile %0 ve %2 olarak aşağıya çekilmiş, 1.11.1986 tarihi itibari ile bu oran %0'a indirilmiştir.

13. Navlun Primi

Para ve kredi kurulunun 86/6 sayılı kararı ile Türk bayraklı gemilerle yapılan deniz taşımacılığında mesafeye göre D.F.İ.F.'den ton başına prim ödemesi yapılmaktadır. Karara göre Kuzey Afrika ülkeleri için 3\$ ton, Doğu Amerika sahilleri ve Uzakdoğu için 8 \$ ton, Avustralya, Japonya ve Batı Amerika sahilleri için 12 \$ ton navlun primi ödenmektedir.

14. Kurumlar Vergisi İstisnası

5422 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu 8/6 ve 8/7 maddeleri ile 1982 yılından itibaren en az 25.000 ABD doları tutarında sanayi ürünü ihraç eden sanayiciler ile yaş sebze, meyve, süs bitkileri ve su ürünleri ihraç eden ihracatçıların elde ettikleri hasılatın %20'sinin kurum kazancından indirilmesi kabul edilmiştir.

Belirlenen nisbetler 1990'da %18, 1991'de %12, 1992'de %8'e indirilmiş, 1.1.1994 tarihinden itibaren bu istisna kaldırılmıştır.

D. 1980 SONRASI İHRACATTAKİ BAŞARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

1. İhracatta Görülen Artışların Teşvik Dışı Nedenleri

1.1. İç Talep Düşüklüğü

1980 sonrasında yurtiçi talep önemli ölçüde daraltılmıştır. Talep daraltılmasında para politikasından çok, gelir dağılımının ücreti kesim aleyhine bozulması etkili olmuştur. Yapılan çeşitli araştırmalar 1990 sonrası dönemde reel ücretlerin ciddi olarak gerilediğini göstermektedir. 1980 sonrasında hızla bozulan gelir dağılımı çeşitli kitlelerin talebinde önemli daralmaya yol açmıştır. Bu şartlar altında ihracatçılar daralan iç talep karşısında, maliyet altında fiyatlarla dış piyasalara çıkmaya zorlanmıştır.¹⁷

Daraltılan iç talep baskısını ihracata dönüştüren paralel etken 1980'li yıllarda ithal ikameci dönemden miras kalan atıl kapasitenin mevcudiyetidir.¹⁸

Reel milli gelir 1980-1989 döneminde yılda 4.2 artarken ihracat yüzde 16,4 oranında artmıştır. İhracat artışının G.S.M.H. artışından düşük olması, ihracattaki artışın iç talebin daraltılmasından kaynaklanabileceğinin delili olmaktadır.

¹⁷ Taner BERKSOY. "1980'lerde Dış Ekonomik İlişkiler", **Bırakınız Yapsınlar-Bırakınız Geçsinler**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1985, s.141-150.

¹⁸ Nurhan YENTÜRK. "Türkiye'de Sanayileşme ve Dış Ticaret Politikaları", **ODTÜ Gelişme Dergisi**, 1993 (20), s.592.

1.2. Düşük Döviz Kuru Politikası

İç talebin kısılmasına paralel olarak uygulanan döviz kuru politikası da döviz harcamaya (ithalat) kıyasla, döviz kazanmayı (ihracatı) özendiren bir etken olmuştur. Bu çerçevede izlenen sürekli devalüasyon politikası 1979'da ortalama 37,5 TL olan doların değerinin 1984'ün ortasında on katından fazla artırarak 371,8 TL. ulaşmasına neden olmuştur. Diğer deyişle ihracatın hızla arttığı yıllarda Türk lirası on kat değer kaybetmiştir. Ulusal parada böylesine hızlı bir erezyonun ihracatı özendireceği açıktır.¹⁹

Türkiye'nin dünya ticareti içindeki payı dikkate alındığında uygulanan ekonomi politikası ile uluslararası fiyatları etkileme imkânı bulunmadığından, izlenen döviz kuru politikası ile ihracat fiyatlarını etkilemek mümkün olabilmektedir.

Türk lirasının düşük değerde tutulmasını öngören ekonomi politikası ihracat artışını sağlayan önemli bir sebeptir.²⁰

2. İhracat Teşviklerinin İhracat Artışına Etkisi

Türkiye'de uygulanan ihracatı teşvik tedbirlerinin ihracat üzerindeki etkileri değişik dönemler itibarı ile muhtelif çalışmalara konu olmuştur.

1980-1984 dönemini kapsayan bir çalışmada imalat sanayi ihracatının artmasında, teşvik araçlarının özellikle vergi iadesinin katkısının yüksek olduğu, ihracatın fiyatlardan ziyade teşviklere karşı duyarlı olduğu tesbit edilmiştir.²¹

¹⁹ BERKSOY, 1980'lerde..., s.149.

²⁰ İsmail ASLAN. *Turkey: Export Miracle or Accounting Trick?*, World Bank Working Papers, Washington DC, 1992.

²¹ Hasan ERSEL-Adi TEMEL. "Türkiye'nin 1980 Sonrası Dışsatım Başarısının Değerlendirilmesi Üzerine Bir Deneme", *Toplum ve Bilim Dergisi*, Sayı: 27, 1984, s.125-130.

Bu çalışmada ihracat teşviklerinin anılan dönemde hali yüksek bir etkinlikle uygulandığı, ihracat teşviklerindeki %1 oranındaki bir artışın ihracat hacmini %2,8 oranında artırdığı, teşvik araçlarının tüketim malları ihracatında, ara ve yatırım malları olduğundan daha yüksek olduğu tesbit edilmiştir.²²

T.C. Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından 1981-1987 dönemi için teşvik politikasının ihracat artışı üzerindeki etkisini ölçmek için yapılan çalışmada, konuya öncelikle ihracat açısından istikrarlı ve ağırlığı olan mal grubunun tesbit edilmesi ile başlanılmıştır. Daha sonra geleneksel mallar adı verilen mal grubunun yöneldiği ihracat pazarlarına göre piyasa gidilmiş ve en uygun malların en avantajlı piyasadaki ihracat performansını ve alternatif piyasalardaki performansı araştırılmıştır.²³

Bu konudaki çalışmanın sonuçları özet olarak şöyledir.

a. Teşvik mekanizmasının ihracat fiyatı üzerindeki etkisi her piyasa için aynı olmamaktadır. Avantajlı piyasa konumundaki tarife engeli olmayan piyasaya yönelik mal grubu, teşvikler sonucu avantajlı piyasadaki alternatif piyasalara doğru kaymıştır.

b. Teşvik sistemi bazı mallar için etkili olabilecek biçimde fiyat avantajı sağlamamıştır. Bunun en belirgin örneği tekstil grubu olmuştur. Bütün teşviklere rağmen tekstil ihracatı tarife engeli olmayan piyasalara doğru kaymıştır.

c. Teşvik sisteminin fiyat rekabetini artırıcı doğrudan müdahaleci niteliğinin değiştirilip sistemi, piyasalara, mal gruplarına ve kuramsal alt yapıyı hazırlamaya dönük olarak esneklik kazandırılması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

²² DALBAYRAK, a.g.e., s.88. B. MİLANOVIÇ. "Export Incentives and Turkish Manufactured Export (1980-1984), World Bank Staff Working Paper"den alıntı.

²³ T.C. Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Araştırma ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, "1981-1987 Döneminde Ülkenin İhracatının Yapısal Analizi", Ankara, 1989, s.18-25.

Aynı birim tarafından vergi teşvik araçlarının 1984-1987 dönemi itibarı ile etkinliği ölçülmeye çalışılmıştır.

Yapılan çalışmada esnek döviz kuru politikasının ihracat arzını artırmada vergi iadesi ve D.F.İ.F. ödemeleri gibi belli başlı iki ihracat teşvikinden daha etkili olduğu, ihracat kredisinin ise tüm sektörler için ihracat arzı üzerinde olumlu olduğu tesbit edilmiştir.

Vergi iadesi ödemelerinin ihracat arzını beklendiği gibi olumlu etkilememesinin sebebi seçilen gözlem döneminde bu konudaki mevzuatta değişiklikler yapılmasıdır. 1985 yılı içinde yayınlanan çeşitli tebliğlerle mevcut vergi iadesi listelerinde birtakım değişiklikler yapılması, iade listelerindeki bazı maddeler sıfır vergi iadesi listesine alınmıştır.

Gözlem dönemi içinde ihracat arttığı halde vergi iadesi ödemelerini azalması, vergi iadelerinin ihracat üzerinde doğrudan olumlu bir etkisi olmadığı sonucuna varılmıştır.

Destekleme ve fiyat istikrar fonu ödemelerinin etkinliğinin ölçülmesinde, D.F.İ.F. ödemelerinin imalat sanayi-ihracat arzı arasındaki ilişkiyi açıklayamadığı, daha doğrusu bu teşvikin olumlu ve olumsuz etkilerinin birlikte görüldüğü tesbit edilmiştir.

Bu çalışmada döviz kuru uygulamasının ve ihracat kredilerinin ihracat arzını artırıcı yönde etkili olduğu tesbit edilmiştir.

İhracata sağlanan sübvansiyonlar konusunda en kapsamlı inceleme Sübidey Togan tarafından yapılmıştır. “1980’li Yıllarda Türk Dış Ticaret Rejimi ve Dış Ticaretin Liberizasyonu” isimli çalışmasında Togan çeşitli teşvik tedbirleri ile sağlanan sübvansiyon oranlarını hesaplamıştır.

Tablo:6’da gösterilen sübvansiyon oranlarına göre 1983 yılında en önemli teşvik tedbiri ihracat kredileri iken bu politikanın ağırlığı 1990 yılı itibarı ile önemli oranda azalmış ve bu arada “ihracat karşılığı gümrük muafiyetli mal

ithalatı imkânı” ile sağlanan sübvansiyonun izafi öneminin artmış olduğu tesbit edilmiştir.²⁴

Tablo: 6
Çeşitli Teşvik Tedbirleri ile Sağlanan Sübvansiyon Oranları (%)

Sübvansiyonlar	1983	1984	1986	1988	1989	1990
İhracat kredisi	10.310	5.930	1.530	1.780	1.940	1.740
Vergi iadesi	10.950	9.460	6.370	6.040	2.270	-
D.F.İ.F.	-	-	-	4.956	3.345	3.833
Gümrük vergisi						
muafiyeti	8.500	9.050	9.050	8.400	7.220	6.860
Döviz tahsisi	3.054	0.633	0.791	0.577	0.213	-

İhracatın 1980 öncesinde yılda yaklaşık 2,3 milyar dolardan 1987 yılında 10 milyar doların üzerine çıkması ve artışın esas olarak sanayi ürünleri ihracatının artmasından kaynaklanması²⁵, ihracat artışları üzerinde teşviklerin etkisinin ölçülmesini önemli bir çalışma konusu haline getirmiştir.

Teşviklerin ihracat üzerindeki etkisi hakkında fikir edinmenin bir yolu ihracattaki artış oranları ile teşviklerdeki artış oranlarını mukayese etmektir.

Tablo:7’de belli başlı teşvikler ile ihracat tutarları gösterilmiş, Tablo:8’de ihracattaki artış oranı ile en önemli iki teşvik aracı olan ihracatta vergi iadesi ile ihracat kredilerindeki artış oranı mukayese edilmiştir.

²⁴ Sübidey TOGAN. 1980’li Yıllarda Türk Dış Ticaret Rejimi ve Dış Ticaretin Liberizasyonu. Eximbank Araştırma Dizisi 1, Ankara, 1993, s.161.

²⁵ KEPENEK, a.g.e., s.286.

Tablo:8'de görüleceği üzere 1980-1994 yılları arasında toplam teşviklerin ihracata oranı dalgalı bir seyir takip etmiştir. 1983'de %62 olan teşviklerin ihracata oranı takip eden yıllarda düşme eğilimine girmiş, 1989'da tekrar yükselmiş, 1990'dan itibaren tekrar düşmüştür. Bu düşmede, 1989 yılından sonra terkedilen ihracatta vergi iadesi uygulamasının etkili olduğu düşünülebilir.

Tabloda 1994 yılı için oran yüzde 5 gibi düşük bir değer göstermiştir. Bunun nedeni o yıl için uygulamaya konulan ve dolar bazında verilen ihracat performans kredileri ile ihracat döviz kredilerinin toplam ihracat kredileri içinde gösterilmeyişinden kaynaklanmaktadır.

1980-1995 yılları arasında ihracatta ve vergi iadesi ile ihracat kredilerindeki artış oranları tabloda gösterilmiştir. Buna göre vergi iadesindeki ve ihracat kredilerindeki en yüksek artış oranını gösteren 1981 yılı tablodaki en yüksek üçüncü değeri almaktadır. 1981 yılında vergi iadesindeki artış oranı 402, ihracat kredilerindeki artış oranı 126 olup, buna tekabül eden ihracat artış oranı 139'dur.

Gerek vergi iadelerinde, gerekse ihracat kredilerindeki azalış ihracattaki artış oranını düşürmüştür. 1983 yılında ihracat kredilerinde ve vergi iadelerindeki artış oranının azalması aynı yıl ihracattaki artış oranına da yansımış ve bu orandaki artışı yavaşlatmıştır.

1989 yılından sonra vergi iadelerinin kaldırılması bu yıldan sonra oranları negatife dönüştürmüştür.

1994 yılında %50 oranında ihracat kredilerindeki artış oranına karşılık %221'lik ihracat artışı, artık ihracatın ilave teşviklerine muhtaç olmadan artabileceğini ekonomide ihracata yönelik sanayileşme modelinin yerleşmiş olduğunu göstermiştir.

Tablo: 7
Toplam Teşviklerin İhracata Oranı

Yıllar	Vergi	D.F.İ.F.	K.K.D.F.	Toplam		İhracat	Toplam Teşviklerin İhracata Oranı
				İhr.Kredileri	Teşvikler		
1980	4.905	-	-	91.290	96.195	221.498	43
1981	24.653	-	-	206.911	231.564	530.716	43
1982	86.711	-	-	479.762	566.473	937.311	60
1983	148.990	-	-	728.741	877.731	1.298.945	67
1984	329.060	-	-	594.517	923.577	2.608.332	35
1985	287.378	-	45.530	742.942	1.075.850	4.152.927	25
1986	281.602	6.294	146.209	1.694.927	2.128.732	5.012.345	42
1987	437.207	129.500	69.472	2.196.700	2.832.879	8.844.331	32
1988	674.802	335.390	10.918	3.392.300	4.413.410	16.809.242	26
1989	389.516	742.552	3.731	8.922.000	10.057.799	24.819.337	40
1990	24.101	1.264.477	626	13.485.100	14.774.304	34.070.324	43
1991	5.379	1.881.323	190	6.342.000	8.228.862	57.373.403	14
1992	-	-	-	12.114.000	12.114.000	101.895.201	11
1993	-	-	-	22.517.000	22.517.000	173.144.044	13
1994	-	-	-	31.807.000	31.807.000	550.047.999	5

Kaynak: DPT, Hazine M.B, Eximbank, Togan.

Tablo: 8
Artış Oranları

Yıllar	İhracat Artış Oranı%	Vergi İadesi Artış Oranı %	İhracat Kredisi Artış Oranı %
1980	192	49	-
1981	139	402	126
1982	76	251	132
1983	38	62	51
1984	100	122	-18
1985	5.9	-12	24
1986	20	-2	128
1987	76	55	29
1988	90	54	54
1989	47	-42	63
1990	37	-93	51
1991	67	-77	-53
1992	77	-	91
1993	69	-	85
1994	221	-	50

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ'NDE İHRACATI TEŞVİK POLİTİKASI

A. GATT ÇERÇEVESİNDE DEVLET YARDIMLARI

Devlet yardımları ülkelerarası ticarete artış vazgeçilmez bir mekanizma halini almaktadır. Yeni sanayileşmekte olan ülkeler ve sanayileşmiş ülkeler sanayilerini, ihracatlarını, üretimlerini teşvik tedbirleri ile desteklemektedir. Özellikle de ihracatı kredi ve garanti veya sigorta yolu ile desteklemek devlet yardımları içinde en belirgin olanıdır. Bu noktada ihracat kredilerinin garanti şartları ve süresinin uluslararası rekabette olası bir bozulmaya sebep olmaması veya ticarete konu olan tarafların herhangi bir zarar görmemesi için ülkeler anlaşarak bazı sınırlamaları uzlaşma çerçevesinde kabul etmişlerdir.¹

AB'ne üye ülkeler GATT'ın sübvansiyonlar ve eş etkili vergiler konusundaki GATT "Teşvik Kodu"na tabidirler. GATT'ın Teşvik Kodu'nda yer alan ihracat kredi teşvikleri, hükümetlerin ihraç ettikleri malların fiyatlarını karşı tarafa zarar verecek şekilde düşürmelerine izin vermemektedir.

¹ Arif ESİN-Aylin ALAGÖZ-Şirin ÇALIŞ. Avrupa Birliği'nde Teşvik Sistemi, İKV 127, İstanbul, 1994, s.7.

Teşvik kodunda yasakların ihracat teşviklerinin bazıları şunlardır:

- Doğrudan ihracat primleri
- Vergi iadeleri
- İhracat kredilerine düşük faiz uygulanması
- İç taşımacılık ve ihracata yönelik deniz taşımacılığının navlun masraflarının hükümetler tarafından karşılanması
- İhracat ile bağlantılı olan, doğrudan ödenmesi gereken ticari ve sınai işletmelere ait vergilerin ertelenmesi veya müstesna tutulması
- İhracat kredi faizlerinin düşmesine neden olan kamu kredileri veya hibeler

Bu yasaklamalara rağmen ihracat teşvikleri engellenememiştir. GATT VI.maddesine göre ithalatçı ülkede zarara yol açan teşviklere karşı ithalatçı ülke fark giderici vergiler uygulayabilir. XXIII.maddesi ise taraf ülkelerden biri kuralı ihlal ederse karşı tedbir alma yetkisi vermektedir.

B. OECD UZLAŞMASI ÇERÇEVESİNDE DEVLET YARDIMLARI

1 Nisan 1978'de yürürlüğe giren tüm OECD ülkeleri ve AB'nin taraf olduğu, Türkiye ve İzlanda'nın taraf olmadığı bu uzlaşmanın amacı ülkeler arasındaki muhtemel kredi yarışını önlemektir.

OECD uzlaşmasının ihracat kredileri alanında koyduğu en önemli kısıtlamalar şunlardır.²

- a.Ticaret sözleşmesinin en az %15'inin nakit ödeme ile karşılanması
- b.Geri ödeme süresinin en fazla 8,5 yıl ile sınırlandırılması (gelişmekte olan ülkeler için 10 yıla kadar uzatılabilir).

² ESİN, a.g.e., s.11.

c. Herhangi bir ülke parasının ticari faiz oranları minimum faiz oranları altına düştüğü zaman o ülkenin “referans faiz oranları” üzerinden ödeme yapması, (minimum faiz oranı “matris oranları” olarak da bilinen 5, 8.5, 10 yıl süreli krediler için belirlenen faiz haddi)

Uzlaşma, piyasa faiz hadlerinin minimum orandan yüksek olması halinde ihracat sübvansiyonuna müsaade etmektedir.

Uzlaşma ihracat sigortalarını kapsamamaktadır.

C. AB'DE İHRACAT YARDIMLARI

Roma Anlaşmasınının 112. maddesi, üye ülkelerin ihracatta yaptıkları yardımların uyumunu öngörür. Bu konuda fazla gelişme sağlanamamıştır.

1960'da milli ihracat yardımlarını koordine edebilecek bir grup kurulduktan sonra 1962'de beş yıldan uzun vadeli krediler için danışma mekanizması kurulmuştur. 1976 Mayıs'da Fransa, İtalya, Almanya, İngiltere, ABD ve Japonya arasında 2 yıl vadeli krediler için bir düzenleme yapılmıştır. 1978'de kamu destekli ihracat kredileri de düzenlemeye alındı. Ancak bunlar hep topluluk örgütlenmesi dışında ülkelerin arasında meydana getirdikleri uyum çalışmalarıdır.³

Topluluk çerçevesinde bir ortak özellik göstermeyen ihracat kredi ve sigortaları, üye ülkelerde kapsamaları farklı olarak ihracatı destekleyen araç olarak kullanılmaktadır.

AB'ne üye ülkelerde en önemli ihracatı teşvik aracı, ihracat kredileri ile faiz sübvansiyonu ve ihracat kredi sigortası ve garantisidir. Bunların yanında mali teşvik aracı olarak vergi istisnaları da bazı üye ülkelerde uygulanmaktadır.

³ Haluk CEYHAN. *İşletmeler Yönünden Türkiye-AB ve Gümrük Birliği*, İstanbul, 1994, s.51.

D. AVRUPA BİRLİĞİ'NE ÜYE ÜLKELERDE İHRACATI TEŞVİK TEDBİRLERİ

1. Fransa

1.1. İhracat Kredileri ve Faiz Sübvansiyonu

1.1.1. İhracat Kredileri

Fransa'da ihracat kredileri ticari bankalar ile Fransa Dış Ticaret Bankası (BFCE) ve Dış Ticaret Sigorta Şirketi (COFACE)'nin işbirliği ile düzenlenmektedir. İki yılı aşan kredilerde BFCE yetkili kılınmış ve verilen ihracat kredileri de COFACE tarafından sigortalanmaktadır.

Krediler orta ve kısa vadeli olup orta vadeli krediler 2-7 yıl, uzun vadeli krediler ise 7 yıldan uzun süreli kredilerdir. Faiz oranları OECD uzlaşması doğrultusunda düzenlenmektedir.

Bankalar COFACE garantisi kullanılmadan ticari riskleri kendilerine ait olmak üzere her türlü ihracat kredisi verebilmektedir. Ancak faiz oranlarını düşürücü herhangi bir vergi kolaylığı mekanizması kullanılamamaktadır.

1.1.2. Faiz Sübvansiyonu

Fransız Frangı olarak verilen orta vadeli kredilerde kur dalgalanmaları BFCE tarafından Hazine adına garanti altına alınmakta ve BFCE "referans faiz hadleri" ile OECD düzenlemesi çerçevesindeki faiz hadleri arasındaki farkı karşılamaktadır. Bu arada belirtilen referans faiz hadleri banka komisyonunuda içermektedir. Bu tür teşvikte finansman maliyeti, sübvansiyon edilen orana göre orta ve uzun vadeli kredilerde değişmektedir. Belirli

ülkelere yönelik sevk sonrası kredilerde banka komisyonları, kredi garanti primi gibi belirli kredi programlarında ve bankalarca uygulanan diğer komisyonlar ve işlem harcamaları da BFCE tarafından karşılanmaktadır.

1.2. İhracat Kredi Sigortası ve Garantisi

Fransa'da ihracatın sigorta ve garanti yolu ile teşviki COFACE tarafından gerçekleştirilmektedir.

COFACE'nin sigorta ve garantileri kendi hesabına kısa vadeli ticari riskleri garanti altına almaktadır. Devlet, Hazine kanalı ile COFACE'nin kısa vadeli kredi sigortalarına destek amacı ile kaynak aktarımı yapmaktadır. Orta vadeli kredileri devlet hesabına sigortalamaktadır.

COFACE'nin bu yöndeki işlevleri:

%100'ün altında olmak kaydı ile gerek ticari, gerekse siyasi riskleri garanti altına almak üzere sigorta imkânları tanımaktadır.

-Ağır yatırım malları ihracatına ilişkin kabul kredi sigortaları ticari risklerin %85, siyasi risklerin %90'ına kadar çıkan oranlarda olabilmektedir.

-Hafif yatırım malları ticari ve siyasi risklerin toplandığı bir global poliçe şeklinde düzenlenirken oranlar aynı kalmaktadır.

-İşletmelere devlet garantili özel kredi alma imkânı sağlamaktadır.

2. Almanya

2.1. İhracat Kredileri

Almanya'da ihracat kredisi iki değişik kurum tarafından sağlanmaktadır. 50'den fazla bankanın iştiraki ile kurulmuş olan AKA ihracat finansmanı ile

ilgili kuruluşların en önemlisidir. Daha çok satıcı kredilerinde ihracat desteği veren bu kuruluşta devletin katılımı yoktur. AKA'nın uyguladığı finansman usullerinde A kredileri üye bankaların satıcı kredilerinin refinansmanı amacı ile oluşturulmuştur. Devlet müdahalesinin olmadığı sözkonusu krediler 10 yıllık bir süre için verilmektedir. Ayrıca AKA, 1-4 yıl vadeli genellikle az gelişmiş ülkelere ve Doğu Avrupa ülkelerine üretici kredisi açılmaktadır. Bunlar ihracat bağlantısının sadece %70'ini kapsayabilmektedir. AKA'nın ihracat kredilerinin diğer bir özelliği de yatırım malları veya hizmetleri kapsama zorunluluğudur.

Almanya'da ihracat finansmanı sağlayan kamu kurumu KFW genel olarak alıcı kredilerini finanse etmektedir. Verilen kredilerin vadesi 7 yıldan az olmamaktadır. Ancak, ihracata yönelmiş KOBİ'ler için vade 4 yıla inmektedir. KWF'nin verdiği kredi oranları işin hacmine göre belirlenmektedir.

Yabancı para birimi ile ihracat kredisi açma imkânı AKA'ya tanınmazken; KFW, ABD doları üzerinden kur garantili ihracat kredisi verilmektedir.

2.2. İhracat Kredi Sigortası ve Garantisi

Özel statüye sahip Hermes şirketi 2 milyon DM altındaki tüm ihracatı sigortalamaktadır. Bu tutarın üstündeki ihracatlar için Federal Ekonomik İşler Bakanlığı'ndan verilen izin ile işlem yapılmaktadır. Herines dışında özel sigorta şirketleri kendi hesaplarına ticari riskleri garanti altına alma hakkına sahiptir. Hermes garantisine giren ihracatın %100 oranında Alman menşeli olma mecburiyeti vardır.

Kur garantiside veren Hermes %3'e kadar olan zararlar ihracatçıya, üzerinde olanlar Hermes'e aittir. Lehteki farklar Hermes tarafından alınmaktadır.

2.3. İhracatta K.D.V. İstisnası

Vergi iadesi veya muafiyeti yolu ile ihracatın teşvikine ilişkin özel bir düzenleme bulunmayan Almanya’da ülke içinde yapılan satışlarda uygulanan K.D.V., ihracat yapılması halinde uygulanmamaktadır. İhraç konusu olan malın satıcı tarafından doğrudan sevk edildiği takdirde K.D.V.’den muaf kılınmakta, ülke içerisinde ise malın belli bir süre içerisinde Almanya dışına çıkarıldığının gümrük çıkış belgesine dayanılarak teşviki halinde KDV iadesi uygulanmaktadır.

3. İtalya

3.1. İhracat Kredileri ve Faiz Sübvansiyonu

3.1.1. İhracat Kredileri

İtalya’da ihracatın kredilendirme yolu ile devlet tarafından teşvikini reddeden Mediocredito Centrale (MC) yapmaktadır. Mediocredito genellikle orta vadeli (18 ayın üzerindeki vadelere) için sübvansiyon edilmiş ihracata kredi vermektedir. 18 ayın altındaki krediler piyasa koşulları üzerinden işlem görmektedir.

Kredilerin özel bankalarca döviz cinsinden açıldığı durumlarda; MC, bankanın uluslararası para piyasasından aldığı dış borcu daha yüksek dövize bağlı faizle o bankadan borçlanma yolu ile alır. Böylelikle piyasa koşullarının altında döviz kredisi verme imkânı tüm özel bankalara tanınmıştır.

3.1.2. Faiz Sübvansiyonu

Faiz sübvansiyonu sadece döviz kredilerine uygulanabilmektedir. Genellikle resmi olarak desteklenen orta ve uzun vadeli krediler dövizle finanse edilmektedir. M.C. döviz işlemlerini finanse etmek için faiz sübvansiyonu vermektedir. İhracatçılar kaynağını üçüncü bir ülkeden alan alıcı ile sözleşmeyi tamamlamaktadır. Bu durumda MC doğrudan alıcıya veya yabancı finans kuruluşuna faiz sübvansiyonu sağlayabilmektedir.

MC uluslararası anlaşmalar ve OECD Anlaşması ile ihracat kredileri üzerine uygulanan referans oranları arasındaki farkı sübvansiyon etmektedir.

3.2. İhracat Kredi Sigortası ve Garantisi

İtalya'da sigortalama ve garanti altına alma mekanizmaları ile verilen teşvikler Milli Sigorta Teşkilatı (INA)'nın kolu olan SACE tarafından yürütülmektedir.

SACE'in tüm finansal ihtiyacı Devlet tarafından karşılanmaktadır. SACE dışında özel sigorta şirketleri de aynı tür işlemleri yapabilmektedirler.

SACE'in özel sektör sermayeli SIAC ile yaptığı bir anlaşma çerçevesinde ticari riskleri %45, siyasi riskleri de %95 oranında reasüre etmektedir.

Devlet garantili kredilendirmede mal ve hizmetlerin, Birlik üyeleri için %30, diğer ülkeler için %15 oranında yabancı katkısına izin verilmektedir.

1979'dan bu yana kur garantileri de SACE kapsamına alınmıştır.

SACE, İtalyan ihracatçı ve üreticilerinin AB dışındaki ülkelerde düzenlenen fuar, piyasa araştırması, reklam, halkla ilişkiler, ticari ofis tanıtım pavyonu, dağıtım şebekesi vb. servisleri ve faaliyetleri sigortalamaktadır.

4. İngiltere

4.1. İhracat Kredisi

İngiltere’de ihracat kredi finansmanı sağlayan resmi bir kurum bulunmamaktadır. Resmi bir kurum olan ihracat kredi sigortası ve garanti kuruluşu olan ECGD (Export Credit Guarantee Department) doğrudan kredi vermemektedir. İngiltere’deki tüm bankalar kredi vermeye uygundur.

Sevkiyat Öncesi Kredi, satış sözleşmesinde belirtilen ödemeleri finanse etmeye yönelik alıcı kredileri ile sınırlandırılmıştır. Bu ödemeleri finanse etmek için sabit faiz oranında ECGD tarafından belirlenen sabit bir faiz oranı uygulanmaktadır. Faiz desteğinden yararlanan bu krediler ECGD’nin sigorta ve garanti kapsamındadır. Ayrıca bankalar kredinin kullanılmayan kısmı için taahhüt ücreti ve maksimum kredi değeri üzerinden belli bir komisyon almaktadır. Bu komisyonlar kredinin değerine bağlı olarak bankalar tarafından belirlenmektedir.

ECGD aynı zamanda döviz cinsinden hem alıcı hem satıcı kredileri için sabit oranlı finansmanı desteklemektedir.

4.2. İhracat Kredi Sigortası ve Garantisi

İngiltere İhracat Kredi Garantisi Departmanı (ECGD), İngiltere’nin yaptığı ihracatı çeşitli politik ve ticari risklere karşı sigortalamaktadır. ECGD aynı zamanda İngiliz ihracatçılarına ve yabancı İngiliz malı alıcılarına kısa ve orta vadeli finansman sağlayan bankalara garanti sunmaktadır.

ECGD’nin sigorta ve garanti programları şu şekildedir:

Kısa vadeli kapsamlı poliçe ile ihracatçının 180 gün vade ile satılan her türlü ihracat işlemleri sigortalanmaktadır. Bu poliçeler altında ECGD normalde

ticari risklerin %90'ını, politik risklerin ise %95'ini kapsamaktadır. İhracatçılar sevk öncesi ve sonrasındaki her iki riski sigorta kapsamına alabilmektedir. Genellikle ihracatçının tüm ihracat işlemleri sigortalanmaktadır.

Spesifik sigorta süreklilik taşımayan tek bir sözleşmeye dayalı sermaye malları veya projeleri için geçerlidir. Tüm riskin %90'nın karşılandığı spesifik sigorta ve alıcı kredi garantisi ile sadece politik riskler garanti altına alınabilmektedir.

Alıcı kredileri; ECGD sözleşme değeri 1 milyon Sterling'den fazla olan İngiltere sermaye malları alımı için yurtdışındaki alıcılara borç veren bankalara geri ödemeye ilişkin garanti vermektedir.

Bankalara sunulan garanti programı; ECGD'nin sağladığı %100 garanti ile ihracatçı bankalardan kolaylıkla satıcı kredileri temin edilmektedir.

5. Belçika

5.1. İhracat Kredisi

Belçika'da ihracat finansmanı hiç bir resmi destek olmadan bankacılık sistemi içerisinde sağlanmaktadır. Sigorta programlarına ilaveten Milli Kredi Kurumu (OND), doğrudan ihracat kredileri finansmanında katılmaya yetkilidir. Bu katılım çeşitli biçimlerde olabilmektedir. OND karşılıklı yabancı ticari belgeleri kabul edebilmekte veya satın alabilmekte veya yabancı alıcılara doğrudan borç sağlayabilmektedir. İhracat işlemlerinde kısa ve uzun vadeli finansman sağlama yetkisini daha az kullanmaktadır.

İki yılı aşkın süreli ihracat kredileri Creditexport kuruluşu tarafından refinance edilmektedir. Creditexport ihracat finansmanına yönelik olarak kurulmuş olup çeşitli banka ve kredi kuruluşlarını kapsamaktadır.

Kısa vadeli ihracat kredileri ticari bankalar tarafından piyasa faiz oranları ile verilmektedir. Ancak bu tür kredilerde ihracatçının bankası Belçika Ulusal Bankası'na ticari senetleri onaylamasını ister. Eğer senetlerin vadesi 120 günden fazla değilse Reeskont Garanti Kurumu (IRG) sözkonusu senetleri belli oranlarda satın almaktadır. IRG'nin iskonto oranları maksimum 120 günlük senetler için AB içindeki ihracata %9.15, AB dışındaki ihracata ise %8.15'dir. Orta ve uzun vadeli krediler Creditexport tarafından verilmektedir. Bu krediler vadesi 2 yıldan fazla olup, sermaye malları ve bunlara ilişkin hizmetler için olup 3-5 yıllık dönemler için verilmektedir.

5.2. İhracat Kredi Sigortası ve Garantisi

Sigorta ve garantiler normal olarak teslim sonrası ortaya çıkan riskleri kapsamaktadır.

DND'nin garanti ettiği ticari risk oranı en fazla %90'dır. Politik risklerde bu oran %95 olmaktadır.

Garanti ve sigorta edilen kredilerin süreleri, malın niteliğine (tüketim malı, ağır sermaye malları gibi) göre maksimum düzeyleri ile belirlenmektedir.

Kişisel finansman kredileri durumunda, banka ödenemeyen riskler için OND tarafından güvence altına alınmıştır. İhracatçı ise kontratın ihlâl edilmesi için güvence altına alınmıştır.

OND kur dalgalanmalarına karşı kâr riski sigortası ve senet sigortası sunmaktadır.

6. Lüksemburg

6.1. İhracat Kredileri ve Faiz Sübvansiyonu

6.1.1. İhracat Kredileri

Lüksemburg'da ihracat kredilerinin finansmanı ticari bankalar ve bir devlet kuruluşu olan Milli Kredi ve Yatırım Kurumu (SNCI) tarafından sağlanmaktadır. SNCI kredi kaynaklarını kamu ve yarı kamu sektöründen veya iç ve dış sermaye piyasalarından borçlanarak sağlamaktadır.

Alıcı ve Satıcı Kredileri şeklindeki ihracat finansmanının fonu ticari bankalar tarafından karşılanmaktadır. Kredi süresinin normal ticari kredi süresinden daha uzun olması halinde bankalar %50 oranına kadar SNCI tarafından imtiyazlı oranlarda refinance edilebilmektedir. Refinansman programına ilaveten çok büyük işlemleri karşılamak üzere belli başlı bankaların oluşturduğu bir fon bulunmaktadır.

6.1.2. Faiz Sübvansiyonu

Faiz sübvansiyonu sermaye malları ihracında uygulanmaktadır. Rakiplerin sahip olduğu kredi koşullarına göre sübvansiyon miktarı belirlenmekte ve nihai olarak uygulanacak faiz oranının OECD düzenlemesi ile de uyumlu olması gerekmektedir. Faiz sübvansiyonuna ilişkin başvuru COPEL'e yapılmaktadır.

İhracat Kredi Sigortası ve Garantisi

Lüksemburg'da ihracat sigorta ve garantisi ile ilgili kuruluş Office du Ducroire'dir.

İhracat sigortaları için poliçeler şunlardır:

- Kapsamlı poliçeler
- Kapsamlı anlaşmalar
- Borçlu tarafından vukubulacak hata riski veya ticari riskler için poliçeler
- Politik riskler ve bunlara eşdeğerdeki riskler için poliçeler

7. İspanya

7.1. İhracat Kredileri ve Faiz Sübvansiyonu

7.1.1. İhracat Kredileri

İspanya dış ticaret işlemlerini İspanya Dış Bank üstlenmiştir. İspanya Merkez Bankası'nın bir organı olan Resmi Kredi Kurumu (ICO) uluslararası para piyasasından dış borçlanma yolu ile elde ettiği kredileri Dış Bank'a aktarmaktadır.

İspanya Hükümeti diğer hükümetlere kamu yardımı fonları sağlayabilmektedir. FAD olarak adlandırılan bu yardım kredileri sürekli ihracat imkânı sağlanması amacını gütmektedir.

7.1.2. Faiz Sübvansiyonu

İspanya'da faiz sübvansiyonu, piyasa üzerindeki fonların ve buna eklenen kâr marjı ile bankalar tarafından verilen orta ve uzun vadeli alıcı ve satıcı kredileri arasındaki farkın sübvansiyonu şeklindedir. Bu faiz oranı OECD kurallarına uygun sabit bir orandır.

7.2. İhracat Kredi Garantisi ve Sigortası

Garanti ve sigorta işlemleri yarı devlet kuruluşu niteliğindeki İspanya İhracat Kredi ve Güvenlik Şirketi (CESCE) tarafından sağlanmaktadır. Siyasi riskler devlet garantisi ile karşılanırken ticari riskler kendi hesabına garanti altına alınmaktadır.

CESCE'nin sigortaladığı mal ve hizmetlerin %90'ı İspanyol menşeli olmak zorundadır. Ticari riskler %85 oranında garanti edilmektedir. Siyasi riskler için %90 oranında garanti sağlama imkânı vardır.

CESCE'nin ihracat kredi finansmanlarına verdiği 3 çeşit garanti bulunmaktadır.

a.Bankaların sağladığı kesin bağlantılı prefinansman ve ihracat kredilerinin geri ödenmesine karşı garanti.

b.Alıcı kredilerinde bir banka tarafından taahhüt edilen kredinin alıcıya ödenmesi durumunda garanti.

c,Gayri kabili rücu akreditif açılmadığı pozisyonda yabancı bankanın ödeme emrine uymadığı, ama kredi mektubunun bir İspanyol Bankası'nca konfirme edildiği durumlara ilişkin garanti.

7.3. KDV İadesi

Avrupa Birliği'ne tam üye olarak katılan İspanya'da, ihracat yapılması halinde KDV ihracatçıya iade edilmektedir. KDV iadesinden yararlanabilmek için ihracatın belirli kriterlere uyması gerekmektedir. Bu kriterler;

a.Gerçekleştirilen ihracatın son üç yıllık ortalamasının 100 milyon, son iki yıllık ortalamasının 150 milyon olması,

b.Gerçekleştirilen ihracat ait olduğu sektörün ihracatının yüzde %10'unu karşılaması veya firma toplam satışının %60'ına tekabül etmesidir.

8. Portekiz

8.1. İhracat Kredisi ve Faiz Sübvansiyonu

8.1.1. İhracat Kredisi

Portekiz’de ihracat devlet tarafından kredi verilerek teşvik edilmemektedir. İhracat kredileri ticari bankalarca verilmekte ve bunlar OECD uzlaşması ve Avrupa Birliği kurallarına uygun olarak piyasa koşullarında düzenlendiği görülmektedir. Ancak, prefinansman ve ihracat kredileri devlet garantili olarak ihracatçıya sunulmaktadır.

8.1.2. Faiz Sübvansiyonu

Portekiz’de ihracatçılara bankalar tarafından Escudo cinsinden sağlanan kredilerin süresi ve miktarı döviz cinsi ile ifade olunan alıcı kredilerinin değeri ve süresini geçmemektedir. Uygulanabilir faiz oranı iç piyasada aynı süreli krediye uygulanan faiz oranı ile aynıdır. İhracatçıdan aynı zamanda Döviz Riski Garanti Fonu (FGRC)’den kredinin döviz riskini onaylaması istenmektedir. Böylelikle ihracatçı Fon’dan aldığı ihracatçı Fon’dan aldığı ile yurtiçi finansmana ödenen faiz ile yurtdışı sipariş üzerinden alınan faiz arasındaki farkı dengelemektedir.

8.2. İhracat Kredi Sigortası ve Garantisi

İhracatın sigorta ve garantileme işini düzenleme yetkisi COSEC’e aittir. Ticari riskleri kendi hesabına garanti altına alırken siyasi ve özel riskler devlet garantisi ile sigortalanmaktadır.

Sigorta edilen krediler

-İhracatçıların tüm mal ve hizmet ihraç işlemlerini

-Yabancı ihracatçının tüm mal ve hizmet ithal işlemlerini ve yerel giderlerini kapsamaktadır.

-Sevk öncesi ve sonrası kredilerin vadeleri malın cinsine göre değişiklik göstermesidir.

9. İrlanda

9.1. İhracat Kredisi ve Faiz Sübvansiyonu

9.1.1. İhracat Kredisi

İrlanda'da doğrudan ihracat kredilerini finanse eden finansal kamu kuruluşu veya fonlar yoktur. Bütün ihracat kredileri finansmanı ticari bankalarca sağlanmaktadır.

Kısa dönemli krediler sermaye malları dışındaki malların ihracatının finansmanı için 1981 yılında başlatılmıştır. İrlanda'nın Avrupa Para Sistemi'ne 1979 yılında girişi ve İrlanda Paundu ile Sterling'in bağının kopması dövizde finansmanı gerekli kılmıştır.

9.1.2. Faiz Sübvansiyonu

İrlanda'da imtiyazlı faiz oranı ile ihracat finansman programı 1975'den bu yana Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ile İrlanda'daki uluslararası bankaların katıldığı bir düzenleme ile gerçekleştirilmektedir. 5 yıla kadar vadeli krediler için imtiyazlı faiz oranları OECD oranları ile aynı paraleldedir.

9.2. İhracat Kredi Sigortası ve Garantisi

İrlanda'da İhracat Kredi Sigortasını hükümet adına yürüten ICI, sigorta ve garanti faaliyetlerini yürüten ana kuruluştur. Resmi finansal destekten yararlanan bütün ihracat kredileri için sigorta mecburidir.

İrlanda'da politik veya ticari riskleri karşılamak için 5 ana poliçe bulunmaktadır. Bunlar;

- Deniz Yolu Poliçesi
- Hizmet Poliçesi
- Kontrat Poliçesi
- Özel Kontratlar Poliçesi
- Özel Servisler Poliçesi

için sigorta mümkündür.

180 güne kadar kısa dönem kredileri için sigorta sadece ihracatçıların tamamı ile sigortalanmış ihracat sermayesi için mümkündür.

10. Hollanda

10.1. İhracat Kredisi ve Faiz Sübvansiyonu

10.1.1. İhracat Kredisi

Hollanda'da ihracat kredileri özel bankalarca sağlanmaktadır. Diğer temsilci organizasyon Ekonomik İlişkiler Bakanlığı'dır. Bu bakanlık faiz yardım planını yürütmektedir. Finansman yardımı ile ilgili kuruluş Dışişleri Bakanlığı'na bağlı Uluslararası İşbirliği Başkanlığı (DGIS) olup, Hollanda Geliştirme Yardımı Bütçesi'nden sorumludur. Bu bütçenin çok küçük bir kısmı ihracatta ilk finansman kaynağı olarak kullanılmaktadır.

10.1.2. Faiz Sübvansiyonu

İrlanda'da imtiyazlı faiz oranı ile ihracat finansman programı 1975'den bu yana Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ile İrlanda'daki uluslararası bankaların katıldığı bir düzenleme ile gerçekleştirilmektedir. 5 yıla kadar vadeli krediler için imtiyazlı faiz oranları, OECD uyum oranları ile aynı paraleldedir.

10.2. İhracat Kredi Sigorta ve Garantisi

Özel bir sigorta kuruluşu olan NCM 1925 yılından bu yana ihracat kredi sigortası sağlamaktadır.

İhracatçılar için sigorta: Transfer riskleri, bağımsız alıcıların ilişkin ödeme risklerini de içeren ticari ve gayri ticari riskleri kapsamaktadır. Sigorta hem sevk öncesi hem de sevk sonrası risklere karşı yapılabilmektedir.

11. Danimarka

11.1. İhracat Kredisi

Danimarka'da ihracat finansmanı ile ilgili kurum olan Danimarka İhracat Finans Kurumu (DEFC) ülke içinde üretilen sermaye mallarının ihracatını desteklemek için orta ve uzun dönemli kredi kolaylıkları sağlamaktadır. DEFC finansman faaliyetleri için gerekli olan fonu imtiyazlı oranlarla Merkez Bankası'ndan ve uluslararası piyasalardan borçlanarak sağlamaktadır.

Danimarka'nın doğrudan ihracat kredi programları bulunmamaktadır. DEFC Danimarkalı ihracatçılara ve finansal kuruluşlara yurtdışındaki alımları ve finans kuruluşları üzerindeki teminat hakları karşılığında ödünç para vermek

sureti ile ihracat finansmanını sağlamaktadır. DEFC doğrudan ithalatçılara veya alıcının bankasına alıcı kredileri yolu ile ihracatı finanse etmektedir.

11.2. İhracat Kredi ve Sigorta Garantisi

İhracat Kredi Konseyi (EKR) sigorta ve garanti işlemlerini yapan kuruluştur.

Garanti ve sigortaya ilişkin poliçeler:

-Sevk sonrası politik risk sigortası

-Sevk sonrası ticari risk sigortası

-Hızlı, kısa dönem sigortası

Bankalar için garantiler

Poliçeler

Finansman için garantileri

Yabancı alıcılara borçlar için bankalara garantiler (mali/alıcı kredi garantisi)

13. Yunanistan

13.1. İhracat Kredileri

Yunanistan’da ihracat kredilerinin kamu yolu ile finansmanı söz konusu değildir. Bu görevi özel bankalar üstlenmiştir. Ancak “Döviz Komitesi” şeklinde anılan bir kamu kurumun faiz hadleri konusunda özel bankaların vereceği kredilerin genel hatlarını tespit etmektedir. Böylelikle bankaların ekonominin diğer sektörlerine verdikleri kredilere oranla faiz hadleri ve vadeleri daha avantajlı biçimdeki kredileri ihracatçıya sunabilmeleri temin edilmektedir.

13.2. İhracat Kredi Sigortası

İhracat kredi sigorta ve garantileri, uzman kuruluş olan İhracat Kredileri Sigorta Fonu (ECIF) tarafından düzenlenmektedir. Bu kuruluşun kendine ait bir özkaynağı bulunmamakta, ancak tüm yükümlülükler devlet tarafından garanti altına alınmaktadır.

ECIF'in sigorta kapsamına giren ihracatın en az %25 oranındaki değerinin Yunan menşeli olma zorunluluğu getirilmiştir.

ECIF, ihracat kredilerinin %100'ünü sigortalayabilmekte, kur garantisi vermektedir.

E. AVRUPA BİRLİĞİ'NE ÜYE ÜLKELERDE İHRACAT SÜBVANSİYONLARI DEĞERLERİNE ÖRNEK

Avrupa Birliği'ne üye ülkelerde ihracata yapılan devlet yardımları Tablo:9'da ülkeler itibari ile gösterilmiştir. Tabloda yer alan grupların karşılığı şöyledir:

A grubu (A_1 ve A_2): Faiz sübvansiyonu, vergi istisnaları ve muafiyeti, AR-GE faaliyetlerinin finansmanı

B grubu: Finansal transfer

C grubu: Düşük faizli ihracat kredileri

D grubu: Garantiler

Tablo: 9
Avrupa Birliği İhracat Sübvansiyonları
1988-1990 Yıllık Ortalama-Milyon ECU

Ülkeler	A ₁	A ₂	B	C ₁	C ₂	D	Toplam
Belçika	13.43	29.90	27.16	28.28	-	66.68	165.45
Danimarka	22.00	-	-	5.03	-	-	27.03
Almanya	5.54	125.05	-	-	-	-	130.593
Yunanistan	119.47	79.54	-	0.43	-	37.82	237.26
İspanya	-	-	-	13.34	-	-	13.34
Fransa	2.63	-	-	431.44	93.05	1.648.41	2.175.53
İrlanda	5.96	129.30	-	-	-	3.61	138.87
İtalya	338.98	-	351.38	6.37	-	-	696.73
Lüksemburg	0.18	-	-	0.21	-	0.47	0.853
Hollanda	18.11	-	-	-	-	-	18.11
Portekiz	0.94	-	-	0.10	-	-	1.04
İngiltere	495.02	-	-	-	-	-34.39	460.03

Kaynak: ESİN, a.g.e., Third Survey On State Aids in the European Community in the Manufacturing and Certain Other Sectors”, Belçika 1992 EC Commission’dan alındı.

Tablo:10
Avrupa Birliği'ne Üye ÷lkeleri İhracatı (Milyon Dolar)

÷lkeler	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
Belçika-							
Lüksemburg	98.040	103.796	125.781	126.786	135.531	114.049	126.362
Danimarka	25.523	26.073	30.743	31.411	32.971	27.689	32.790
Fransa	172.678	188.722	226.513	225.635	234.263	201.407	220.346
Almanya	232.774	246.651	319.888	354.680	362.76	333.435	358.820
Yunanistan	14.487	15.867	19.230	20.440	22.738	20.412	21.345
İrlanda	15.222	16.826	19.727	20.175	21.901	20.946	25.419
İtalya	124.596	135.369	165.216	164.783	172.609	133.434	150.335
Hollanda	117.493	124.568	147.044	148.126	156.301	137.354	147.743
Portekiz	15.930	18.111	22.461	24.657	27.920	24.027	26.168
İspanya	56.164	65.594	80.748	87.331	94.618	74.386	85.827
İngiltere	170.240	183.407	201.596	190.931	208.825	201.806	220.457

Kaynak: Direction of Trade Statistic Year Book 1995.

F. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE VE TÜRKİYE'DE ŞİMDİKİ DURUMDA UYGULANAN İHRACAT TEŞVİKLERİNİN MUKAYESESİ

1. İhracat Kredileri ve Faiz Sübvansiyonu

AB

- Kısa, orta, uzun vadeli ihracat kredileri
- Alıcı kredileri
- Satıcı kredileri
- Döviz kredilerinde kur garantisi ile sağlanan faiz sübvansiyonu
- KOBİ'lere yönelik özel koşullu krediler

Türkiye

- Sevk Öncesi İhracat Kredileri
- Ülke alıcı kredileri
- Hedef pazar ihracat kredisi
- D.T.S.S.'ne kullandırılan krediler
- ilk adım ihracat kredisi
- KOBİ ihracat kredisi
- İhracat performans döviz kredileri

2. İhracat Kredi Sigortası ve Garanti Programları

AB

- Kısa vadeli programlar
- Uzun vadeli dış yatırım
- Ürüne göre değişen sigorta programları (yatırım malları, tüketim malları vb. için)
- İhracatta kur garantisi
- Üretimde girdi fiyat sigortası
- Dış ihaleler için bankalara verilen teminatların sigortalanması
- Prefinansman ve ihracat kredilerinin geri ödenmesinde garanti
- Alıcı kredilerinde garanti

Türkiye

- Spesifik ihracat kredi sigortası
- Kısa vadeli ihracat kredi sigortası

3. Vergi İstisnaları

AB

- KDV istisnası
- İthal girdilerde vergi muafiyeti veya iadesi

Türkiye

- KDV istisnası
- Gümrük muafiyetli döviz tahsisi
- Vergi, resim, harç istisnası

4. Diğer Teşvik Araçları

AB

- Pazarlama ve dış tanıtım desteği

Türkiye

- İhracat karşılığı dövizlerden mahsup
- Enerji indirimi ve/veya muafiyeti
- Devlet yardımları (AR-GE yardımı, uluslararası ihtisas fuarlarına ait yardım.

Avrupa Birliği'ne üye ülkelerde ihracat teşvik araçlarının ağırlığını ihracat kredileri teşkil etmektedir. Türkiye'de ise 1980-1990 döneminde, ihracat kredileri de olmakla birlikte ağırlıklı olarak ihracatta vergi iadeleri uygulanmıştır.

1980 yılından itibaren ihracatta vergi iadelerinin kaldırılması ile ihracatı teşvik sisteminde ihracat kredilerinin önemi artmıştır.

İhracat kredileri, tam rekabet ortamının gerektirdiği özellikleri bünyesinde taşırlar. İhracat sektörlerine motivasyon veren bu özellikler;

-İhracat sektörlerine ticari risk ve sorumluluk yüklemesi

-Kredi faizleri bir maliyet unsuru olduğu için ürün fiyatlandırmasında gerçek maliyetin tesbitine yardımcı olması

-İhracatı daha da artırarak sektörleri yüksek rantabilite sağlamaya yöneltmesi olarak sıralanabilir.

Vergi iadeleri ise (Tablo:10'un tetkikinden de görüleceği üzere) uygulandığı dönemde, ihracatçıya ihracat artışının sağladığı katma değerden daha fazlası teşvik olarak verilmiş ve böylece bir rant geliri doğmasına sebebiyet verilmiştir. Ancak daha sonra ihracatta vergi iadelerinin kaldırılarak ihracat kredilerine ağırlık verilmesi isabetli bir karar olmuştur.

Türkiye'nin 1980 sonrası dönemde ihracat artış oranları ile vergi iadesi ve ihracat kredilerindeki artış oranlarına mukayesesini gösteren Tablo:10'un tetkikinde ihracat artış oranlarının yüksek ve dalgalı seyir izlediği görülmüştür.

Bu durum ihracat teşviklerinin geçiş döneminde ihracat artışında sıçramalı bir seyir takib etmesine sebebiyet vermiştir.

1988-1994 döneminde ihracat artış oranının Türkiye'deki ortalaması yüzde 86.3'tür. Tablo:10'da Avrupa Birliği'ne üye ülkeler ihracatını gösteren tabloya göre, 1988-1994 yılları arasında Avrupa Birliği'ne üye ülkelerdeki ihracat artışları, 1989'da %7.7, 1990'da %20.8, 1991'de %26, 1992'de %5.4, 1993'de %12,3 ve 1994'de %9.7 olup bunların ortalaması 5.6'dır.

Aynı dönemler için Türkiye'de ihracat artışı oranı ortalamasının yüzde 86.3, Avrupa Birliği'ne üye ülkelerdeki toplam ihracat artış oranı ortalamasının yüzde 5.6 olması, nisbi olarak Türkiye'nin ihracat potansiyelinin yüksekliğini ve ihracat teşviklerinin bu potansiyeli kamçıldığını göstermektedir.

SONUÇ

Gelişmekte olan ülkelerde ekonomi politikasının temel amacı, ekonomik kalkınmayı sağlamaktır. Ekonomik kalkınma ile birlikte artan döviz ihtiyacını karşılayabilmek amacı ile sanayileşme ile birlikte ihracata yönelik üretime ağırlık vermek ve bu ürünlerin ihracatını kolaylaştırmak için ihracata yönelik teşvik tedbirlerini uygulamaya koymak gerekir.

İhracatı teşvik tedbirlerinin nihai gayesi ülkenin toplam ihracatını özellikle sınai ürün ihracatını artırarak dış ticaret açıklarını finanse etmektir. Bu açıdan ihracatı teşvik politikasının başarı derecesi ihracatın artmış olması ile ölçülür.

Bir ülkede ihracat artışı salt olarak ihracatı teşvik politikasının gerektiği ihracatı teşvik tedbirleri ile sağlanabilir mi?

Teorik ve ampirik bazda yapılan araştırma ve çalışmalar, ihracat artışının ekonomik büyümeyi sağladığını göstermiştir. Ancak ihracat artışının sadece teşvik araçları ile sağlanabildiğine dair bulgular sıhhatli değildir.

Bir ülkenin ihracatını o ülkenin genel ekonomik yapısından ayırmak mümkün değildir. İhracata konu olan ürünler ülke ekonomisinden ayrı olarak düşünülemez. Bu anlamda ihracat ülke içi üretimin dış piyasaya uzantısıdır. Bu

bakımdan ihracatta görülen yapısal değişme, genel ekonomideki yapısal değişme ile paralellik gösterir. Türkiye ekonomisi içinde geçerliliğini koruyan bu durum, belli sektördeki ihracat artışının GSMH içindeki payının da yüksekliğine işaret etmektedir. Meselâ, Türkiye’de GSMH içinde tarım sektörünün payındaki azalmaya paralel olarak tarım ürünleri ihracatının payı da düşmekte, diğer taraftan sanayi sektörünün GSMH içindeki payı, toplam ihracatta sınai ürün payı ile paralellik arz etmektedir.

Bu durum ihracat artışında ihracat teşviklerinin tek başına yeterli olup olamayacağı sorusunun cevabına da ışık tutmaktadır.

Yapılan çalışmalar göstermiştir ki, ihracatı teşvik araçlarının, ihracat artışları üzerindeki etkisi kısmen pozitif, kısmen nötrdür. Değişik teşvik araçlarının, ihracat sektörlerindeki duyarlılığı değişik sonuçlar vermiştir. Teşvik sistemi, tekstil örneğinde olduğu gibi bazı mallar için etkili olabilecek fiyat avantajı sağlamamış, bütün teşviklere rağmen tekstil ihracatı tarife engeli olmayan piyasalara doğru kaymıştır.

Çeşitli incelemelerde esnek döviz kuru politikasının ihracat arzını artırmada vergi iadesi ve D.F.İ.F. ödemeleri gibi önemli bir teşvik aracından daha etkili olduğunun tesbit edilmesi, özellikle ihracatı teşvik araçları arasında önemli bir yeri olan vergi iadesinin etkinliğinin sürekli olmadığını göstermiştir.

1980 sonrası Türkiye’de uygulanan serbest dış ticaret politikası uygulamasını müteakip ihracatın, özellikle sanayi ürünleri ihracatının payının artması salt teşvik araçları ile izah edilemez. İç talebin kısılmasına paralel olarak uygulanan döviz kuru politikası da döviz harcamaya (ithalat) nazaran döviz kazanmayı (ihracatı) özendiren bir unsur teşkil etmiştir.

Şu hususu kaydetmek gerekir ki, 1980 sonrası dış ticaret politikasında önemli değişiklik yapan Türkiye’de ağırlık verilen ihracatı teşvik tedbirleri, geçiş dönemi için yerinde alınan ekonomik kararlar olmuştur. Çünkü teşvik tedbirleri sonuçta iç piyasayı dış rekabete hazır hale getirmeye çalışan

araçlardır. Amaç, ihracat sektörlerinin “nötral statü”de çalışmasını temin edecek duruma kavuşturulması olduğundan başlangıçta ihracatı teşvik araçlarının kullanılması gerekli olmuştur. Ancak tabii olan, ihracat artışının, ülke ekonomisinin yapısından kaynaklanan rekabet gücü ile gerçekleşmiş olmasıdır.

İnceleme konusu olan dönemde Türkiye’de görülen ihracat artışının; düşük döviz kuru politikası, iç talebin kısılması ve ihracatı teşvik araçlarının topluca uygulanmasından kaynaklandığı tesbit edilmiştir. Tabidir ki bu uygulama Türkiye ekonomisinin arzu edilen nötral statüye kavuşmadığını göstermektedir. Daha evvelde belirtildiği gibi geçiş dönemi için bu uygulama gerekli olmakla beraber devamlı olarak teşvikler ve ekonomiyi zorlayan politikalarla ihracat artışı sağlamak mümkün değildir.

Teşvik araçlarının konumu da ekonominin istikrarı açısından önem arz etmektedir. Türkiye uygulanan teşvik araçları arasında 1990 yılına kadar uygulanan vergi iadesi önemli bir yer işgal etmektedir. Vergi iadesi uygulaması, ihracat kredilerine göre ihracatçıyı ödüllendirme bakımından daha avantajlıdır. Ancak, vergi iadelerinde, ihracat kredilerinin gerektirdiği, ihracatçıya ticari sorumluluk yükleme özelliği bulunmamaktadır. Zaten Avrupa Birliği’nde uygulanan ihracatı teşvik araçları ile Türkiye’de uygulanan ihracatı teşvik araçlarının en önemli kıstas farkı budur.

İhracat kredileri, tam rekabet piyasasının gerektirdiği modern teşvik aracı olması bakımından Avrupa Birliği’ne üye ülkelerde ağırlıklı olarak uygulanmaktadır. İhracat sektörlerine ticari risk ve sorumluluk ve basiret getirmesi özelliği, vergi iadesi gibi sağladığı katma değere nazaran ihracatçıyı daha fazla ödüllendirerek dahili haksız rekabet doğuran bir teşvik aracına karşı üstünlük arz etmektedir. Gümrük Birliği’ne dahil olan Türkiye’nin son yıllarda vergi iadesini terk ederek daha evvelden beri sürdürdüğü ihracat kredilerini çeşitlendirmesi ve yaygınlaştırması isabetli bir tercih olmuştur.

Türkiye’de ihracatı teşvik politikasının etkinliğinin araştırıldığı bu çalışmada; serbest dış ticaret politikası uygulamaya başladıktan sonra, ithal ikamesi politikasının uygulandığı döneme nazaran toplam ihracatta ve toplam ihracat içerisindeki sanayi ürünlerinin payında görülen artışın 1980 sonrası uygulanan düşük döviz kuru politikası ve daraltılan iç talep ile ihracatı teşvik araçlarının (ihracatta vergi iadesi, ihracat kredileri başta olmak üzere diğer araçlar) birlikte uygulanmasından kaynaklandığı görülmüştür.

Serbest dış ticaret politikası uygulayan bir ülkenin dış ticarete “nötral statü”ye ulaşıncaya kadar ihracat teşviklerini sürdürmesi gerekli olduğundan sürekli olarak ihracatı teşvikleri ile dış piyasada üstünlük sağlamaya çalışılması hem iç hem de dış dengelerin bozularak ekonomik istikrarsızlığa yol açmasına sebep olur. Bu gelişmekte olan bütün ülkelerde olduğu gibi Türkiye içinde geçerli bir olgudur.

KAYNAKÇA

- ALPAR, Cem : **Az gelişmiş Ülkelerin Dış Ticaret Sorunları ve Sanayileşme**, A.İ.T.İ.A Yayın No: 195, Ankara, 1982.
- ASLAN, İsmail : **Turkey: Export Miracle or Accounting Trick?**, World Bank Working Papers, Washington D.C., 1992.
- AYDOĞMUŞ, Osman : “Türkiye’de İmalat Sanayiinde İthal İkamesi, İhracat Artışı ve Toplam Faktör Verimliliği İlişkileri: 1971-1988”, **ODTÜ Gelişme Dergisi**, 30 (4), 1993.
- BALASSA, Bela : “Export Incentives and Export Performance in Developing Countries: A Comparative Analysis”, **The World Bank**, Washington D.C., 1977.
- _____ : **Reforming The System of Incentives in Developing Countries**, Pergoman Press, USA, 1978.

- : **The Newly Industrializing Countries in The World Economy**, Pregroman Press, USA, 1978.
- : "Export and Economic Growth", **Journal of Economic Development (12)**, 1978.
- BARAN, Tuncer : "Türkiye'nin Sanayileşmesi ve Sanayi Politikaları, Türkiye Ekonomisinin Dışa Açılmış Sorunu", **Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferansı**, İstanbul, 1979.
- BERSOY, Taner : **Az gelişmiş Ülkelerde İhracata Yönelik Sanayileşme**, Turhan Kitabevi, İstanbul, 1982.
- : "1980'lerde Dış Ekonomik İlişkiler", **Bırakınız Yapsınlar Bırakınız Geçsinler**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1985.
- BEYFUSS, Jorg : "Verimlilik ile İhracat Arasında Etkileşim, Dış Ticaret Politikası Açısından bir Yorum", **Verimlilik-İhracat-Kalkınma Sempozyumu**, MPM Yayın No: 351, Ankara, 1987.
- CORBAUGH, Robert J. : **International Economics**, California, 1992.
- CARLINER, Geoffrey : **1990'lı Yıllar İçin Ekonomik Kalkınma Stratejileri: Ülke Uygulamalarından Alınacak Dersler**, TÜSİAD Yayın No: T/90.04.133, İstanbul 1990.

- CAVES, Richard E. : **Export-Led Growth: Postwar Industrial Setting, Induction, Growth and Trade**, Oxford, 1970.
- ÇARIKÇI, Emin : **Yarıgelişmiş Ülkelerde ve Türkiye’de Sanayileşme Politikaları**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1983.
- CEYHAN, Haluk : **İşletmeler Yönünden Türkiye-A.B. ve Gümrük Birliği**, İstanbul, 1994.
- CHENERY, Hollis : “Interaction Between Industrialization and Export”, **AER**, No.2, 1980.
- CHOW, Peter C. : “Causality Between export Growth and Industrial Development”, **Journal of Economic Development**, (26), 1987.
- DALBAYRAK, Hansın : “İhracat ve Yatırımları Teşvik Düzeni Beklenen Etkiyi Sağlıyor mu?” **H.U.K. Konferansları**, Maliye Bakanlığı APK 1993/3.
- DEMİRGİL, Demir : **Türkiye’nin Endüstriyel Kalkınma Stratejisi, 1990’lı Yıllar İçin Ekonomik Kalkınma Stratejileri: Ülke Uygulamalarından Alınacak Dersler**, TÜSİAD Yayın No: 1990 T/90.04.133, İstanbul, 1990.
- FEDER, Gershan : “On Export and Economic Growth” **Journal of Development Economic**, 12 (1982)

- İLKİN, Akın : **Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi**, İ.Ü. İşletme İktisadi Enstitüsü Yayın No: 93, Ankara, 1988.
- KARLUK, Rıdvan : **Uluslararası Ekonomi**, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 1992.
- : **Türkiye’de İhracata Yönelik Dış Ticaret Politikası ve İhracatın Yapısal Analizi**, E.İ.T.İ.A Yayın No:273/158, Eskişehir, 1981.
- : **Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Gelişim ve Yapısal Değişim**, Birlik Matbaası, Eskişehir, 1994.
- KAZGAN, Gülten : **Ekonomide Dışa Açık Büyüme**, Altın Kitaplar, İstanbul, 1985.
- KAVAUSSI, Rostam : “Export and Economic Growth”, **Journal of Development Economic** 14 (1984).
- KEPENEK, Yakup-
YENTÜRK, Nurhan : **Türkiye Ekonomisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1994.
- KINDLEBERGER,
Charles P. : **Foreign Trade and-National Economy**, Greenword Press, Connecticut, 1975.
- KÖSE, Ahmet H. : **Büyüme ve Verimlilik**, MPM Yayın No: 471, Ankara, 1982.

- KURDOĞLU, Çelik : **Dış Ticaret ve Teknik Seçim**, SBF Yayın No: 381, Ankara, 1981.
- MICHAELY, Michael : "Export and Growth: An Empirical Investigation", **Journal of Development Economics 4** (1977)
- MÜEGGE, Herman : **Endüstriyel Kalkınmada ve Uluslararası Rekabette Ortaya Çıkan Yeni Eğilimler, Piyasa Ekonomilerinde Endüstriyel Kalkınma Stratejileri**, TÜSIAD Yayın No: T/90.04.133, İstanbul, 1990.
- PARILTI, Hasan : **İhracatı Teşvik Politikaları ve Tekstil Hazırgiyim Sektörünün Teşviği**, T.C. Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, İstanbul Tekstil ve Konfeksiyon İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği, İstanbul, 1984.
- PREBISCH, Paul : **Kalkınma İçin Yeni Bir Ticaret Politikasına Doğru**, Çeviren Erden Öney, Sevinç Matbaası, Ankara, 1973.
- SERİN, Necdet : **Kalkınma ve Dış Ticaret**, S.B.F. Yayın No: 310, Ankara, 1972.
- ROBERTSON, David : **International Trade**, Macmillian Press, Essex, 1972.

Diğer Yayınlar

Eximbank Faaliyet Raporları Muhtelif Yıllar.

DİE Ekonomik Göstergeler.

Direction of Trade Statistics Year Book 1993.

DPT Temel Ekonomik Göstergeler.

H.D.T.M. 1981-1987 İhracat Analiz Raporu.

İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi: Avrupa Topluluğu'nda Uygulanan Devlet Yardımları, Teşvikler ve Türkiye ile Mukayeseli İncelemesi.

İhracatı Teşvik Tebliğ Sayı: 95/7.